

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПРАКТИКА
ТЛУМАЧЕННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ»

Рівень вищої освіти **перший(бакалаврський)**

Галузь знань **08 «Право»**

Спеціальність **081 «Право»**

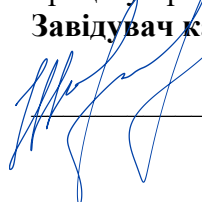
Освітня програма **«Право (поліцейські)»**

Статус навчальної дисципліни **обов'язкова**

Мова навчання **українська**

у 2023/2024 навчальному році

Конспект лекцій обговорено та схвалено
на засіданні кафедри цивільного права та
процесу протокол від 29.08.2023 № 29
Завідувач кафедри

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

Приватне право: практика тлумачення і застосування // Конспект лекцій навчальної дисципліни. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023. – 119 с.

РОЗРОБНИК/РОЗРОБНИКИ:

1. **Кристина РЕЗВОРОВИЧ** – завідувач кафедри цивільного права та процесу ФПФПКП Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Кандидат юридичних наук;
2. **Аліна Ділігул** – доцент кафедри цивільного права та процесу ФПФПКП Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара, доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, доцент Ігор АЛЕКСЕЄНКО

2. Керівник Адвокатського бюро «Хрипунова Дениса Григоровича» Денис ХРИПУНОВ

**ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА
ПРИВАТНОГО ПРАВА
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

ВСТУП.....	4
I. ПИТАННЯ	4
ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ	4
II. ПИТАННЯ.....	6
ПРЕДМЕТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	6
III. ПИТАННЯ	7
ЕЛЕМЕНТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	7
IV. ПИТАННЯ	9
МЕТОД ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА.....	9
V. ПИТАННЯ.....	10
ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	10
VI. ПИТАННЯ	11
ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	11
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ	14

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2014. Т.1. 656 с.
2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2013. 808 с.
3. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: Підручник. 3-тє вид., допов. К.: «ВД» Дакор», 2013. 672 с.
4. Цивільне право України (Загальна частина): навчальний посібник. кол. авт. К.: «Хай-Тек Прес», 2013. 432 с. (видання з грифом МОНМС)
5. Цивільне право України: Загальна частина. За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. [текст] / За заг. ред. Бобрика В.І. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 784 с.
7. Р.А. Майданик. Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ, Алерта, 2019. 622 с.
8. Іванов Ю.Ф., Куриліна О.В., Іванова М.В. Цивільне право України. У 2-х томах. Том 1. Навчальний посібник. Київ, Алерта, 2019. 342 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування в свідомості здобувачів вищої освіти уявлення про специфічні особливості цивільного права шляхом генезису основних підходів

щодо визначення поняття вказаного явища як галузі права, галузі законодавства, науки та наукової дисципліни, а також визначення кола суспільних відносин, які складають предмет правового регулювання цивільного права; з'ясування особливостей прийомів та способів впливу на ці суспільні відносини; аналіз основних напрямків впливу на суспільні відносини та меж такого впливу.

ВСТУП

Цивільне право є складовою частиною права в цілому, одна з його галузей. Тому можна сказати, що цивільному праву властиві такі риси і характеристики, які властиві праву взагалі. У першу чергу треба відзначити, що цивільне право — це сукупність норм, тобто правил поведінки, встановлених або визнаних і підтримуваних державою.

Цивільне право, як і право в цілому, впливає на суспільні відносини доведенням до їх учасників відповідних правових приписів, які забезпечені у своєму здійсненні державним примусом чи можливістю його застосування.

Зокрема, треба відзначити, що цивільне право — це приватне право, метою існування якого є захист приватних інтересів. У відносинах, які опосередковує приватне право, держава як влада не бере участі. Приватне право регулює суспільні відносини на засадах координації суб'єктів. Перевагу у приватному праві мають диспозитивні норми, які забезпечують використання в регулюванні суб'єктивного розсуду учасників відносин.

Цивільне право забезпечує регулювання певної сфери відносин: відносини власності, товарно-грошового обігу, сфери особистого життя громадян, їх творчої та інтелектуальної діяльності.

Крім цивільного, до приватного права відносять сімейне, трудове та природо-ресурсне право.

У житті відбувається взаємодія публічного і приватного права, правовим виразом якої є поява комплексних галузей законодавства, до яких, зокрема, відноситься підприємницьке право.

Найголовніша частина відносин, які регулює цивільне право, — це майнові відносини вартісного характеру. В умовах переходу до ринкової економіки роль цієї галузі права невідпинно зростає. Значну роль відіграють і особисті немайнові відносини.

Суттєвими характеристиками цивільного права є ті риси, що визначені в ст. 1 ЦК України, — це юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність учасників відносин.

І. ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Сукупність приватного і публічного права утворює систему права України. Цивільне право являє собою основу приватного права України. У

відносинах, які опосередковує приватне право, держава як влада не бере участі. Приватне право регулює суспільні відносини на засадах координації суб'єктів. Перевагу у приватному праві мають диспозитивні норми, які забезпечують використання в регулюванні суб'єктивного розсуду учасників відносин.

Цивільне право забезпечує регулювання певної сфери відносин: відносини власності, товарно-грошового обігу, сфери особистого життя громадян, їх творчої та інтелектуальної діяльності.

Суттєвими характеристиками цивільного права є ті риси, що визначені в ст. 1 ЦК України, — це юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність учасників відносин.

Отже, *цивільне право як галузь права* — це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності сторін, вільного волевиявлення та майнової самостійності учасників.

Цивільне право як галузь законодавства може розглядатися як сукупність нормативно-правових актів, що містять норми цивільного права.

Таким чином слід зробити висновок про те, що характер взаємовідносин між галуззю права та галуззю законодавства, в тому числі цивільного, визначається діалектичними принципами взаємодії змісту та форми явища, процесу відповідно.

Цивільне право як наука — це систематизована певним чином сукупність знань, теорій, ідей, що пояснюють: виникнення цивільного права як галузь права і законодавства, призначення їх в суспільстві. Це наука про засоби отримання нових знань, необхідних для подальшого удосконалення цивільного права, про цивільно-правове регулювання суспільних відносин, про засоби ефективності такого регулювання.

Цивільне право як навчальна дисципліна - це впорядковані та систематизовані дані щодо основних цивільно-правових категорій та постулатів. Предметом цивільного права як навчальної дисципліни слід вважати вивчення цивільного права і науки цивільного права, теоретичних і законодавчих категорій цивільного права, які розкривають зміст інститутів і підгалузей цивільного права та практики застосування цивільно-правових норм.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

1. Цивільне право лежить в основі приватного права України і виступає „материнською” галуззю права по відношенню до сімейного та трудового.

2. Термін “цивільне право” об’єднує декілька взаємозв’язаних, але не тотожних понять. Він охоплює галузь права, галузь законодавства, галузь правової науки (юридичних знань) та галузь юридичних наукових дисциплін.

3. Цивільне право (як галузь права) — це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності сторін, вільного волевиявлення та майнової самостійності учасників.

4. Цивільне право як галузь законодавства може розглядатися як сукупність нормативно-правових актів, що містять норми цивільного права.

5. Наука цивільного права — це систематизована певним чином сукупність знань, теорій, ідей, що пояснюють: виникнення цивільного права як галузь права і законодавства, призначення їх в суспільстві.

6. Під цивільним правом, як навчальної дисципліною чи курсом цивільного права, слід розуміти систему тих положень науки цивільного права, які розкривають багато значимість самого поняття цивільного права, які використовуються в науці і у діючому законодавстві.

II. ПИТАННЯ

ПРЕДМЕТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Предмет правового регулювання — це певна частина суспільних відносин, що регулюються нормами певної галузі права.

Правові відносини — врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Правові відносини виникають тоді і тільки тоді, коли відношення регулюється нормами права. Правові відносини на відміну від інших суспільних відносин охороняються державною владою від порушень.

Ознаки правовідносин:

1. **Суспільні відносини**, які виникають тільки між людьми та їх об'єднаннями і безпосередньо пов'язані з їх діяльністю та поведінкою.

2. **Ідеологічні відносини**, оскільки до свого виникнення вони проходять крізь свідомість людей, в якій складається модель майбутніх стосунків з огляду на існуючі загальнолюдські цінності і суспільні **пріоритети**.

3. **Виступають юридичним виразом** економічних, політичних, сімейних та інших відносин, впливають на суспільні відносини, що склалися на їх ґрунті.

4. **Виникають, припиняються або змінюються** на основі правових норм, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються.

5. **Суб'єкти правовідносин пов'язані між собою** суб'єктивними правами і юридичними обов'язками. Сторони в правовідносинах виступають як уповноважені і зобов'язані особи, де права та інтереси одних осіб можуть бути реалізовані через виконання обов'язків іншими.

6. **Взаємна поведінка** учасників правовідносин індивідуалізована і чітко визначена. Суб'єкти правовідносин (державні органи, фізичні або юридичні особи), як правило, відомі заздалегідь, їх дії скоординовані ще до початку цих відносин, чого немає в інших суспільних відносинах.

7. **Вольовий характер правовідносин** обумовлений тим, що вони виникають і реалізуються на основі волевиявлення хоча б одного з їх учасників, обов'язково проходячи крізь їх свідомість і виражаючи їх волю.

8. **Охороняються державою**, як і правом в цілому, інші суспільні відносини такого забезпечення не мають. Гарантування

умов законності і правопорядку означає, що держава охороняє усі правовідносини, які є в суспільстві.

Особливості цивільно-правових відносин:

а) це майнові (відносини власності і товарно-грошові) і особисті немайнові відносини, врегульовані нормами цивільного права;

б) їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю і юридичною рівністю;

в) суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки учасників цивільно-правових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів.

Таким чином, ***цивільно-правові відносини*** — це майнові та особисті немайнові відносини, врегульовані нормами сучасного цивільного права, між майново-відокремленими, юридично-рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Предмет цивільно-правового регулювання складають майнові і особисто немайнові відносини, які складаються між суб'єктами права.

2. Майнові відносини — це відносини між певними суб'єктами (людьми чи особливими суб'єктами — юридичними особами) з приводу майна.

3. Особисті немайнові відносини — це відносини, що виникають з приводу немайнових благ, в яких здійснюється індивідуалізація особистості громадянина чи організації завдяки виявленню і оцінці їх моральних і інших соціальних якостей.

4. Цивільно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки і правових відносин у цілому, і галузевих цивільно-правових зокрема.

5. Специфічні, галузеві ознаки цивільних правовідносин прямо пов'язані з ознаками, що відрізняють одну галузь права від іншої — предмет та метод правового регулювання.

ІІІ. ПИТАННЯ

ЕЛЕМЕНТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Фізичні і юридичні особи вступають у різні цивільно-правові відносини. З метою індивідуалізації окремих цивільно-правових відносин наука цивільного права окреслює їх елементи: суб'єкти і об'єкти, суб'єктивне цивільне право та суб'єктивний цивільний обов'язок.

Суб'єкти цивільно-правових відносин. У цивільно-правових відносинах мають брати участь принаймні дві особи, бо це відносини між людьми (відношення людини до речі не є правовим). Особи, які є учасниками цивільно-правових відносин, називаються *суб'єктами*.

До суб'єктів цивільних правовідносин закон відносить фізичних та юридичних осіб, державу, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права (ст. 2 ЦК України).

Суб'єкт цивільно-правових відносин, якому належить право, називається *активним суб'єктом*, або *суб'єктом права*. Суб'єкт цивільних відносин, на якого покладено обов'язок, називається *пасивним суб'єктом*, або *суб'єктом обов'язку*. Фізичним, юридичним особам як суб'єктам цивільно-правових відносин притаманні такі суспільно-юридичні якості: цивільна правоздатність і цивільна дієздатність. Називаються вони *суспільно-юридичними* тому, що стосуються саме фізичних та юридичних осіб і передбачені законом.

Об'єкти цивільних правовідносин — це матеріальні та нематеріальні блага, заради яких між суб'єктами цивільних правовідносин виникають правові зв'язки.

До об'єктів цивільних прав (правовідносин) належать:

- речі (в тому числі гроші й цінні папери);
- інше майно, в тому числі майнові права та обов'язки;
- результати робіт, послуги та дії;
- результати інтелектуальної діяльності;
- інформація;
- інші матеріальні та нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України).

Хоча цей перелік сформульований законодавцем як вичерпний, його не потрібно сприймати саме так.

Зміст цивільного правовідношення складають суб'єктивні права та обов'язки його учасників.

Суб'єктивне цивільне право — це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта. Суть обов'язків полягає в тому, що суб'єкт має виконувати певні дії, прийняті ним добровільно чи покладені на нього законом, або ж утримуватися від них.

У цивільних правовідносинах існує два види обов'язку — активний та пасивний.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

1. До суб'єктів цивільних правовідносин закон відносить фізичних та юридичних осіб, державу, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права (ст. 2 ЦК України).

2. Передумовою участі вказаних суб'єктів у цивільних правовідносинах виступає наявність у них належного рівня правоздатності та дієздатності — правосуб'єктності.

3. До об'єктів цивільних прав (правовідносин) належать: а) речі (в тому числі гроші й цінні папери); б) інше майно, в тому числі майнові права та обов'язки; в) результати робіт, послуги та дії; г) результати інтелектуальної діяльності; д) інформація; е) інші матеріальні та нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України).

4. Суб'єктивне цивільне право — це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

5. Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта.

IV. ПИТАННЯ МЕТОД ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин — це сукупність прийомів та способів впливу на майнові та особисті немайнові суспільні відносини, які характеризуються юридичною рівністю, диспозитивністю і ініціативою в формуванні і реалізації цивільних правовідносин, покладання мір майнової відповідальності і захисту (у випадках порушення цивільних прав), які виконують в основному відновлюючу функцію.

Цивільно-правовому методу правового регулювання властиві наступні ознаки:

Юридична рівність. Сутність цієї ознаки зводиться до того, що:

- 1) один суб'єкт не може наказувати іншим. Ці суб'єкти не підвладні один одному;
- 2) їх відносини засновані на рівноправності всіх форм власності;
- 3) між ними існує майново-розпорядча самостійність при виборі і організації господарських зв'язків.
- 4) існує рівність мір юридичної цивільно-правової відповідальності їх один перед одним.

Диспозитивність (головна ознака). Під диспозитивністю в цивільному праві розуміється: заснована на нормах даної галузі права юридична свобода (можливість) суб'єктів цивільних правовідносин здійснювати свою правосуб'єктність і свої суб'єктивні права на свій розсуд.

Ініціатива в формуванні і реалізації цивільних правовідносин. Ініціативність суб'єктів цивільного права полягає в тому, що “перший крок” у розвитку вказаних відносин належить, як правило, самим суб'єктам цивільного права.

Майновий характер мір цивільно-правової відповідальності. Характерна особливість цього елемента цивільно-правового регулювання полягає в тому, що:

1. Міри відповідальності не роблять безпосереднього впливу на особистість правопорушника, а впливають на правопорушника шляхом

защемлення його майнових інтересів, тобто цивільно-правова відповідальність є майновою;

2. За шкоду, заподіяну одними особами можуть нести відповідальність інші;

3. Цивільно-правова відповідальність заснована на принципі повного відшкодування шкоди;

4. Відповідальність заснована на презумпції вини відповідача.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин — це сукупність прийомів та способів впливу на майнові та особисті немайнові суспільні відносини.

2. Цивільно-правовому методу властиві наступні ознаки: а) юридична рівність суб'єктів; б) їх майнова самостійність; в) вільне волевиявлення; г) диспозитивність.

V. ПИТАННЯ ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Правовий принцип — це певне начало, керуюча ідея, у відповідність з якою здійснюється правове регулювання суспільних відносин. Принцип цивільного права — це виявлені в його нормах фундаментальні положення, у відповідності з якими здійснюється регулювання майнових і особистих немайнових відносин.

Принципи цивільного права тісно пов'язані з предметом і методом регулювання цивільно-правових відносин. Вони мають визначальне значення при застосуванні цивільно-правових норм. До них належать принципи, що дістали відображення в ст. 3 ЦК України:

1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом;

3) свобода договору;

4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;

5) судовий захист цивільного права та інтересу;

6) справедливість, добросовісність та розумність.

Крім того, до принципів цивільного права належить принцип юридичної рівності суб'єктів цивільного правовідношення перед законом, що міститься в ст. 1 ЦК України.

Найбільш точно відображають специфічні риси цивільного права такі функції:

1. Регулятивна, направлена на регламентацію конкретної поведінки людей у суспільстві;

2. Виховна, направлена на виховання певної поведінки суб'єктів в суспільстві, стимулювання потрібної суспільству поведінки громадян і організацій;

3. Попереджувальна, направлена на проведення профілактичних мір в суспільстві;

4. Охоронна, направлена на захист прав і інтересів від порушень;

5. Відновлююча, направлена на відновлення порушеного блага.

З вище перерахованого найбільш значимими є регулятивна і охоронна функції.

ВИСНОВКИ З ПЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Принцип цивільного права — це виявлені в його нормах фундаментальні положення, у відповідності з якими здійснюється регулювання майнових і особистих немайнових відносин.

2. Специфічно цивілістичні принципи містяться у ст. 3 ЦК України, де визначаються основні засади (межі, кордони) впливу на майнові та особисті немайнові відносини: До них належать: а) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; б) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом; в) свобода договору; г) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; д) судовий захист цивільного права та інтересу; е) справедливість, добросовісність та розумність.

3. Функції цивільного права — це напрямки впливу на майнові та особисті немайнові суспільні відносини, які виражають його соціальне призначення.

4. До найбільш значимих функцій цивільного права слід віднести регулятивну та охоронну.

VI. ПИТАННЯ

ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Цивільно-правові відносини досить різноманітні за суб'єктним складом, змістом та підставами виникнення. Наукою і практикою розроблено певні критерії а якими всі цивільно-правові відносини поділяються на види. Розглянемо їх.

Регулятивні та охоронні відносини. В основу розмежування зазначених видів правовідносин покладено такий критерій, як *підстави виникнення*.

Регулятивні відносини — це правовідносини, через які здійснюється регулювання нормальних економічних відносин (власності, товарно-грошових) та особистих немайнових відносин. Тобто за допомогою регулятивних відносин відбувається правомірна діяльність фізичних та юридичних осіб. Саме тому вони виникають із договорів, односторонніх угод.

Порушення правових норм і відповідного суб'єктивного права фізичних або юридичних осіб є юридичними фактами, на основі яких виникають

цивільно-правові відносини між правопорушником і потерпілим. Внаслідок цих правовідносин у правопорушника з'являються обов'язки, які він виконує на користь потерпілого. Зазначені правовідносини в юридичній літературі називаються охоронними. Іноді охоронні відносини визначаються як такі, що оформляють види юридичної відповідальності, застосування інших правових санкцій, тобто правовідносини, пов'язані із застосуванням засобів державною примусу.

Охоронні відносини є цивільно-правовою формою усунення наслідків правопорушення, поновлення нормального правового й економічного або особистого становища. Отже, охоронні відносини виникають із правопорушень, тобто порушень правових норм, суб'єктивних прав і заподіяння шкоди потерпілим.

Абсолютні, загальнорегулятивні та відносні правовідносини. В основу їх розмежування покладено такий критерій, як коло зобов'язаних осіб і ступінь їх конкретизації.

В абсолютних правовідносинах визначено лише одну сторону, яка має право, тобто уповноважену сторону. Зобов'язана сторона — це кожен, чий обов'язок полягає в утриманні від порушення суб'єктивних прав, тобто невизначене коло осіб — кожен і всі.

Абсолютний суб'єктивний обов'язок покладається на кожного, і його зміст полягає в утриманні від порушення абсолютного права. Абсолютність суб'єктивного права — в його охороні від усіх і кожного та в його здійсненні на підставі власної діяльності уповноваженої особи.

Загальнорегулятивні відносини відображають зв'язок кожного з кожним. У них на боці уповноваженої і зобов'язаної сторін — кожен і всі.

У відносних правовідносинах конкретно визначено обидві сторони — уповноважену і зобов'язану. Відносними правовідносинами є зобов'язальні. Сторони в них цілком конкретні — кредитор і боржник.

Активні та пасивні цивільні правовідносини. Вони різняться характером поведінки зобов'язаної сторони. Якщо на останню у правовідносинах покладено обов'язок активної поведінки, то суб'єктивне право вичерпується лише двома повноваженнями — правом вимоги і правом захисту порушеного суб'єктивного права (у разі невиконання обов'язку). При цьому суб'єктивне право покликане забезпечити виконання обов'язку, тобто досягнення активної діяльності зобов'язаної сторони. До активних правовідносин належать зобов'язальні відносини. У пасивних правовідносинах змістом суб'єктивного обов'язку є пасивна поведінка: зобов'язана сторона повинна утримуватися від порушення суб'єктивного права уповноваженої сторони.

Речові та зобов'язальні відносини. Вони різняться об'єктом правовідносин. Об'єктом речових правовідносин є речі, майно. До них належать відносини власності. У зобов'язальних відносинах об'єктом є дії.

Майнові та особисті немайнові відносини. У майнових відносинах об'єктом є майно. Це перш за все відносини власності. В особистих

немайнових відносинах об'єктом є немайнові блага: честь, гідність, авторство та ін.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

1. Класифікація є логічним прийомом, за допомогою якого процес формування уявлення про явище чи процес в свідомості відбувається структурно, що в свою чергу спрощує механізм сприйняття та відтворення інформації.

2. До основних критеріїв класифікації цивільних правовідносин слід віднести: а) підстава виникнення; б) коло зобов'язаних осіб і ступінь їх конкретизації; в) характер поведінки зобов'язаної сторони; г) об'єктом правовідносин тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. Цивільне право лежить в основі приватного права України і виступає „материнською” галуззю права по відношенню до сімейного та трудового.

2. Термін “цивільне право” об'єднує декілька взаємозв'язаних, але не тотожних понять. Він охоплює галузь права, галузь законодавства, галузь правової науки (юридичних знань) та галузь юридичних наукових дисциплін.

3. Цивільне право (як галузь права) — це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності сторін, вільного волевиявлення та майнової самостійності учасників.

4. Цивільне право як галузь законодавства може розглядатися як сукупність нормативно-правових актів, що містять норми цивільного права.

5. Наука цивільного права — це систематизована певним чином сукупність знань, теорій, ідей, що пояснюють: виникнення цивільного права як галузь права і законодавства, призначення їх в суспільстві.

6. Під цивільним правом, як навчальної дисципліною чи курсом цивільного права, слід розуміти систему тих положень науки цивільного права, які розкривають багато значимість самого поняття цивільного права, які використовуються в науці і у діючому законодавстві.

7. Предмет цивільно-правового регулювання складають майнові і особисті немайнові відносини, які складаються між суб'єктами права.

8. Майнові відносини — це відносини між певними суб'єктами (людьми чи особливими суб'єктами — юридичними особами) з приводу майна.

9. Особисті немайнові відносини — це відносини, що виникають з приводу немайнових благ, в яких здійснюється індивідуалізація особистості громадянина чи організації завдяки виявленню і оцінці їх моральних і інших соціальних якостей.

10. До суб'єктів цивільних правовідносин закон відносить фізичних та юридичних осіб, державу, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права (ст. 2 ЦК України).

11. Передумовою участі вказаних суб'єктів у цивільних правовідносинах виступає наявність у них належного рівня правоздатності та дієздатності – правосуб'єктності.

12. До об'єктів цивільних прав (правовідносин) належать: а) речі (в тому числі гроші й цінні папери); б) інше майно, в тому числі майнові права та обов'язки; в) результати робіт, послуги та дії; г) результати інтелектуальної діяльності; д) інформація; е) інші матеріальні та нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України).

13. Суб'єктивне цивільне право — це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

14. Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта.

15. Цивільно-правовому методу властиві наступні ознаки: а) юридична рівність суб'єктів; б) їх майнова самостійність; в) вільне волевиявлення; г) диспозитивність.

16. Функції цивільного права — це напрямки впливу на майнові та особисті немайнові суспільні відносини, які виражають його соціальне призначення. До найбільш значимих функцій цивільного права слід віднести регулятивну та охоронну.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Дана тема вивчається з метою визначення врегулювання та охорони сфери приватних інтересів особи правоохоронними органами, які ґрунтуються на началах юридичної рівності сторін, що обумовлено недоторканістю їх приватної власності, свободою договору, судовим захистом їх прав та інтересів тощо.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: цивільне право, предмет і метод цивільно-правового регулювання, цивільне законодавство, аналогія права та закону, звичай ділового обігу, пандектна та інституційна система викладення, рецепція, цивільне законодавство, аналогія закону, аналогія права, джерела цивільного права, цивільні правовідносини, майнові та особисті немайнові цивільні правовідносини.

У результаті вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні опанувати наступними знаннями:

- загальні поняття, методи та принципи регулювання цивільного права, основні колізійні прив'язки;
- основні принципи та функції цивільного права;
- система та структура цивільного права;

- поняття та елементи цивільних правовідносин.

Необхідним є формування у здобувачів вищої освіти наступних навичок та вмінь:

- правильно визначати методи правового регулювання;
- ефективно застосовувати на практиці реалізацію основних принципів цивільного права;
- визначати й характеризувати елементи цивільних правовідносин;
- самостійно працювати з законодавчим та інструктивним матеріалом, правильно його трактувати, розуміти та використовувати у практичній діяльності.

**ТЕМА № 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНИХ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ
ПРАВОВІДНОСИН
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:	28
ВСТУП.....	29
1. Поняття об'єктів цивільних прав	18
2. Речі як об'єкти цивільних прав. Майно	18
3. Гроші, валютні цінності та цінні папери як об'єкти цивільних прав	19
4. Дії, послуги та зобов'язальні вимоги як об'єкти цивільних прав...	21
5. Нематеріальні блага як об'єкт цивільних прав	21
ВИСНОВКИ З ТЕМИ:	23

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2014. Т.1. 656 с.
2. Цивільне право України (Загальна частина): Навчальний посібник / кол. авт. К.: «Хай-Тек Прес», 2013. 432 с. (видання з грифом МОНМС)
3. Цивільне право України: Загальна частина / За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
4. Актуальні питання прикладної цивілістики у сфері складання процесуальних документів. Науково-практичний посібник. За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2015. 814 с.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. [текст] За заг. ред. Бобрика В.І. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 784 с.
6. Р.А. Майданик. Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ, Алерта, 2019. 622 с.
7. Іванов Ю.Ф., Куриліна О.В., Іванова М.В. Цивільне право України. У 2-х томах. Том 1. Навчальний посібник. Київ, Алерта, 2019. 342 с.
8. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>. (Дата звернення 15.06.2020).
9. Про затвердження Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Наказ Міністерства юстиції України від 14.12.2012 р. № 1844/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2102-12>. (Дата звернення 15.06.2020).

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

сформувати в свідомості здобувачів вищої освіти уявлення про специфічні особливості об'єктного складу цивільних правовідносин шляхом визначення поняття об'єктів цивільних прав і вимог, що висуваються законодавцем до вказаного елементу цивільного право відношення; здійснення порівняльної характеристики термінів „речі” та „майно” в цивільному праві; аналізу окремих категорій об'єктів цивільних прав з точки зору їх правового статусу та оборотоздатності.

ВСТУП

Під об'єктом цивільних прав розуміють матеріальні та нематеріальні блага, з і приводу яких виникають цивільні правовідносини. Об'єкти цивільних прав та і об'єкти цивільних правовідносин — поняття тотожні. Цивільні правовідносини складаються між особами щодо матеріального чи нематеріального блага для задоволення своїх потреб. Тому об'єктом цивільних прав (правовідносин) може бути те, заради чого суб'єкти вступають у правовідносини і на що спрямовані їхні суб'єктивні права та обов'язки з метою здійснення своїх законних права та інтересів.

Цивільний кодекс УРСР не містив ніяких окремих положень щодо об'єктів цивільних прав. Між тим у чинному ЦК України цьому питанню присвячено окремий розділ. ЦК України відносить до об'єктів цивільних прав речі, включаючи гроші та цінні папери, інше майно, у тому числі майнові права, роботи та послуги, результати творчої діяльності, службову та комерційну таємницю, особисті немайнові блага, та інші матеріальні та нематеріальні блага.

Поняття "об'єкт права" в юридичній літературі вживається у різних значеннях. По-перше, про "об'єкт права" говорять як про елемент правовідносин, по-друге, — як про суспільні відносини, які в конкретних умовах підлягають правовому регулюванню.

Юридичні і фізичні особи вступають у цивільно-правові відносини з метою задоволення своїх потреб та інтересів. Об'єктами цивільних прав є все те, з приводу чого складаються цивільні правовідносини і на що спрямовані суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки. Будь-який об'єкт повинен задовольняти потреби й інтереси учасників цивільних правовідносин, в іншому разі він не розглядатиметься як об'єкт цивільного права.

Об'єкти цивільних прав за правовим режимом і цільовим призначенням поділяють, зокрема, на такі види: речі, включаючи гроші, валютні цінності та цінні папери, інше майно, у тому числі майнові права, дії (роботи) та послуги, результати духовної та інтелектуальної діяльності, службова та комерційна таємниця, особисті немайнові блага, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Найпоширенішими об'єктами цивільних прав є речі.

I. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Об'єктами цивільних прав стає все те, з приводу чого виникають та здійснюються цивільні права та обов'язки, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обороту.

Об'єктами цивільних прав є речі, тобто матеріальні предмети оточуючого світу, створені природою або людиною, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права та обов'язки, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України). Слід підкреслити, що об'єктами цивільних прав є лише речі, які мають корисні властивості, усвідомлені та освоєні людством, оскільки за відсутності таких якостей речі не зможуть стати об'єктами цивільно-правових відносин.

За критерієм оборотоздатності об'єкти цивільних прав поділяються на: а) об'єкти, що обертаються вільно; б) об'єкти, обмежено оборотоздатні; в) об'єкти, вилучені з обігу.

Більшість об'єктів цивільних прав належить до таких, що обертаються вільно. Об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування, або іншим чином. В Україні діє загальна презумпція щодо вільного обороту об'єктів, якщо нема спеціальної вказівки закону про їх вилучення з обігу або обмеження обігу, або вони не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

1. Об'єктами цивільних прав стає все те, з приводу чого виникають та здійснюються цивільні права та обов'язки, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обороту.

2. Об'єктами цивільних прав є лише речі, які мають корисні властивості, усвідомлені та освоєні людством, оскільки за відсутності таких якостей речі не зможуть стати об'єктами цивільно-правових відносин.

II. ПИТАННЯ РЕЧІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ. МАЙНО

Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК України).

Залежно від особливостей правового режиму речей, їх цільового призначення, інших критеріїв здійснюється їх класифікація. До основних груп такої класифікації, крім класифікації за ознаками оборотоздатності речей, можна віднести: речі рухомі і нерухомі; засоби виробництва та предмети споживання; індивідуально визначені речі та речі, визначені родовими ознаками; речі подільні та неподільні; головні речі та приналежності; речі споживні та неспоживні; складні речі та складові частини речі; продукція, плоди та доходи тощо.

Особливим об'єктом цивільних прав є тварини. Згідно зі ст. 180 ЦК України на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом.

Особливим об'єктом цивільних прав є підприємство як цілісний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності, оскільки одночасно підприємство є суб'єктом і цивільних прав і обов'язків, який є самостійним учасником цивільного обороту. Підприємство, виступаючи в цивільному обороті як юридична особа, має право від свого імені здійснювати всі види правочинів щодо належного йому майна. Водночас підприємство або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів.

До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. Підприємство як єдиний майновий комплекс визнається нерухомістю.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

2. Класифікація є логічним прийомом, за допомогою якого процес формування уявлення про явище чи процес в свідомості відбувається структурно, що в свою чергу спрощує механізм сприйняття та відтворення інформації.

3. До основних критеріїв класифікації речей слід віднести: а) оборотоздатність; б) напрямок використання; в) ступінь зв'язку з землею; г) можливість поділу; д) ступінь визначеності ознак; е) можливість тривалого використання; ж) субординаційна ознака; з) можливість природного розвитку речі тощо.

ІІІ. ПИТАННЯ

ГРОШІ, ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ ТА ЦІННІ ПАПЕРИ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Гроші (грошові кошти). Грошові кошти належать до числа замінних речей, що визначаються родовими ознаками. Особливістю грошей як об'єкта цивільних прав є те, що вони оцінюються не за кількістю грошових знаків, а за числом грошових одиниць і є універсальним еквівалентом вартості будь-якого товару. Грошовий обіг в Україні регулюється законодавством. Законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України — гривня. Іноземна

валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Валютні цінності. Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. валютними цінностями визнаються:

- *валюта України* — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, кошти на рахунках, вклади у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;
- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;
- *іноземна валюта* — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;
- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;
- *банківські метали* — золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Цінні папери. Відповідно до ст. 194 ЦК України цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам. До особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються.

ЦК України (ст. 195) надається класифікація груп та видів цінних паперів. В той же час у ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. надана більш розширена класифікація видів цінних паперів.

ВИСНОВКИ ЗА ТРЕТІМ ПИТАННЯМ:

1. Особливістю грошей як об'єкта цивільних прав є те, що вони оцінюються не за кількістю грошових знаків, а за числом грошових одиниць і є універсальним еквівалентом вартості будь-якого товару.

2. Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам. До особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються.

IV. ПИТАННЯ ДІЇ, ПОСЛУГИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНІ ВИМОГИ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Дії (їх результати) та послуги (як різновид дії) є об'єктами цивільних прав переважно у зобов'язальних правовідносинах, тобто при виникненні зобов'язань особи, що витікають з договору чи іншого юридичного факту. Наприклад, особа може бути зобов'язана здійснити певні дії (роботу) з будівництва споруди за договором підряду або надати послуги без матеріалізованого, але з корисним результатом: здійснити перевозку вантажу, надати консультацію правового чи фінансового характеру, укласти угоду тощо.

Об'єктами цивільних прав виступають також вклади особи у майно господарських товариств, зокрема товариств з обмеженою, додатковою або повною відповідальністю, кооперативів, кредитних спілок тощо. У цих випадках об'єктом права особи є не майно чи гроші в натурі, які були нею передані цим організаціям, а право вимоги відповідної суми за певних умов (наприклад, при виході з числа учасників товариства). У даному випадку право вимоги розглядається як одна із складових частин майна в широкому значенні слова. Так само розглядаються і права користування (землею, приміщенням тощо), які також можуть бути внеском у майно вказаних організацій.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. Дії (їх результати) та послуги (як різновид дії) є об'єктами цивільних прав переважно у зобов'язальних правовідносинах, тобто при виникненні зобов'язань особи, що витікають з договору чи іншого юридичного факту.

2. Об'єктами цивільних прав виступають вклади особи у майно господарських товариств, зокрема товариств з обмеженою, додатковою або повною відповідальністю, кооперативів, кредитних спілок тощо.

V. ПИТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНІ БЛАГА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Розгляду нематеріальних благ, як об'єктів цивільного права присвячена глава 15 ЦК України. Відповідно до цієї частини ЦК України до нематеріальних благ відносяться: результати інтелектуальної, творчої

діяльності; інформація та особисті немайнові блага (здоров'я, честь, гідність, ділова репутація, ім'я, найменування, авторство, свобода творчості тощо).

Об'єктами цивільних прав можуть виступати зокрема результати інтелектуальної, творчої діяльності осіб: авторів творів літератури, науки, мистецтва, відкриттів, винаходів, промислових зразків, корисних моделей, інших об'єктів права промислової власності, суб'єктів суміжних прав. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності складає досить розгалужену систему інститутів цивільного права, які розглядатимуться окремо.

Відповідно до ст. 200 ЦК України як об'єкт цивільних прав закріплюється інформація. Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Порядок використання інформації та захисту права на неї встановлюється відповідним законодавством. До такого законодавства на сьогодні відносять: Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992р., «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003р., «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р., «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. тощо

Особисті немайнові блага фізичної особи. Відповідно до Конституції України життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Особистими немайновими благами фізичної особи є життя і здоров'я; честь, гідність і ділова репутація; ім'я; вільний розвиток своєї особистості; свобода та особиста недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; сім'я; недоторканність особистого і сімейного життя; таємниця свого особистого життя; вільний вибір роду занять; свобода пересування, вільний вибір місця проживання; інформація; свобода об'єднань; авторство; безпечне для життя і здоров'я довкілля; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, що охороняються законом. У межах цивільного законодавства надається правова охорона немайновим благам особи, визначеним як об'єкти цивільних прав.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Об'єктами цивільних прав можуть виступати нематеріальні блага, зокрема результати творчої діяльності осіб: авторів творів літератури, науки, мистецтва, відкриттів, винаходів, промислових зразків, корисних моделей, інших об'єктів права промислової власності, суб'єктів суміжних прав.

2. Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

3. Особистими немайновими благами фізичної особи є життя і здоров'я; честь, гідність і ділова репутація; ім'я; вільний розвиток своєї особистості; свобода та особиста недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; сім'я;

недоторканність особистого і сімейного життя; таємниця свого особистого життя; вільний вибір роду занять; свобода пересування, вільний вибір місця проживання; інформація; свобода об'єднань; авторство; безпечне для життя і здоров'я довкілля; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, що охороняються законом.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. Об'єктами цивільних прав стає все те, з приводу чого виникають та здійснюються цивільні права та обов'язки, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обороту.

2. Об'єктами цивільних прав є лише речі, які мають корисні властивості, усвідомлені та освоєні людством, оскільки за відсутності таких якостей речі не зможуть стати об'єктами цивільно-правових відносин.

3. Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

4. Класифікація є логічним прийомом, за допомогою якого процес формування уявлення про явище чи процес в свідомості відбувається структурно, що в свою чергу спрощує механізм сприйняття та відтворення інформації.

5. До основних критеріїв класифікації речей слід віднести: а) оборотоздатність; б) напрямок використання; в) ступінь зв'язку з землею; г) можливість поділу; д) ступінь визначеності ознак; е) можливість тривалого використання; ж) субординацій на ознака; з) можливість природного розвитку речі тощо.

6. Особливістю грошей як об'єкта цивільних прав є те, що вони оцінюються не за кількістю грошових знаків, а за числом грошових одиниць і є універсальним еквівалентом вартості будь-якого товару.

7. Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам. До особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються.

8. Дії (їх результати) та послуги (як різновид дії) є об'єктами цивільних прав переважно у зобов'язальних правовідносинах, тобто при виникненні зобов'язань особи, що витікають з договору чи іншого юридичного факту.

9. Об'єктами цивільних прав виступають вклади особи у майно господарських товариств, зокрема товариств з обмеженою, додатковою або повною відповідальністю, кооперативів, кредитних спілок тощо.

10. Об'єктами цивільних прав можуть виступати нематеріальні блага, зокрема результати творчої діяльності осіб: авторів творів літератури, науки,

мистецтва, відкриттів, винаходів, промислових зразків, корисних моделей, інших об'єктів права промислової власності, суб'єктів суміжних прав.

11. Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

12. Особистими немайновими благами фізичної особи є життя і здоров'я; честь, гідність і ділова репутація; ім'я; вільний розвиток своєї особистості; свобода та особиста недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; сім'я; недоторканність особистого і сімейного життя; таємниця свого особистого життя; вільний вибір роду занять; свобода пересування, вільний вибір місця проживання; інформація; свобода об'єднань; авторство; безпечне для життя і здоров'я довкілля; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, що охороняються законом.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Дана тема вивчається з метою визначення кола об'єктів, щодо яких виникають, змінюються, припиняються правовідносини, що виникають за участю працівників правоохоронних органів. Визначення об'єктів, що перебувають в обмеженому обороті, а також об'єктів, що мають спеціальний правовий режим, внаслідок якого об'єкти вилучені із цивільного обороту.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: об'єкт цивільних правовідносин, майно, гроші, цінні папери, валютні цінності, акція, облігація, вексель, чек, коносамент, дії та послуги, особисті немайнові блага, результати творчої діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні опанувати наступними знаннями:

- поняття та класифікація об'єктів;
- види та групи об'єктів цивільних правовідносин;
- перелік об'єктів, що обмежені та вилучені з цивільного обігу.

Необхідним є формування у здобувачів наступних навичок та вмінь:

- надавати характеристику правовому режиму об'єктів;
- встановлювати правовий зв'язок між об'єктами;
- визначати правовий режим майна, грошей, цінних паперів, робіт, послуг тощо.

**ТЕМА № 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ ПРАВОВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:	25
ВСТУП ..	26
1. Власність як економічна та юридична категорія	27
2. Правові форми і види власності.....	28
3. Характеристика підстав набуття права власності.....	29
4. Поняття і види права спільної власності.....	31
5. Поняття та види речових прав на чуже майно	33
6. Ознаки речових прав на чуже майно	34
ВИСНОВКИ З ТЕМИ:	36
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ	39

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиби-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2014. Т.1. 656 с.
2. Цивільне право України (Загальна частина): Навчальний посібник / кол. авт. К.: «Хай-Тек Прес», 2013. 432 с. (видання з грифом МОНМС)
3. Цивільне право України: Загальна частина / За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
4. Актуальні питання прикладної цивілістики у сфері складання процесуальних документів. Науково-практичний посібник. За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2015. 814 с.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. За заг. ред. Бобрика В.І. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 784 с.
6. Р.А. Майданик. Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ, Алерта, 2019. 622 с.
7. Іванов Ю.Ф., Курилiна О.В., Іванова М.В. Цивiльне право України. У 2-х томах. Том 1. Навчальний посiбник. Київ, Алерта, 2019. 342 с.
8. Майданик Р. А. Речове право України. Підручник. Київ, Алерта. 2019. 1092 с.
9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>. (Дата звернення 15.06.2020).

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

сформувати в свідомості здобувачів вищої освіти уявлення про специфіку цивільно-правового впливу на суспільні відносини власності

шляхом визначення відмінностей між термінами „власність” і „право власності”; з’ясування правових форм та видів власності в Україні; аналіз підстав набуття та припинення права власності, а також дослідження суб’єктно-об’єктного складу права приватної, державної, комунальної та колективної власності.

ВСТУП

Після таких невід’ємних прав людини, як право на життя і свободу, найважливішим невід’ємним її правом є право власності.

Право власності є найважливішим речовим правом, з яким пов’язуються всі інші речові права. Право власності належить до природних прав людини, є абсолютним правом і ніхто не може його порушувати. Праву власника протистоїть невизначена кількість людей, і на всіх них покладено обов’язок не порушувати права власника.

Історично право власності виникло не відразу, а пройшло довгий шлях. Найпершим вирізненням права власності в юридичному полі було визначення його при правопорушенні: річ підлягала поверненню лише тоді, коли було заподіяно злочин (делікт), отже, проглядався зв’язок не між річчю і тим, кому вона належала, а між втратою речі і злочином.

Великого значення набував поділ речей на рухомі і нерухомі. Індивідуальна приналежність речі визначалася лише за відношенням рухомих речей до нерухомих, наприклад, землі, суб’єктивне право на них лишалося невизначеним.

Поняття права власності на нерухомість розвивається відповідно до соціального розвитку суспільства. З’являються поняття народу, племені, до землі має відношення громада, рід. Вони спільно користуються землею без чіткого визначення, що ця земля належить саме тому роду. У міру того, як плем’я, рід, союз племен осідають на землі, з’являється поняття, що то їх земля у протилежність чужим общинам і родам. І це вже стає вирізненням родової власності або власності громад.

Наступним етапом є поява сімейної власності. Власність однієї сім’ї протистоїть власності інших сімей, відповідно зменшується обсяг і значення власності громади. І тут треба відзначити особливий, публічно-правовий характер володіння землею — нею володіє не приватна особа, а член даної сім’ї або член даного союзу племен.

Річ власника належить лише йому одному, і його власність завжди ціла і повна. Можуть існувати права й інших осіб на цю річ, проте вони не складають окремих частин власності, вони невіддільні від неї і права власника на цю річ.

Аналіз права власності вирізняє дві його сторони — позитивну і негативну. У першій виражається право власника вільно розпоряджатися своєю річчю (необмеженість права власності), у другій — його право усунути будь-яку іншу особу від впливу на цю річ (виключність власності).

Характерною ознакою права власності є те, що воно існує само по собі незалежно від відносин між особами. Головне у праві власності — це панування власника над річчю. Право на річ дає відповідному суб'єкту безпосередньо виключну й обов'язкову для всіх владу над річчю. Суб'єкт цієї влади сам розпоряджається річчю, ніхто інший не має права впливати на неї, у чийх би руках вона не знаходилася; особа, яка має право на річ, після суду може вимагати визнання свого права і видачі речі.

Ці риси права власності дістали своє відображення і в законодавстві. У ст. 316 ЦК України вказується, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право власності, як і будь-яке право, має свій зміст, що полягає в єдності трьох правомочностей — володіння, користування і розпорядження. Цими правомочностями володіє власник, проте кожна з них, а в деяких випадках і всі вони разом, може належати не власнику, а іншій особі, правомочностями якій дозволив користуватися власник (наприклад, при договорі оренди). Сутність змісту цих правомочностей полягає в їх залежності від власника і в залежності від закону самого власника. Право власності абсолютне, проте воно не безмежне.

Право власності — це приватне право, але воно має забезпечувати і публічний інтерес. Тому можливо при диспозитивному характері права власності встановлення певних його обмежень. Основою встановлення цих обмежень є Конституція України. Згідно зі ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, а також правовий режим власності.

І. ПИТАННЯ

ВЛАСНІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Власність — це відношення особи до речі, що належить їй, як до своєї, що втілюється у володінні, користуванні та розпорядженні нею, а також в усуненні втручання всіх третіх осіб у ту сферу господарчого домінування, на яку сягає влада власника.

Право власності — основний та фундаментальний інститут цивільного права. Право власності є юридичним виразом, формою закріплення економічних відносин власності.

Право власності в об'єктивному розумінні — це система норм права, що регулюють суспільні відносини володіння, користування та розпорядження власником своїм майном.

Право власності в суб'єктивному розумінні — це врегульовані законом суспільні відносини володіння, користування та розпорядження майном.

Ст. 316 ЦК України визначає **право власності** як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Перераховані в ЦК України права власника щодо володіння, користування та розпорядження майном і складають зміст права власності.

Під правом володіння розуміють юридичне домінування над річчю, фактичне та господарське володіння нею. У володінні втілюється статика відносин власності, закріплення речей за індивідами та колективами.

Володіння, що не засноване на законній титульній підставі, є незаконним. *Незаконне володіння поділяється на добросовісне та недобросовісне.*

Правом користування визнається гарантована законом і визнана за власником юридична можливість вилучення з речі її корисних, господарських властивостей у процесі особистого або виробничого споживання, використання.

Під розпорядженням розуміють визнану гарантовану законом можливість власника визначати юридичну та фактичну долю речі, тобто можливість або припинити право власності на неї, або тимчасово призупинити здійснення прав щодо володіння та користування. У користуванні та розпорядженні втілюється вже динаміка відносин власності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

1. Власність - це суспільні відносини між людьми з приводу речей, в яких одні власники ставляться до речей, як до своїх, а всі інші — невластники — зобов'язані ставитись до них, як до чужих і стримуватись від будь-яких посягань на них.

2. Право власності в об'єктивному розумінні — це система норм права, що регулюють суспільні відносини володіння, користування та розпорядження власником своїм майном.

3. Право власності в суб'єктивному розумінні — це врегульовані законом суспільні відносини володіння, користування та розпорядження майном.

4. Перераховані в ЦК України права власника щодо володіння, користування та розпорядження майном і складають зміст права власності.

II. ПИТАННЯ

ПРАВОВІ ФОРМИ І ВИДИ ВЛАСНОСТІ

Право власності є центральним цивільно-правовим інститутом у всіх правових системах. Норми публічного права закріплюють принцип «святенності та недоторканності» приватної власності, який нині є конституційним принципом. Відповідно держави визначають сукупність заходів для захисту приватної власності адміністративно-правовими й кримінально-правовими засобами.

Основним елементом захисту виступають, як правило, матеріальні цінності, що належать окремим суб'єктам права. В залежності від суб'єктного складу правовідносин власності визначаються так звані форми (види) власності. Проте якщо в країнах розвинутих демократій проблем з визначенням форм

власності і, відповідно, об'єктів захисту не виникає, то в Україні процес законодавчого врегулювання відносин власності має достатньо суперечливу історію. 7 лютого 1991 року був прийнятий Закон України „Про власність”, який визначив наступні форми власності в Україні: право виключної власності народу України, індивідуальна власність, колективна і державна. В 1992 році термін „індивідуальна власність” був змінений на „приватна власність”.

Після прийняття в 1996 році Конституції України в процесі законодавчого регулювання відносин власності намітилася тенденція щодо виключення „колективної власності”, і уособлення нової, незалежної від державної, форми власності – комунальної. Суб'єктом права комунальної власності визначаються *територіальні громади проти обласних, районних, міських, селищних, сільських Рад народних депутатів* в Законі України „Про власність”.

Згідно чинного цивільного законодавства (відповідно до глави 23 ЦК України), виділяють 3 правових форми власності. Критерієм поділу виступають суб'єкти права власності. Отже,

- *право приватної власності* (ст. 325 ЦК України) – суб'єктами є фізичні та юридичні особи;
- *право державної власності* (ст. 326 ЦК України) – суб'єктом є держава Україна;
- *право комунальної власності* (ст. 327 ЦК України) – суб'єктом виступають територіальні громади.

Ст. 324 ЦК України передбачає *право власності Українського народу*. Більшість науковців вважають, що цей різновид права власності не є самостійною формою власності і за своєю природою є державною власністю, суб'єктом якої є держава Україна (ст. 2 ЦК України).

Однак, в ГК України у главі 10 й до сьогодні виокремлюється колективна власність, що є протиріччям (колізією) у чинному законодавстві.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Аналіз чинного цивільного законодавства дозволяє зробити висновок про наявність в Україні трьох форм власності: а) приватна; б) державна; в) комунальна. При цьому, право власності Українського народу не є самостійною формою власності і за своєю природою є державною власністю.

2. Наявність правової форми колективної власності суперечить чинній Конституції України і ЦК України й підлягає перегляду в контексті юридичної конструкції спільної власності.

ІІІ. ПИТАННЯ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ.

Суб'єктивне право власності виникає і зникає при настанні певних юридичних фактів, які називаються *підставою права власності*.

Підстави виникнення права власності ділять на *первісні та похідні*.

Плоди, звичайно належать власнику речі, яка плодоносить; розглядаються як «юридичні плоди». *Прирощуванням* є ті, насадження та інші роботи з впорядкування (окультурення) земельної ділянки. Внаслідок об'єднання речей власником стає власник основної речі, а якщо об'єднуються рівнозначні речі — річ стає об'єктом спільної власності. *Привласнення безхазяйних речей* означає заволодіння речами, які не мають власника або добровільно залишені власником, який відмовився від права власності. Приватні особи можуть привласнити лише рухому річ, а нерухоме майно може привласнити тільки держава, особливим способом набуття права власності є інститут набувальної давності. Якщо певна річ протягом тривалого визначеного законом часу знаходиться у фактичному володінні певної особи, остання набуває право власності на цю річ. У такому разі одержання нею цієї речі повинна бути законною; володілець має право безперервно володіти й користуватися річчю як власник вилучати корисні властивості, сплачувати податки, тощо). Володіння повинно бути відкритим — відомим невизначеному колу осіб. Якщо володілець позбавляється можливості фактично володіти річчю або відмовляється від неї на якийсь час, або якщо власник речі пред'явить по-про її відібрання, то термін володіння переривається.

Право власності у набувача за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено законом або договором.

Право власності *припиняється* при настанні певних юридичних фактів. Тут можна виділити три основні групи підстав:

- 1) обставини, пов'язані з припиненням існування об'єкта права власності (споживання палива, харчових продуктів, загибель речі);
- 2) обставини, пов'язані з припиненням існування суб'єкта прав власності;
- 3) примусове відчуження майна власника не з його волі, а на підставах, визначених у законі.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

1. Суб'єктивне право власності виникає і зникає при настанні певних юридичних фактів, які називаються підставою права власності.
2. Підстави виникнення права власності ділять на первісні та похідні.
3. До первісних відносяться ті, за яких право власності на майно виникає вперше або окрім волі попереднього власника.
4. До похідних відносяться ті, за яких право власності виникає у нового власника з волі попереднього власника.
5. Право власності припиняється при настанні певних юридичних фактів: а) обставини, пов'язані з припиненням існування об'єкта права власності (споживання палива, харчових продуктів, загибель речі); б) обставини, пов'язані з припиненням існування суб'єкта прав власності; в) примусове відчуження майна власника не з його волі, а на підставах, визначених у законі.

IV. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.

Майно може належати на праві власності не одній особі, а декільком особам одночасно. В такому випадку виникають відносини спільної власності.

Оскільки спільна власність є лише одним із засобів реалізації права приватної, комунальної і державної власності, то в цьому випадку про самотійну форму власності не йдеться.

Право спільної власності — це право двох і більше осіб на одне й те саме майно (ст. 355 ЦК України). Майно може складатися з однієї речі або із сукупності речей. Ці речі можуть бути подільними або неподільними, однак як об'єкт права власності вони створюють єдине ціле. Тому право власності кожного учасника спільної власності поширюється на весь об'єкт, а не на його частину.

З поняттям права спільної власності, пов'язані категорії «ідеальна частка» і «реальна частка».

Ідеальна частка — це частка у праві на річ. Наприклад, якщо дві особи мають в рівних частках право спільної власності на річ, то кожному з них належить не половина речі, а половина права на цю річ.

Реальна частка визначається при припиненні права спільної власності і розділі речі. У цьому випадку йдеться саме про право на частину речі.

Сучасне законодавство не містить обмежень щодо суб'єктного складу права спільної власності.

Види спільної власності. Спільне майно може належати сторонам на праві спільної часткової власності і на праві спільної сумісної власності (ч.2 ст. 355 ЦК України).

Сутність спільної часткової власності (ст. 356 ЦК України) в тому, що кожний із співвласників має чітко визначену частку у праві власності на спільне майно (ідеальну частку). Якщо законом або угодою учасників спільної власності не передбачене інше, то до спільного майна застосовується правовий режим саме спільної часткової власності.

При **спільній сумісній власності** (ст. 358 ЦК України) розміри часток заздалегідь не визначені, хоч і припускається, що вони рівні. Спільна сумісна власність виникає у випадках, безпосередньо передбачених в законі (наприклад, спільна сумісна власність подружжя, спільна сумісна власність членів фермерського господарства), а також на підставі угоди учасників спільної часткової власності.

Здійснення права спільної власності ґрунтується на простому принципі: реалізація права одним із співвласників не повинна утискати інтереси інших співвласників.

Істотним для учасника спільної часткової власності є його право на відчуження іншій особі своєї частки в спільному майні (ст. 361 ЦК України). Зробити це він може як оплатно (продати), так і безоплатно (подарувати). Однак від обраного засобу відчуження залежить вимога додаткової процедури.

Так, при продажу частки в спільній власності сторонній особі інші учасники спільної часткової власності мають право переважної купівлі частки, що продається.

Право переважної купівлі частки співвласниками забезпечується низкою заходів процедурного характеру.

Кожний учасник спільної часткової власності має право вимагати виділу своєї частки із спільного майна. У випадку суперечки, а також у разі неможливості розділу майна в натурі, власник, що виокремлюється, отримує грошову компенсацію (ст. 364 ЦК України).

Право спільної сумісної власності виникає:

— на майно подружжя, яке придбане ними в період шлюбу, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.1 ст. 60 СК України);

— на майно, яке придбане внаслідок спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, якщо інше не встановлено письмовою згодою між ними (ч.4 ст. 368 ЦК України);

— на майно, яке придбано внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, якщо письмовою угодою між ними встановлений режим спільної сумісної власності на придбане внаслідок такої діяльності майно;

— на майно осіб, що ведуть селянське (фермерське) господарство, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними.

— на квартиру або будинок, передані з державного житлового фонду шляхом приватизації за письмовою згодою всіх членів сім'ї наймача в їх спільну сумісну власність (ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»);

— на інше майно, що перебуває в спільній власності суб'єктів цивільного права, якщо між ними досягнута згода про встановлення спільної сумісної власності. З перерахованих випадків спільної сумісної власності найбільш поширеними і практично важливими є: право спільної сумісної власності подружжя, право спільної власності селянського (фермерського) господарства.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. Право спільної власності — це право двох і більше осіб на один і той самий об'єкт.

2. Ідеальна частка — це частка у праві на річ.

3. Реальна частка визначається при припиненні права спільної власності і розділі речі. У цьому випадку йдеться саме про право на частину речі.

4. Спільне майно може належати сторонам на праві спільної часткової власності і на праві спільної сумісної власності.

5. Сутність спільної часткової власності в тому, що кожен із співвласників має чітко визначену частку у праві власності на спільне майно (ідеальну частку).

6. При спільній сумісній власності розміри часток заздалегідь не визначені, хоч і припускається, що вони рівні.

V. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО

Права на чужі речі — є одним з істотних обмежень права власності, їх сутність полягає в тому, що суб'єкт даного права має змогу користуватися чужою річчю або навіть розпоряджатися нею.

Незважаючи на певну негативну роль, яку відіграють вказані права в обмеженні права власності, порушуючи тим самим один із суттєвих принципів приватного права — принцип свободи права власності, їх розповсюдженість у законодавствах країн Європи свідчить про корисність та доцільність вказаних прав.

Не обов'язково ставати власником, щоб задовольнити будь-які майнові потреби, тим більше, що володіння майном на праві власності не завжди є можливим чи просто вигідним.

У ст. 395 ЦК України зазначено, що речовими правами на чуже майно вважаються: право володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис. Законом можуть бути передбачені інші речові права на чуже майно. Тобто законодавець не тільки чітко визначає види прав на чужі речі, зміст яких розкривають відповідні норми ЦК України, а й залишає вільним місце для тих прав, що виникатимуть у процесі подальшого розвитку приватних відносин у нашому суспільстві. На перший погляд, такий підхід є дуже вдалим, але все ж таки він містить і певну проблему, оскільки проголошує надто вільне встановлення нових видів речових прав.

Види речових прав та їх зміст, порядок виникнення та припинення встановлюються виключно законом, а не домовленістю сторін. Принцип встановлення речових прав законом розповсюджується, перш за все, на обмежені речові права (права на чужі речі), оскільки саме вони схожі на права зобов'язальні і даний принцип проводить межу між ними та зобов'язальними правами.

ЦК України передбачає такі види речових прав, як право власності і речові права на чуже майно. Згідно зі ст. 395 речовими правами на чуже майно визнаються:

- 1) право володіння;
- 2) право користування (сервітут);
- 3) право забудови земельної ділянки (суперфіцій);
- 4) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис).

Слід зазначити, що правова природа зазначеного в даному переліку права володіння є надто спірною, суперечливою. Право володіння не можна, на нашу думку, змішувати з категорією прав на чуже майно (речі).

Єдина спільна ознака, що поєднує володіння з правами на чуже майно (речі), — це передбачена у ст. 396 ЦК України можливість захисту права, у тому числі і від власника майна.

Речове право на чужу річ може виникати на підставі закону, заповіту, рішення суду. Воно також може бути встановлено договором між особою, яка воліє скористатися чужою річчю, та особою, яка є власником даної речі. Проте це договір не про право використання чужої речі (майна), а про встановлення речового права на ці речі.

Передусім речове право може бути встановлено законом, наприклад, законодавець може своїм законом встановити право певних осіб прокласти електролінію, трубопровід, шляхопровід через чужі земельні ділянки. Законом встановлюється право користування житлом членів сім'ї власника цього житла, право збирати в лісі ягоди, горіхи, коріння тощо.

Власник майна може встановити речове право на використання свого майна після своєї смерті заповітом. Спадкоємцем заповідач може призначити одну особу, водночас надавши іншій особі право обмеженого користування успадкованим майном спадкоємця. Наприклад, заповідач призначив сина спадкоємцем підприємства і водночас надав своїй вдові право користування половиною цього підприємства. Іншими словами, син є власником підприємства, але половину доходів від цього підприємства одержуватиме вдова померлого, тобто мати сина. Коли помре або відмовиться від свого права на половину доходів, право власності і відновиться у повному обсязі.

У деяких випадках речове право на чужу річ може бути встановлено судовим рішенням.

ВИСНОВКИ З ПЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Права на чужі речі — є одним з істотних обмежень права власності, їх сутність полягає в тому, що суб'єкт даного права має змогу користуватися чужою річчю або навіть розпоряджатися нею.

2. У ст. 395 ЦК України зазначено, що речовими правами на чуже майно вважаються: право володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис. Законом можуть бути передбачені інші речові права на чуже майно.

3. Єдина спільна ознака, що поєднує володіння з правами на чуже майно (речі), — це передбачена у ст. 396 ЦК України можливість захисту права, у тому числі і від власника майна.

4. Речове право на чужу річ може виникати на підставі закону, заповіту, рішення суду. Воно також може бути встановлено договором між особою, яка воліє скористатися чужою річчю, та особою, яка є власником даної речі.

VI. ПИТАННЯ

ОЗНАКИ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО

Інституту прав на чужі речі належать як загальні ознаки речового права, так і особливі, що поєднують різні види прав на чужі речі у певну систему. Необхідним виявляється встановлення загальних ознак прав на чужі речі.

1. *Речові права на чужі речі обтяжують право власності*
2. *Права на чужі речі здійснюються незалежно від волі власника*
3. *Права на чужі речі здійснюються лише у певних межах*
4. *Права на чужі речі захищаються від усіх осіб і в тому числі від власника*

Вказане положення також закріплено у ст. 396 ЦК України. У ньому втілюється абсолютність прав на чужі речі. Незважаючи на свою обмеженість, вони захищаються так само, як і право власності.

Інститут речових прав на чужі речі (майно) має свої характерні особливості, які відрізняють його від інших речових інститутів.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

1. Перехід права власності на майно від власника до інших осіб не є підставою для припинення речових прав інших уповноважених осіб на це майно за винятками, встановленими законом або договором.

2. Речові права являють собою юридичні форми, що забезпечують можливість тривалої, незалежної від згоди власника участі однієї особи у праві власності іншої.

3. Суб'єкт речового права має право володіти, частіше користуватися і навіть розпоряджатися чужою річчю (майном) у визначених межах. Здійснення цих правомочностей не повинно шкодити праву власності, обмеженому речовим правом.

VII. ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ (ЗАСОБІВ) ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ

Для захисту права власності застосовуються *два види цивільно-правових засобів захисту*: речові та зобов'язально-правові.

Речові засоби захисту права власності застосовуються при безпосередньому порушенні права власності, зв'язаному з протиправними діями третіх осіб, що виключають чи обмежують здійснення власником своїх правомочностей. В такому випадку мова йде про абсолютний захист, спрямований на усунення перешкод у здійсненні права власності. Цей захист не зв'язаний будь-якими конкретними зобов'язаннями між власником та правопорушником.

До речових позовів відносяться:

- позов неволодіючого власника про витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов);
- позов власника щодо усунення порушень права власності, які не пов'язані з володінням (негаторний позов);
- позови про визнання права власності.

Зобов'язально-правові способи засновані на охороні майнових інтересів сторін у цивільній угоді, а також осіб, які зазнали шкоди в результаті

позадовірнього заподіяння шкоди їхньому майну. Вимоги про захист цих інтересів безпосередньо не впливають з права власності. Позови власника до правопорушника, з яким він зв'язаний зобов'язальними правовідносинами (договірними і позадоговірними), спрямовані як на усунення перешкод у здійсненні права власності (позови про повернення речей, наданих у користування за договором; позови про повернення безпідставно отриманого майна), так і на відшкодування шкоди або збитків.

ВИСНОВКИ З СЬОМОГО ПИТАННЯ:

1. Речові засоби захисту права власності застосовуються при безпосередньому порушенні права власності, зв'язаному з протиправними діями третіх осіб, що виключають чи обмежують здійснення власником своїх правомочностей.

2. Зобов'язально-правові способи засновані на охороні майнових інтересів сторін у цивільній угоді, а також осіб, які зазнали шкоди в результаті позадовірнього заподіяння шкоди їхньому майну.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. Власність - це суспільні відносини між людьми з приводу речей, в яких одні власники ставляться до речей, як до своїх, а всі інші — невластники — зобов'язані ставитись до них, як до чужих і стримуватись від будь-яких посягань на них.

2. Право власності в об'єктивному розумінні — це система норм права, що регулюють суспільні відносини володіння, користування та розпорядження власником своїм майном.

3. Право власності в суб'єктивному розумінні — це врегульовані законом суспільні відносини володіння, користування та розпорядження майном.

4. Права власника щодо володіння, користування та розпорядження майном і складають зміст права власності.

5. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок про наявність в Україні трьох форм власності: а) приватна; б) державна; в) комунальна.

6. Наявність правової форми колективної власності суперечить чинній Конституції України і підлягає перегляду в контексті юридичної конструкції спільної власності.

7. До основних критеріїв класифікації права власності слід віднести: а) кількість співвласників; б) характер розподілу між ними права та обов'язків; в) об'єкта власності тощо.

8. Попередні історичні періоди право власності проголошувалося недоторканим і необмеженим; це відображено, зокрема, Французькому ЦК. З часом правовий режим змінювався відповідно до потреб суспільної практики.

9. У реалізації права власності власник не повинен порушувати

прав і законних інтересів інших осіб, які в деяких можуть суперечити інтересам власника. У зв'язку з цим всіх країн передбачають можливість певних обмежень власності.

10. Історично держави вводили примусові обмеження правомочностей власника, які мають прямий чи непрямий характер закріплення прав держави на примусове відчуження майна, встановлення публічних сервітутів (прямі обмеження); обмеження можливості укладати певні види цивільних угод, заборони виробництва певних речей, ліцензування тощо (непрямі обмеження).

11. Добровільне обмеження правомочностей власника здійснюється з його волі на основі договорів позики, найму, забудівлі, заснування сервітутів та ін.

12. Суб'єктивне право власності виникає і зникає при настанні певних юридичних фактів, які називаються підставою права власності.

13. Підстави виникнення права власності ділять на первісні та похідні.

14. До первісних відносяться ті, за яких право власності на майно виникає вперше або окрім волі попереднього власника.

15. До похідних відносяться ті, за яких право власності виникає у нового власника з волі попереднього власника.

16. Право власності припиняється при настанні певних юридичних фактів: а) обставини, пов'язані з припиненням існування об'єкта права власності (споживання палива, харчових продуктів, загибель речі); б) обставини, пов'язані з припиненням існування суб'єкта прав власності; в) примусове відчуження майна власника не з його волі, а на підставах, визначених у законі.

17. Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи, які можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів, які відповідно до закону не можуть їм належати.

18. Об'єктами права приватної власності є житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери тощо.

19. Після прийняття Конституції України 1996 року з'явилися передумови щодо виділення в якості окремої форми власності - комунальної.

20. Суб'єктами права комунальної власності є територіальні громади, а не адміністративно-територіальні одиниці.

21. Специфічними підставами виникнення права комунальної власності є місцеві податки та збори, безхазяйне майно, відумерла спадщина тощо.

22. Суб'єктами права державної власності в межах покладених на них законодавством компетенцій виступають ВР України, Президент України, КМУ України, Фонд державного майна тощо.

23. Специфічними підставами виникнення права державної власності виступають: державні податки та мита, конфіскація, реквізиція тощо.

24. Право спільної власності — це право двох і більше осіб на одне й

те саме майно.

25. Ідеальна частка — це частка у праві на річ.

26. Реальна частка визначається при припиненні права спільної власності і розділі речі. У цьому випадку йдеться саме про право на частину речі.

27. Спільне майно може належати сторонам на праві спільної часткової власності і на праві спільної сумісної власності.

28. Сутність спільної часткової власності в тому, що кожний із співвласників має чітко визначену частку у праві власності на спільне майно (ідеальну частку).

29. При спільній сумісній власності розміри часток заздалегідь не визначені, хоч і припускається, що вони рівні.

30. Права на чужі речі — є одним з істотних обмежень права власності, їх сутність полягає в тому, що суб'єкт даного права має змогу користуватися чужою річчю або навіть розпоряджатися нею.

31. У ст. 395 ЦК України зазначено, що речовими правами на чуже майно вважаються: право володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис. Законом можуть бути передбачені інші речові права на чуже майно.

32. Єдина спільна ознака, що поєднує володіння з правами на чуже майно (речі), — це передбачена у ст. 396 ЦК України можливість захисту права, у тому числі і від власника майна.

33. Речове право на чужу річ може виникати на підставі закону, заповіту, рішення суду. Воно також може бути встановлено договором між особою, яка воліє скористатися чужою річчю, та особою, яка є власником даної речі.

34. Перехід права власності на майно від власника до інших осіб не є підставою для припинення речових прав інших уповноважених осіб на це майно за винятками, встановленими законом або договором.

35. Речові права являють собою юридичні форми, що забезпечують можливість тривалої, незалежної від згоди власника участі однієї особи у праві власності іншої.

36. Суб'єкт речового права має право володіти, частіше користуватися і навіть розпоряджатися чужою річчю (майном) у визначених межах. Здійснення цих правомочностей не повинно шкодити праву власності, обмеженому речовим правом.

37. Володіння - це фактичний стан, за яким володілець має певну річ чи майно, вважає цю річ чи майно своїм, яке належить йому за правом, але самого права не має.

38. Для фактичного стану необхідні два елементи: об'єктивний — фактично мати річ у своєму володінні і суб'єктивний — вважати дану річ своєю такою

39. Західна традиція розглядає володіння як окремий, самостійний інститут. Східна правова традиція характеризується тим, що для неї не притаманно надавати захист безтитальному (фактичному) володінню від

власника або іншої уповноваженої особи.

40. Суб'єктами права володіння чужим майном вважаються особи, які тримають його у себе. Таке право володіння може належати одночасно двом або більше особам (ст. 397 ЦК України). Вказане володіння вважається правомірним, якщо інше не випливає із закону або не встановлено рішенням суду (п. 3 ст. 397 ЦК України).

41. У ЦК України передбачені підстави виникнення і припинення права володіння (статті 398—399). Підстави виникнення характерні лише для законного володіння — договір з власником або особою, якій майно було передане власником, та інші підстави, передбачені законом.

42. Згідно зі ст. 399 ЦК України право володіння припиняється у разі: 1) відмови володільця від володіння майном; 2) витребування майна від володільця власником майна або іншою особою; 3) знищення майна; 4) в інших випадках, встановлених законом.

43. Сервітут — це право обмеженого використання чужої речі.

44. Сервітуту можуть бути встановлені законом, договором або рішенням суду.

45. ЦК України передбачає наявність двох основних різновидів сервітутів — земельний та особистий.

46. Земельний сервітут може полягати у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо.

47. Особистий сервітут припиняється при відсутності його суб'єкта без поважних причин понад один рік.

48. Обсяг правомочностей суб'єктів емфітевзису та суперфіцію є настільки великий, що практично збігається з правомочностями власника. Проте, на відміну від права власності, суб'єкти емфітевзису та суперфіцію не можуть вільно здійснювати користування та розпорядження майном. Вони обмежені у цьому законом і договором із власником.

49. Емфітевзис — це право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, що виникає на підставі договору між власником земельної ділянки і особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою як землекористувач.

50. Суперфіцій — це право користування чужою земельною ділянкою для забудови.

51. Речові права є похідними від права власності.

52. Речові права мають менший обсяг повноважень, ніж право власності, в іншому разі вони вважалися б власністю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Відносини власності регулюються різними галузями права, але суттєва роль належить приватному (цивільному) праву. Саме вивчаючи дану тему з

курсу цивільного права з'ясовуються такі питання: що таке право власності, які його форми передбачені законом, з якого моменту виникає, якими правомочностями наділений власник тощо. Без наявності цих фундаментальних знань працівникам міліції буде неможливим застосовувати норми права інших галузей (адміністративного, кримінального та інш.) для охорони (захисту) прав та інтересів власників тощо.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: власність, право власності, володіння, користування, розпорядження, право довірчої власності, форми власності, приватна власність, державна власність, комунальна власність, виключна власність народу України.

У результаті вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні опанувати наступними знаннями:

- визначення поняття «право власності»;
- форми власності;
- правомочності власника;
- підстави виникнення права власності;
- підстави припинення права власності.

Необхідним є формування у здобувачів вищої освіти наступних навичок та вмінь:

- визначати підстави та порядок набуття права власності;
- застосовувати норми інституту набувальної давності;
- з'ясовувати розмір часток майна у спільній власності.

**ТЕМА № 4. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:	41
ВСТУП.....	42
I. ПИТАННЯ.....	43
ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	43
II. ПИТАННЯ.....	44
ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВОВІДНОШЕННЯ.....	44
III. ПИТАННЯ	45
ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	45
IV. ПИТАННЯ	47
СУБ'ЄКТИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	47
V. ПИТАННЯ	48
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	48
VI. ПИТАННЯ	49
ОКРЕМІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	49
6.1. Неустойка.....	49
6.2. Поруча.....	49
6.3. Гарантія.....	50
6.4. Завдаток.....	50
6.5. Застава.....	50
6.6 Притримання.....	51
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ	53

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України: Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник. С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, Ю.О. Заїка та ін. 3-тє вид., змін. та доповн. К.: Алерта, 2014. 496 с.
2. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданника. 4-тє вид., стереотипне. К.: Юрінком Інтер, 2014. 1176 с.
3. Цивільне право України: Загальна частина. За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
4. Актуальні питання прикладної цивілістики у сфері складання процесуальних документів. Науково-практичний посібник. За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2015. 814 с.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. За заг. ред. Бобрика В.І. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 784 с.

6. Мічурін Є.О. Цивільне право. Альбом схем: навч. посіб.: у 2 ч. Ч.2/Є.О. Мічурін, О.Р. Шишка. Вид. 5-те, перероб. Харків: Право, 2018. 222 с.
7. Р.А. Майданик. Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ, Алерта, 2019. 622 с.
8. Іванов Ю.Ф., Курилiна О.В., Іванова М.В. Цивiльне право України. У 2-х томах. Том 2. Навчальний посiбник. Київ, Алерта, 2019. 346 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

сформуванi в свiдомостi здобувачiв вищої освiти уявлення про специфіку цивiльно-правового впливу на суспiльні вiдносини в сферi зобов'язального права i зобов'язань шляхом аналізу визначення поняття зобов'язання; дослідження окремих елементiв зобов'язального право вiдношення; з'ясування пiдстав виникнення зобов'язань; визначення суб'єктного складу зобов'язань та системи зобов'язань у вiдповiдностi з чинним законодавством.

ВСТУП

На основi норм зобов'язального права за допомогою певних юридичних фактiв виникає зобов'язання, пiд яким розумiють правовiдношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дiю (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити грошi тощо) або утриматися вiд певної дiї, а кредитор має право вимагати вiд боржника виконання його обов'язку.

Як вид цивiльного правовiдношення, зобов'язання мають свої особливостi, що найбiльш яскраво вiдслiдковуються при порiвняннi їх з речовими правами. Вiдмiнностi вбачаються як у характерi економiчних вiдносин, так i в правових ознаках.

За своїм змiстом зобов'язальнi правовiдносини опосередковують динамiку цивiльних правовiдносин. Речовi права, у свою чергу, опосередковують присвоєння, приналежнiсть майнових благ, тобто статичну вiдносин. На вiдмiну вiд речового правовiдношення, в якому праву одної особи вiдповiдає обов'язок усiх громадян взагалi без конкретизації, у зобов'язальному правовiдношеннi встановлюється повна визначенiсть осiб, якi беруть участь у ньому. Зобов'язальнi право-вiдношення тiсно пов'язанi з правом власностi, тобто речовим правом. Так, реалiзація власником своїх прав призводить до виникнення зобов'язальних правовiдносин, а виконання зобов'язань призводить до виникнення, змiни або припинення права власностi.

Зобов'язання є правовiдносинами, тому вони охороняються засобами примусового характеру. Цi засоби можна подiлити на двi групи.

До першої групи належать так званi загальнi мiри (спонукання до виконання зобов'язання, покладення обов'язку вiдшкодувати заподiянi його порушенням збитки тощо), що застосовуються у всiх випадках, за винятком тих, що виключенi законом, договором або характером встановлених вiдносин.

До другої групи належать так звані спеціальні забезпечувальні міри, що застосовуються лише для забезпечення тих зобов'язань, для яких вони безпосередньо встановлені законом або договором. Останні у цивілістиці називаються способами забезпечення виконання зобов'язань.

I. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Для зобов'язань характерним є особливий правовий зв'язок між суб'єктами, що виражається таким чином:

1) зобов'язання опосередковують процес переміщення матеріальних благ. Водночас як речові права регулюють приналежність матеріальних благ конкретній особі — закріплення їх за конкретною особою;

2) уповноваженій особі кореспондується певний зобов'язаний суб'єкт, відомий уже на момент виникнення зобов'язання. Інше положення виникає у речових правовідносинах, в яких уповноваженому суб'єкту протистоїть необмежене коло осіб, тобто він має правовідносини з усіма іншими особами;

3) у змісті суб'єктивного права в зобов'язанні найбільше значення має можливість уповноваженої особи вимагати певної поведінки у зобов'язаних осіб, що іменується правом вимоги. Тому саме поведінка останніх, як правило, зумовлює реалізацію цього права. У речових правах головним є те, що уповноважена особа може діяти певним чином самостійно (володіти, користуватися і розпоряджатися майном), внаслідок чого вона реалізує це право без допомоги зобов'язаної особи;

4) головний зміст обов'язку боржника в зобов'язанні становить перевага у здійсненні активних дій, причому їх зміст конкретизується в законодавстві чи договорі. Утримання від дій є лише додатковим елементом. У речових відносинах, навпаки, на перший план виходить саме утримання від дій, що порушують суб'єктивне право уповноваженої особи, і цей обов'язок визначається в самій загальній формі — не порушувати право вказаної особи. У чому має виражатися така поведінка, законодавство не вказує;

5) суб'єктивні права в зобов'язанні залежать від його виникнення, типу і виду зобов'язання. У речових правовідносинах суб'єктивні права спираються виключно на норми законодавства, що прямо передбачають види і зміст цих прав.

Наведені найважливіші особливості зобов'язання характеризують його як правовідношення відносне, водночас речове правовідношення за пануючою концепцією розглядається як абсолютне. Незважаючи на відмінності вказаних типів правовідносин, вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Так, зобов'язання може бути способом реалізації власником правомочності розпоряджатися річчю або набуття права власності на неї.

Зобов'язання, як і будь-яке інше цивільне правовідношення, складається із тих самих елементів, що мають певну специфіку саме як зобов'язальні правовідношення.

Зміст зобов'язальних правовідносин утворюють суб'єктивні права й обов'язки їх учасників. Але специфіка саме зобов'язальних правовідносин полягає у тому, що змістом правомочності кредитора є право вимоги, а обов'язок боржника полягає у виконанні вимоги кредитора.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Для зобов'язань характерним є особливий правовий зв'язок між суб'єктами, що виражається таким чином: а) зобов'язання опосередковують процес переміщення матеріальних благ.; б) уповноваженій особі кореспондується певний зобов'язаний суб'єкт, відомий уже на момент виникнення зобов'язання; в) у змісті суб'єктивного права в зобов'язанні найбільше значення має можливість уповноваженої особи вимагати певної поведінки у зобов'язаних осіб, що іменується правом вимоги; г) головний зміст обов'язку боржника в зобов'язанні становить перевага у здійсненні активних дій, причому їх зміст конкретизується в законодавстві чи договорі; д) суб'єктивні права в зобов'язанні залежать від його виникнення, типу і виду зобов'язання.

II. ПИТАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Зобов'язання — це взаємовідносини учасників економічного обігу (товарообміну), врегульовані нормами зобов'язального права, тобто один із різновидів цивільних правовідносин, зміст якого становлять певні права й обов'язки його учасників. Цим зобов'язання відрізняється від неюридичних (а саме — політичних, моральних та інших зобов'язань), що не мають підтримки держави і тому не містять прав і обов'язків. Примусовою силою держава не підтримує, наприклад, зобов'язання не вживати спиртних напоїв.

Разом з тим зобов'язання як цивільне правовідношення необхідно відрізняти від правовідношень інших галузей права, в основному публічно-правових. Так, обов'язок сплачувати податки хоча і є майновим, але до його реалізації неможливо застосувати норми зобов'язального права. При примусовому виконанні цього обов'язку використовується метод влади і підкорення, що є нехарактерним як для зобов'язального, так і загалом цивільного права.

Зобов'язання є одним з різновидів цивільних правовідносин. Оскільки зобов'язання оформлюють процес товарообміну, вони належать до групи майнових правовідносин і відрізняються від правовідносин немайнового характеру, які із-за цього не можуть набувати форм зобов'язань. Так, наприклад, не може існувати зобов'язань для захисту честі і гідності.

Водночас зобов'язання відрізняються від інших майнових цивільних правовідносин — речових, що опосередковують приналежність матеріальних і нематеріальних благ. За своєю юридичною природою вони є абсолютними, оскільки у них певним уповноваженим особам протистоїть необмежене коло

осіб, які зобов'язані утримуватися від неправомірних посягань на чуже майно і не заважати уповноваженим особам здійснювати їх права.

Зобов'язання оформлюють економічний обмін у правову форму і являють собою типові відносні правовідносини, що характеризуються чітким суб'єктним складом.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Зобов'язання — це взаємовідносини учасників економічного обігу (товарообміну), врегульовані нормами зобов'язального права, тобто один із різновидів цивільних правовідносин, зміст якого становлять певні права й обов'язки його учасників.

2. Зобов'язання є одним з різновидів цивільних правовідносин. Оскільки зобов'язання оформлюють процес товарообміну, вони належать до групи майнових правовідносин і відрізняються від правовідносин немайнового характеру, які із-за цього не можуть набувати форм зобов'язань.

3. Зобов'язання оформлюють економічний обмін у правову форму і являють собою типові відносні правовідносини, що характеризуються чітким суб'єктним складом.

ІІІ. ПИТАННЯ

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Зобов'язання, як і інші правовідносини, виникають з юридичних фактів, що в зобов'язальному праві мають назву підстав виникнення зобов'язань. У разі, якщо певна підстава не передбачена цивільним законом, зобов'язальне правовідношення не виникає. Зобов'язання виникають із договорів та інших правочинів, передбачених законом, а також із договорів та інших правочинів, що не передбачені, проте не суперечать закону. Договір — це найбільш поширена підстава виникнення зобов'язання. У законодавчих системах деяких країн ці два поняття є ідентичними. Так, у ЦК Франції ці поняття використовуються як тотожні. Договірні зобов'язання становлять основну частину зобов'язань взагалі. При цьому йдеться не лише про договори з виконання робіт, передачі майна або надання послуг, а й про цесію майнових прав.

Зобов'язання виникають також і з односторонніх угод. У цих випадках суб'єкт шляхом одностороннього волевиявлення або розпоряджається своїм правом, або бере на себе суб'єктивний обов'язок, наділяючи тим самим іншу сторону відповідним суб'єктивним правом. Прикладом такої односторонньої угоди може бути публічна обіцянка винагороди.

Зобов'язання можуть виникати внаслідок адміністративних актів (актів органів державної влади та місцевого самоврядування — ч. 4 ст. 11 ЦК України). Ця підстава виникнення зобов'язання певним чином втратила свої позиції. Зобов'язань, що мають таку підставу, на сьогодні не так вже й багато, але такі приклади існують. Так, укладенню договору оренди нежитлового приміщення, що належить до власності територіальної громади, передую

рішення цієї громади. Надання державного житла здійснюється на підставі ордеру, після якого житлово-експлуатаційна контора укладає з наймачем договір найму житлового приміщення.

Закон окремо вирізняє таку підставу виникнення зобов'язань, як рішення суду, що раніше не вирізнялося окремо (ч. 5 ст. 11 ЦК України). Так, рішення суду про вилучення у власника культурних цінностей, що безхазяйне утримуються, породжує зобов'язання щодо викупу їх державою або реалізації з прилюдних торгів.

Зобов'язання виникають внаслідок заподіяння майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі (п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України). Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості (ч. 3 ст. 509 ЦК України).

Зобов'язання, що виникають із безпідставного збагачення, також мають на меті досягнення аналогічного правомірного результату.

Зобов'язальні правовідношення можуть виникати з інших дій громадян та юридичних осіб. Наприклад, особа може діяти в інтересах іншої особи без доручення з метою попередження негативних наслідків для самої такої особи або її майна. Внаслідок таких дій за певних умов особа, яка проявила ініціативу, може претендувати на відшкодування понесених нею витрат. Таке зобов'язання виникає із правомірних дій щодо попередження спричинення шкоди, проте його не можна віднести до жодної з підстав виникнення зобов'язань, про які говорилося раніше.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

1. Зобов'язання, як і інші правовідносини, виникають з юридичних фактів, що в зобов'язальному праві мають назву підстав виникнення зобов'язань.

2. Договір — це найбільш поширена підстава виникнення зобов'язання.

3. Зобов'язання виникають також і з односторонніх правочинів. У цих випадках суб'єкт шляхом одностороннього волевиявлення або розпоряджається своїм правом, або бере на себе суб'єктивний обов'язок, наділяючи тим самим іншу сторону відповідним суб'єктивним правом.

4. Зобов'язальні правовідносини виникають не лише з підстав, прямо передбачених законом, а й з підстав, що не суперечать йому, а породжують цивільні права й обов'язки згідно із загальними підставами виникнення цивільних прав та обов'язків.

5. Зобов'язання можуть виникати внаслідок адміністративних актів (актів органів державної влади та місцевого самоврядування).

6. Закон окремо вирізняє таку підставу виникнення зобов'язань, як рішення суду, що раніше не вирізнялося окремо.

7. Зобов'язання виникають внаслідок заподіяння майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі.

8. У випадках, передбачених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

IV. ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У зобов'язанні, як і в будь-якому іншому цивільному правовідношенні, беруть участь не менше двох осіб, які іменуються його суб'єктами. У визначенні зобов'язання, сформульованому у ст. 509 ЦК України, названі два суб'єкти — кредитор і боржник. Це загальне найменування сторін, в окремих видах зобов'язань вони мають спеціальні назви, наприклад, замовник та підрядник, страхуватель та страховик, довіритель та повірений, потерпілий та заподіювач шкоди.

Кредитор виступає в ролі активної сторони зобов'язання, оскільки він має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Основна відмінність кредитора від уповноваженої особи в речовому зобов'язанні полягає в тому, що кредитор має право не на річ, а на дію, яку має здійснити боржник на його користь. Наприклад, за договором поставки продавець зобов'язується передати у встановлений термін (терміни) товар, що виробляється, покупцеві (ч. 1 ст. 712 ЦК України).

Боржник — це пасивний учасник зобов'язального правовідношення в силу того, що на ньому лежить обов'язок здійснити на користь кредитора певну дію: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо або утриматися від певної дії (ч. 1 ст. 509 ЦК України). Здебільшого боржник добровільно (за договором) бере на себе зобов'язання, хоча можливі ситуації, коли обов'язки у боржника виникають в силу прямої вказівки закону (наприклад, у випадку відшкодування моральної шкоди громадянину).

У зобов'язанні на стороні як боржника, так і кредитора можуть брати участь як одна, так одночасно і кілька осіб (зобов'язання з множинністю осіб).

У зобов'язаннях з множинністю осіб значно ускладнюється їх виконання. Проблема полягає у визначенні, кому із боржників і в якій частині треба виконати зобов'язання; в якому обсязі і до кого кожний із кредиторів може пред'явити свої вимоги. Вирішення всіх цих проблем досягається завдяки поділу всіх зобов'язань із множинністю осіб на часткові та солідарні.

Зобов'язання залежно від визначеності змісту поділяються на види: альтернативне та факультативне.

Зобов'язання поділяються на основні і додаткові.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. У зобов'язанні, як і в будь-якому іншому цивільному правовідношенні, беруть участь не менше двох осіб, які іменуються його суб'єктами.

2. Кредитор виступає в ролі активної сторони зобов'язання, оскільки він має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Основна

відмінність кредитора від уповноваженої особи в речовому зобов'язанні полягає в тому, що кредитор має право не на річ, а на дію, яку має здійснити боржник на його користь.

3. Боржник — це пасивний учасник зобов'язального правовідношення в силу того, що на ньому лежить обов'язок здійснити на користь кредитора певну дію: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо або утриматися від певної дії.

4. У зобов'язанні на стороні як боржника, так і кредитора можуть брати участь як одна, так одночасно і кілька осіб (зобов'язання з множинністю осіб).

V. ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, при триманням та завдатком.

Але законом або договором можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання. Наприклад, згідно зі ст. 66 Закону України «Про господарські товариства» учасники повного товариства несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. Встановлюючи такий вид цивільно-правової відповідальності, законодавець надає контрагентам юридичної особи, створеної у формі повного товариства, додаткові юридичні засоби забезпечення виконання зобов'язання.

Більшість способів забезпечення виконання зобов'язань має акцесорний характер і при недійсності основного зобов'язання або припиненні його дії перестає існувати. Але є і такі способи забезпечення, що мають самостійний характер, наприклад, гарантія.

Кожен із способів забезпечення виконання зобов'язань має певні особливості, обумовлені ступенем та механізмом впливу на боржника, але підкорені одній загальній меті — спонукати боржника виконати зобов'язання належним чином.

Забезпеченню підлягає тільки дійсне зобов'язання. При цьому недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення. Але недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Цей припис має імперативний характер, тому його порушення призводить до нікчемності вказаного правочину.

У цивілістичній науці проводиться класифікація способів забезпечення виконання зобов'язань за різними ознаками. Наприклад, залежно від юридичної конструкції способи поділяються на такі, що пов'язані, та такі, що не пов'язані з попереднім виділенням майна для можливої примусової реалізації обов'язку порушника. До першої групи належать застава та завдаток, до другої — неустойка, порука, гарантія. За правовою природою

способи поділяються на такі, що є формою юридичної відповідальності, та такі, що не можуть бути формами юридичної відповідальності. До першої групи належать неустойка та завдаток, до другої — застава, порука, гарантія. Притримання, на думку спеціалістів, є однією з форм самозахисту, що має спільні риси із заставою¹.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, при-триманням, завдатком.

2. Більшість способів забезпечення виконання зобов'язань має акцесорний характер і при недійсності основного зобов'язання або припиненні його дії перестає існувати. Але є і такі способи забезпечення, що мають самостійний характер, наприклад, гарантія.

3. Кожен із способів забезпечення виконання зобов'язань має певні особливості, обумовлені ступенем та механізмом впливу на боржника, але підкорені одній загальній меті — спонукати боржника виконати зобов'язання належним чином.

VI. ПИТАННЯ ОКРЕМІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

6.1. Неустойка

Відповідно до ст. 549 ЦК України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник зобов'язаний передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.

Неустойка, з одного боку, є способом забезпечення виконання зобов'язань, з іншого — мірою (формою) цивільно-правової відповідальності. Її практичні переваги безсумнівні.

Формами неустойки є штраф і пеня. *Штраф* — це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежне виконаного зобов'язання.

Пеня — це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

6.2. Порука

Відповідно до ст. 553 ЦК України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором іншої особи (боржника) за належне виконання нею свого обов'язку.

Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

¹ Гражданское право: Учебник / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М.: Изд-во ТІТІС. 1996. — Ч. 1. — С. 524-525.

Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі.

Поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

6.3. Гарантія

Відповідно до ст. 560 ЦК України за гарантією банк, інша кредитна (фінансова) установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого зобов'язання.

Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше, і діє протягом строку, на який вона видана. За загальним правилом вона не може бути відкликана гарантом, але закон допускає закріплення такої можливості у самій гарантії.

Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання, на забезпечення якого видана гарантія, навіть і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

Згідно зі ст. 563 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії.

6.4. Завдаток

Відповідно до ст. 570 ЦК України *завдатком* є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Але якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом, який виконує лише платіжну функцію і є грошовою сумою, що сплачується в рахунок наступних платежів. Тому при невиконанні зобов'язання за договором аванс повертається стороні, яка його надала.

У законі чітко визначені правові наслідки порушення і припинення зобов'язання, забезпеченого завдатком.

6.5. Застава

Відповідно до ст. 572 ЦК України в силу *застави* кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Предмет застави. Відповідно до ст. 576 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема речі, цінні папери, майнові права), відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Це може бути як уже існуюче майно, так і таке, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Види застав. У ст. 575 ЦК України дається визначення лише двох видів застав — іпотеки та закладу, зокрема вказується, що *іпотека* — це застava нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої

особи, а *заклад* — це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом — у володіння третій особі.

Інші види застав встановлюються та регулюються нормами спеціального законодавства (зокрема, Законом України «Про заставу» від 2.10.1992 р. та ін.).

6.6 Притримання

Відповідно до ст. 594 ЦК України кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Притриманням речі можуть забезпечуватись інші вимоги кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

1. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник зобов'язаний передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання.

2. Штраф — це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежне виконаного зобов'язання.

3. Пеня — це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

4. За договором поруки поручитель поручається перед кредитором іншої особи (боржника) за належне виконання нею свого обов'язку.

5. За гарантією банк, інша кредитна (фінансова) установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого зобов'язання.

6. Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

7. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

8. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. Для зобов'язань характерним є особливий правовий зв'язок між

суб'єктами, що виражається таким чином: а) зобов'язання опосередковують процес переміщення матеріальних благ.; б) уповноваженій особі кореспондується певний зобов'язаний суб'єкт, відомий уже на момент виникнення зобов'язання; в) у змісті суб'єктивного права в зобов'язанні найбільше значення має можливість уповноваженої особи вимагати певної поведінки у зобов'язаних осіб, що іменується правом вимоги; г) головний зміст обов'язку боржника в зобов'язанні становить перевага у здійсненні активних дій, причому їх зміст конкретизується в законодавстві чи договорі; д) суб'єктивні права в зобов'язанні залежать від його виникнення, типу і виду зобов'язання.

2. Зобов'язання — це взаємовідносини учасників економічного обігу (товарообміну), врегульовані нормами зобов'язального права, тобто один із різновидів цивільних правовідносин, зміст якого становлять певні права й обов'язки його учасників.

3. Зобов'язання є одним з різновидів цивільних правовідносин. Оскільки зобов'язання оформлюють процес товарообміну, вони належать до групи майнових правовідносин і відрізняються від правовідносин немайнового характеру, які із-за цього не можуть набувати форм зобов'язань.

4. Зобов'язання оформлюють економічний обмін у правову форму і являють собою типові відносні правовідносини, що характеризуються чітким суб'єктним складом.

5. Зобов'язання, як і інші правовідносини, виникають з юридичних фактів, що в зобов'язальному праві мають назву підстав виникнення зобов'язань.

6. Договір — це найбільш поширена підстава виникнення зобов'язання.

7. Зобов'язання виникають також і з односторонніх правочинів. У цих випадках суб'єкт шляхом одностороннього волевиявлення або розпоряджається своїм правом, або бере на себе суб'єктивний обов'язок, наділяючи тим самим іншу сторону відповідним суб'єктивним правом.

8. Зобов'язальні правовідносини виникають не лише з підстав, прямо передбачених законом, а й з підстав, що не суперечать йому, а породжують цивільні права й обов'язки згідно із загальними підставами виникнення цивільних прав та обов'язків.

9. Зобов'язання можуть виникати внаслідок адміністративних актів (актів органів державної влади та місцевого самоврядування).

10. Закон окремо вирізняє таку підставу виникнення зобов'язань, як рішення суду, що раніше не вирізнялося окремо.

11. Зобов'язання виникають внаслідок заподіяння майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі.

12. У випадках, передбачених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

13. У зобов'язанні, як і в будь-якому іншому цивільному

правовідношенні, беруть участь не менше двох осіб, які іменуються його суб'єктами.

14. Кредитор виступає в ролі активної сторони зобов'язання, оскільки він має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Основна відмінність кредитора від уповноваженої особи в речовому зобов'язанні полягає в тому, що кредитор має право не на річ, а на дію, яку має здійснити боржник на його користь.

15. Боржник — це пасивний учасник зобов'язального правовідношення в силу того, що на ньому лежить обов'язок здійснити на користь кредитора певну дію: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо або утриматися від певної дії.

16. У зобов'язанні на стороні як боржника, так і кредитора можуть брати участь як одна, так одночасно і кілька осіб (зобов'язання з множинністю осіб).

17. Найдавніша та традиційно звична класифікація, закріплена ще в Інституціях Гая, — це поділ зобов'язань за підставою виникнення на договірні та позадоговірні.

18. Деякі автори вважають більш зручним поділ зобов'язань за критерієм правомірності — на регулятивні (договірні та інші зобов'язання правомірного характеру) та охоронювальні (різновид цивільно-правової відповідальності).

19. Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, при-триманням, завдатком.

20. Більшість способів забезпечення виконання зобов'язань має акцесорний характер і при недійсності основного зобов'язання або припиненні його дії перестає існувати. Але є і такі способи забезпечення, що мають самостійний характер, наприклад, гарантія.

21. Кожен із способів забезпечення виконання зобов'язань має певні особливості, обумовлені ступенем та механізмом впливу на боржника, але підкорені одній загальній меті — спонукати боржника виконати зобов'язання належним чином.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Дана тема вивчається з метою визначення поняття і системи зобов'язального права, видів зобов'язань та способів забезпечення їх виконання. Опанування знаннями з даної теми дозволить працівникам поліції розуміти природу зобов'язальних правовідносин, що допоможе з'ясовувати якість та характер зв'язків між членами суспільства.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: зобов'язання, склад зобов'язання, суб'єкти зобов'язання, кредитор, боржник, третя особа, об'єкти зобов'язання, зміст зобов'язань, солідарне та часткове зобов'язання, регресне зобов'язання, неустойка, порука, гарантія, притримання тощо.

У результаті вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні опанувати наступними знаннями:

- поняття і система зобов'язального права;
- склад зобов'язання,
- суб'єкти зобов'язання;
- підстави виникнення зобов'язань;
- принципи та порядок заміни осіб у зобов'язанні;
- види забезпечення виконання зобов'язань.

Необхідним є формування у здобувачів вищої освіти наступних навичок та вмінь:

- правильно встановлювати склад зобов'язання;
- ефективно визначати правові наслідки зобов'язання;
- визначати підстави припинення зобов'язання;
- обирати найбільш ефективні способи забезпечення конкретних видів зобов'язань.

**ТЕМА № 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН
(4 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

2 години:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:	55
ВСТУП.....	56
I. ПИТАННЯ	57
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СПАДКУВАННЯ	57
II. ПИТАННЯ.....	58
ЗАГАЛЬНІ ТА ОСОБЛИВІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗАПОВІДАЧА	58
III. ПИТАННЯ	59
СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ.....	59

2 години:

IV. ПИТАННЯ	60
ПРИЙНЯТТЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ	60
V. ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ УСИНОВЛЕНИМИ ТА УСИНОВЛЮВАЧАМИ	61
VI. ПИТАННЯ	63
СПАДКОВИЙ ДОГОВІР	63
ВИСНОВКИ З ТЕМИ:	64
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ	65

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України (Загальна частина): навчальний посібник кол. авт. К.: «Хай-Тек Прес», 2013. 432 с. (видання з грифом МОНМС)
2. Цивільне право України: Загальна частина: підручник. І.А. Бірюков, О.Ю. Заїка, С.С. Бичкова. 3-тє вид., змін. та доповн. К.: Алерта, 2014. 510 с.
3. Цивільне право України. Особлива частина: підручник. За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданника. 4-те вид., стереотипне. К.: Юрінком Інтер, 2014. 1176 с.
4. Цивільне право України: Загальна частина. За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
5. Актуальні питання прикладної цивілістики у сфері складання процесуальних документів: науково-практичний посібник. За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2015. 814 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. За заг. ред. Бобрика В.І. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 784 с.
7. Мічурін Є.О. Цивільне право. Альбом схем: навч. посіб.: у 2 ч. Ч.2/Є.О. Мічурін, О.Р. Шишка. Вид. 5-те, перероб. Харків: Право, 2018. 222 с.
8. Р.А. Майданик. Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ, Алерта, 2019. 622 с.

9. Іванов Ю.Ф., Курилiна О.В., Іванова М.В. Цивiльне право України. У 2-х томах. Том 2. Навчальний посiбник. Київ, Алерта, 2019. 346 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

сформувати в свiдомостi здобувачiв вищої освiти уявлення про специфіку цивiльно-правового регулювання суспiльних вiдносин в сферi переходу прав та обов'язкiв померлої особи до її спадкоємцiв шляхом визначення поняття та мiсця спадкового права в системi цивiльного права, а також з'ясування основних правил розподiлу спадкової маси в залежностi вiд рiзновиду спадкування – за законом чи за заповітом.

ВСТУП

Спадкове право — де сукупнiсть цивiльно-правових норм, якi регулюють вiдносини, що виникають у зв'язку iз спадкуванням. Вiдповiдно до ст. 1216 ЦК України *спадкування* — це перехiд прав та обов'язкiв (спадщини) вiд фiзичної особи, яка померла (спадкодавця), до iнших осiб (спадкоємцiв). У законi закрiплюється традицiйний для цивiльного права пiдхiд, згiдно з яким до складу спадщини належать усi права та обов'язки спадкодавця. їх перехiд до спадкоємця здiйснюється у порядку правонаступництва. Спадкове правонаступництво має унiверсальний характер. Це означає, що спадкоємець спадкує всi права та обов'язки спадкодавця, за винятком тих, якi за своєю природою не можуть бути переданi iншiй особi. Спадкоємець не може частково прийняти спадщину або частково вiдмовитися вiд неї.

Склад спадщини має деякi особливостi:

по-перше, у порядку спадкування переходять лише тi права та обов'язки спадкодавця, що належали йому на момент вiдкриття спадщини i не припинялися внаслiдок його смертi. Широко вiдомим є вислiв римських юристiв, що нiхто не може перевести бiльше прав на iншого, нiж вiн мав би сам;

по-друге, права та обов'язки спадкодавця переходять до правонаступникiв як єдине цiле з урахуванням усiх забезпечувань та обтяжувань. Якщо право спадкодавця було забезпечене, наприклад, заставою, то це забезпечення переходить i до його правонаступникiв, якi у разi невиконання зобов'язання боржником мають право вимагати звернення стягнення на предмет застави;

по-третє, деякi права та обов'язки особи не входять до складу спадщини i не переходять до правонаступникiв. Це такi права та обов'язки, що безпосередньо пов'язанi з особистiстю спадкодавця. Згiдно зi ст. 1219 ЦК України до них, зокрема, належать:

- 1) особистi немайновi права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо iнше не встановлено законом або їх установчими документами;

3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, якщо вони нерозривно пов'язані з його особою й у зв'язку з цим не можуть бути виконані іншою особою (ст. 608 ЦК України).

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СПАДКУВАННЯ

Спадкуванням називається перехід цивільних прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України).

Нормами спадкового права передбачені два види спадкування: за законом і за заповітом. При спадкуванні за законом спадкодавець не виражає свою волю щодо спадщини, і тому воно переходить до тих осіб, коло яких вичерпним чином визначено у законі.

Спадкування ж за заповітом здійснюється відповідно до того розпорядження, що залишив спадкодавець на випадок смерті.

Спадкове правовідношення виникає у випадку смерті громадянина або оголошення його у встановленому порядку померлим.

Виникнення спадкових правовідносин закон пов'язує з відкриттям спадщини. Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця, а при оголошенні особи померлою день вступу в силу рішення суду про оголошення особи померлою (ч.2 ст. 1220 ЦК України).

На день відкриття спадщини визначається коло спадкоємців, що закликаються до спадкування, і склад спадкового майна.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відомо, місце перебування нерухомого майна чи основної його частини, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходження основної частини рухомого майна (ст. 1221 ЦК України).

Спадкодавцями при спадкуванні, як за законом, так і за заповітом, можуть бути тільки фізичні особи, у тому числі іноземці й особи без громадянства. Не можуть виступати в якості спадкодавця юридичні особи. *Спадкоємцями* за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які були живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин (ст. 1222 ЦК України).

Об'єктами спадкування є цивільні права й обов'язки спадкодавця, що можуть (мають здатність) переходити в спадщину.

Спадкування за законом відбувається в наступних випадках: коли спадкодавець не склав заповіт; коли заповідана тільки частина майна, то не заповідана частина майна переходить до спадкоємців у порядку ст. 1245 ЦК

України; якщо спадкоємець за заповітом не прийняв або відмовився від спадщини; якщо заповіт у цілому або частково буде визнано недійсним.

У законодавстві України передбачені п'ять черг закликання до спадкування.

Закон надає громадянину право призначити спадкоємця шляхом складання заповіту і розподілити спадкове майно за своїм розсудом, але в межах, встановлених законом.

Заповіт — це розпорядження спадкодавця (заповідача) щодо належного йому майна на випадок своєї смерті, яке складається у встановленій законом формі (ст. 1233 ЦК України).

Незалежно від змісту заповіту особи, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, успадковують не менш половини частки, яка б переходила б кожному з них при спадкуванні за законом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

1. Спадкуванням називається перехід цивільних прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

2. Нормами спадкового права передбачені два види спадкування: за законом і за заповітом. При спадкуванні за законом спадкодавець не виражає свою волю щодо спадщини, і тому воно переходить до тих осіб, коло яких вичерпним чином визначено у законі.

3. Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відомо, місце перебування нерухомого майна чи основної його частини, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходження основної частини рухомого майна.

4. Спадкодавцями при спадкуванні, як за законом, так і за заповітом, можуть бути тільки фізичні особи, у тому числі іноземці й особи без громадянства.

5. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які були живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин.

II. ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНІ ТА ОСОБЛИВІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗАПОВІДАЧА

Заповідач має право визначити обсяг спадщини і заповідати спадкоємцям усі свої права та обов'язки або їх частину. Якщо заповідач поділив у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав (ч. 3 ст. 1236 ЦК України). Це пов'язано з тим, що до складу спадщини включаються як права, так і обов'язки спадкодавця і ніхто із спадкоємців не може спадкувати лише права, залишаючи обов'язки іншим особам. Частина

спадщини, що залишилася не охопленою заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах.

Крім загальних, заповідач має право зробити у заповіті особливі розпорядження. До них, зокрема, належать:

- 1) заповідальний відказ (легат) (ст. 1237 ЦК України);
- 2) покладення на спадкоємця деяких обов'язків (ст. 1240 ЦК України);
- 3) визначення умов отримання спадщини (ст. 1242 ЦК України);
- 4) підпризначення спадкоємця (ст. 1244 ЦК України);
- 5) встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК України);
- 6) призначення виконавця заповіту (ст. 1386 ЦК України).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Заповідач має право визначити обсяг спадщини і заповідати спадкоємцям усі свої права та обов'язки або їх частину. Якщо заповідач поділив у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав.

2. Крім загальних, заповідач має право зробити у заповіті особливі розпорядження. До них, зокрема, належать: а) заповідальний відказ (легат) (ст. 1237 ЦК України); б) покладення на спадкоємця деяких обов'язків (ст. 1240 ЦК України); в) визначення умов отримання спадщини (ст. 1242 ЦК України); г) підпризначення спадкоємця (ст. 1244 ЦК України); д) встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК України); е) призначення виконавця заповіту (ст. 1386 ЦК України).

ІІІ. ПИТАННЯ

СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Особливим випадком спадкування є спадкування за правом представлення, передбачене ст. 1266 ЦК України.

Суть спадкування за правом представлення полягає в тому, що хоча деякі родичі спадкодавця (його внуки, правнуки, прабаба, прадід, племінники, двоюрідні брати та сестри) не включаються до складу жодної з черг спадкоємців за законом, про те вони не усуваються повністю від спадкування і за певних умов набувають права спадкування. Спадкоємцями вони виступають, ніби представляючи більш близького родича спадкодавця, який на момент відкриття спадщини помер (звідси й назва - "спадкування за правом представлення").

За правом представлення внуки (правнуки), прабаба, прадід, племінники спадкодавця, двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку, яка належала б їх відповідному родичу, якби він був живий. Тобто це батько чи мати, дід чи баба, брат чи сестра спадкодавця, дядько чи тітка спадкодавця, що повинні були б успадковувати, але померли до відкриття спадщини.

Основні засади спадкування за правом представлення:

- онуки (правнуки) спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, (бабі, дідові), якби вони були живими на момент відкриття спадщини;

- прабаба, прадід, спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на момент відкриття спадщини;

- племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім батькові, матері (братові або сестрі спадкодавця), якби вони були живими на момент відкриття спадщини;

- двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім батькові, матері (дядькові та тітці спадкодавця), якби вони були живими на момент відкриття спадщини.

- якщо спадкування за правом представлення здійснюється одночасно кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.

При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

1. Право представлення регулюється ст. 1266 ЦК України і полягає у тому, що деякі родичі спадкодавця (внуки, правнуки, прабаба, прадід, племінники, двоюрідні брати та сестри), які не згадуються в жодній з черг спадкоємців за законом, за певних умов набувають права спадкування.

2. Вищевказані родичі представляють більш близького родича спадкодавця, який на момент відкриття спадщини помер.

3. Частка померлого родича ділиться між спадкоємцями за правом представлення порівну.

4. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

5. Внуки (правнуки) відповідають за борги спадкодавця, але не відповідають за борги своїх батьків, які померли до відкриття спадщини.

IV. ПИТАННЯ

ПРИЙНЯТТЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ

Для прийняття спадщини необхідно, щоб спадкоємець прийняв її протягом **шести місяців** з моменту відкриття спадщини (смерті спадкодавця). Після закінчення зазначеного терміну спадкоємець може прийняти спадщину при наявності згоди на це всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину.

Не допускається прийняття спадщини під умовою або із застереженнями (наприклад, з усього спадкового майна спадкоємець хоче прийняти лише автомобіль, та відмовляється від прийняття боргів спадкодавця).

Приймаючи спадщину, спадкоємець приймає як єдине ціле, тобто усе майно, яким би воно не було, з чого б воно не складалося, якими б боргами не було б обтяжено.

Форма прийняття спадщини залежить від суб'єктного кола спадкоємців та того, чи проживали вони разом із спадкодавцем.

Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника (ч.3 ст. 1269 ЦК України). Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої недієздатної особи подають батьки (усиновлювачі), опікун (ч.4 ст. 1269 ЦК України).

На майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців, нотаріусом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно (ч. 1 ст. 1297 ЦК України).

Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини. До закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. Для прийняття спадщини необхідно, щоб спадкоємець прийняв її протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини (смерті спадкодавця).

2. Для тих спадкоємців, для яких виникнення права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від неї іншими спадкоємцями, встановлюється строк у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.

3. Форма прийняття спадщини залежить від суб'єктного кола спадкоємців та того, чи проживали вони разом із спадкодавцем.

4. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

5. Якщо спадкоємець протягом встановленого законом строку не подав заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори, то вважається, що має місце неприйняття спадщини.

6. Свідоцтво про право на спадщину не створює ніяких нових прав у спадкоємців на майно, а тільки підтверджує вже існуюче право на нього, бо право на спадкове майно у них виникає з моменту відкриття спадщини.

V. ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ УСИНОВЛЕНИМИ ТА УСИНОВЛЮВАЧАМИ

Спадкування усиновленими та усиновлювачами має особливості.

Хоча такі особи принципово прирівняні до родичів за походженням, однак ЦК України вони не віднесені до жодної черги спадкоємців за законом. Натомість, спеціальна норма (ст. 1260 ЦК України) присвячена спадкуванню усиновленими та усиновлювачами, виокремлюючи їх у окрему категорію спадкоємців.

Усиновлення є юридичним фактом, у силу якого між дитиною й усиновлювачем встановлюються такі правові відносини, які існують між кривними батьками і дітьми. Усиновлені втрачають особисті та майнові права та обов'язки щодо своїх рідних батьків і кривних родичів та набувають їх щодо усиновлювачів та їх родичів.

Усиновлений та його нащадки не спадкують після смерті своїх кривних батьків, інших родичів за походженням по висхідній лінії. І обставини, що може бути однією особою (жінкою або чоловіком) зі збереженням права одним з кривних батьків, визначаються спеціальні правила спадкування на ці випадки. Так, якщо дитина була усиновлена чоловіком, у неї також зберігається кривний зв'язок з матір'ю. У цьому випадку дитина буде спадкувати як після матері, так і після усиновлювача.

Якщо дитина усиновлена тільки одним з подружжя, то вона буде спадкоємцем тільки того з подружжя, хто дав згоду на її усиновлення. Це стосується усиновлювачів та їхніх родичів. Після смерті усиновленого, спадкувати буде тільки той, хто давав згоду на усиновлення.

Закон не передбачає обов'язкової вказівки в актовому записі про народження дитини її усиновлювачів як батьків. На їхнє бажання вони можуть бути записані в книгах записів народжень як батьки усиновленого, але можуть бути зазначені і справжні батьки. Проте на виникнення права на спадкування ці обставини не впливають, оскільки юридичне значення має сам факт усиновлення.

Рішенням суду про усиновлення може бути збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням. Тоді в разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на спадкування за правом представлення, тобто він має успадкувати ту частину спадщини, яка належала б за законом його матері, батькові за походженням, якби вони були живими на час відкриття спадщини (ст. 1266 ЦК). У разі смерті брата, сестри за походженням усиновленого, він може закликатися до спадкування як спадкоємець другої черги за законом.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Спеціальна норма (ст. 1260 ЦК України) присвячена спадкуванню усиновленими та усиновлювачами, виокремлюючи їх у окрему категорію спадкоємців.
2. Усиновлення є юридичним фактом, у силу якого між дитиною й усиновлювачем встановлюються такі правові відносини, які існують між кривними батьками і дітьми.
3. Усиновлений та його нащадки не спадкують після смерті своїх

кровних батьків, інших родичів за походженням по висхідній лінії.

4. Якщо дитина усиновлена тільки одним з подружжя, то вона буде спадкоємцем тільки того з подружжя, хто дав згоду на її усиновлення.

5. Після смерті усиновленого, спадкувати буде тільки той, хто давав згоду на усиновлення.

6. Юридичне значення має сам факт усиновлення. Закон не передбачає обов'язкової вказівки в актовому записі про народження дитини її усиновлювачів як батьків.

7. Рішенням суду про усиновлення може бути збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням. Тоді в разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на спадкування за правом представлення

VI. ПИТАННЯ СПАДКОВИЙ ДОГОВІР

Відповідно до ст. 1302 ЦК України за **спадковим договором** одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Даний договір не передбачає виникнення спадкових правовідносин. Цей договір моделюється за принципами договору про довічне утримання, хоч і має певні відмінності.

Відчужувачем за даним договором можуть бути три категорії осіб: подружжя, один із подружжя, інша особа; *набувачем* — дві: фізична та юридична особи. Якщо набувачем є юридична особа, то виконання дій, обумовлених спадковим договором, очевидно, має бути здійснено його працівниками.

Відповідно до ст. 1305 ЦК України набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний здійснити певну дію як майнового, так і немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Спадковий договір може бути розірваний судом за згодою сторін. В односторонньому порядку розірвання договору можливе за рішенням суду — на вимогу відчужувача, у разі невиконання набувачем його розпоряджень, або на вимогу набувача — у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ст. 1308 ЦК України).

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

1. За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

2. Відчужувачем за даним договором можуть бути три категорії осіб: подружжя, один із подружжя, інша особа; набувачем — дві: фізична та юридична особи. Якщо набувачем є юридична особа, то виконання дій,

обумовлених спадковим договором, очевидно, має бути здійснено його працівниками.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. Спадкуванням називається перехід цивільних прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

2. Нормами спадкового права передбачені два види спадкування: за законом і за заповітом. При спадкуванні за законом спадкодавець не виражає свою волю щодо спадщини, і тому воно переходить до тих осіб, коло яких вичерпним чином визначено у законі.

3. Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відомо, місце перебування нерухомого майна чи основної його частини, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходження основної частини рухомого майна.

4. Спадкодавцями при спадкуванні, як за законом, так і за заповітом, можуть бути тільки фізичні особи, у тому числі іноземці й особи без громадянства.

5. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які були живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин.

6. Заповідач має право визначити обсяг спадщини і заповідати спадкоємцям усі свої права та обов'язки або їх частину. Якщо заповідач поділив у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав.

7. Крім загальних, заповідач має право зробити у заповіті особливі розпорядження. До них, зокрема, належать: а) заповідальний відказ (легат) (ст. 1237 ЦК України); б) покладення на спадкоємця деяких обов'язків (ст. 1240 ЦК України); в) визначення умови отримання спадщини (ст. 1242 ЦК України); г) підпризначення спадкоємця (ст. 1244 ЦК України); д) встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК України); е) призначення виконавця заповіту (ст. 1386 ЦК України).

8. Для прийняття спадщини необхідно, щоб спадкоємець прийняв її протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини (смерті спадкодавця).

9. Для тих спадкоємців, для яких виникнення права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від неї іншими спадкоємцями, встановлюється строк у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.

10. Форма прийняття спадщини залежить від суб'єктного кола спадкоємців та того, чи проживали вони разом із спадкодавцем.

11. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву

про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

12. Якщо спадкоємець протягом встановленого законом строку не подав заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори, то вважається, що має місце неприйняття спадщини.

13. Свідоцтво про право на спадщину не створює ніяких нових прав у спадкоємців на майно, а тільки підтверджує вже існуюче право на нього, бо право на спадкове майно у них виникає з моменту відкриття спадщини.

14. За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

15. Відчужувачем за даним договором можуть бути три категорії осіб: подружжя, один із подружжя, інша особа; набувачем — дві: фізична та юридична особи. Якщо набувачем є юридична особа, то виконання дій, обумовлених спадковим договором, очевидно, має бути здійснено його працівниками.

16. Спеціальна норма (ст. 1260 ЦК України) присвячена спадкуванню усиновленими та усиновлювачами, виокремлюючи їх у окрему категорію спадкоємців.

17. Усиновлення є юридичним фактом, у силу якого між дитиною й усиновлювачем встановлюються такі правові відносини, які існують між кровними батьками і дітьми.

18. Усиновлений та його нащадки не спадкують після смерті своїх кровних батьків, інших родичів за походженням по висхідній лінії.

19. Якщо дитина усиновлена тільки одним з подружжя, то вона буде спадкоємцем тільки того з подружжя, хто дав згоду на її усиновлення.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Дана тема вивчається з метою визначення поняття спадкового права. Поняття та значення спадкування, видів спадкування, відкриття спадщини, місця відкриття спадщини, особливості спадкування деяких видів майна, часу відкриття спадщини, спадкоємця, право на спадкування, обов'язків спадкоємців, спадкування за заповітом, заповіту з умовою, заповіту подружжя, підпризначення спадкоємця, спадкування частини спадщини, що не охоплена заповітом, встановлення сервітуту у заповіті, Таємниці заповіту, недійсність заповіту, спадкування за законом, черговості спадкування за законом, оформлення права на спадщину, поняття спадкового договору, сторони у спадковому договорі.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: генеза спадкового права, спадкування, склад спадщини, відкриття спадщини, спадкоємці, заповіт, заповідач, заповідальний відказ, заповіт з умовою, заповіт подружжя, підпризначення спадкоємця, сервітут у заповіті, секретний заповіт, нотаріус, свідки, таємниця заповіту, тлумачення заповіту, недійсність заповіту, черга спадкоємців, спадковий договір.

У результаті вивчення теми здобувачі повинні опанувати наступними знаннями:

- поняття та значення спадкування;
- спадкування за законом та спадкування за заповітом;
- черговість спадкування.

Необхідним є формування у здобувачів наступних навичок та вмінь:

- встановлювати порядок черговості спадкоємців;
- визначати правовий статус зачатої, але ще ненародженої дитини як спадкоємця;
- складати проект заповіту.

ТЕМА № 6. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття і види права інтелектуальної власності.
2. Результати творчої діяльності людини як об'єкт правового регулювання та охорони.
3. Державне управління інтелектуальною власністю.
4. Поняття, об'єкти, суб'єкти авторського права.
5. Зміст та здійснення авторського права.
6. Поняття, об'єкти, суб'єкти суміжних прав.
7. Зміст та здійснення суміжних прав.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141;
2. Конвенція про заснування Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності від 14.07.1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_169.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003 р. №№ 40-44. Ст.356.
4. Інтелектуальна власність: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Нестерцової-Собакарь О.В. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 140 с.
5. Інтелектуальне право України /за ред. О.С. Яворської О.С. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 608 с.
6. Капінос М.М. Інтелектуальна власність: підруч. для студентів ВНЗ / М. М. Капінос, Е. Т. Лерантович, М. М. Солощук ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2016. 347 с.
7. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: Підручник. Вид. 2, змін. і доп. К.: НУБіП України, 2016. 355 с.
8. Право інтелектуальної власності: навчальний посібник/ Еннан Р.Є. [та ін.]. К.: Алерта, 2016. 492 с.
9. Право інтелектуальної власності. Підручник. За заг. ред. д.ю.н., проф. Булеци С.Б., к.ю.н., доц. Чепис О.І. Ужгород: РІК-У, 2019. 488 с.
10. Ходаківський Є.І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навчальний посібник. К.: ЦУЛ, 2019. 274 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Метою лекції є розкриття основних положень права інтелектуальної власності як однієї з складових цивільного права, предметом вивчення якої є

норми права, що регулюють майнові та особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб, а також засвоєння слухачами норм та інститутів права інтелектуальної власності.

ВСТУП

При вивченні навчальної дисципліни будуть розглянуті основні теоретичні проблеми права інтелектуальної власності, положення чинного законодавства і практики його застосування відповідно до Конституції України, чинного Цивільного кодексу України, Законів України, керівних постанов Пленуму Верховного Суду України. При вивченні курсу враховуються новітні досягнення вітчизняної цивільної науки, розробки відомих українських вчених-цивілістів.

Найважливіші проблеми, базові норми та інститути права інтелектуальної власності, реалізацію конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина – всі ці питання концептуально висвітлюються в лекціях.

Вивчаючи дану тему курсу, ми розглянемо основоположні питання курсу, а саме: поняття і види права інтелектуальної власності; результати творчої діяльності людини.

І. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Поняття «інтелектуальна власність» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у галузі науки, виробництва, мистецтва і літератури.

Вперше термін «інтелектуальна власність» вжив у 1845 році Чарльз Вудбарі (Charles Woodbury), суддя Окружного суду штату Массачусетс. В Європі вперше цей термін вжив Альфред Ніон (Alfred Nion) у своєму трактаті «Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs» («Цивільні права авторів, артистів та винахідників»), що був вперше опублікований у 1846 році.

Справжня історія терміну почалася у 1967 році, після створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Вона доклала багато зусиль для світового визнання для закріплення терміну, який є ключовою складовою частиною її назви.

У 1967 році у Стокгольмі було підписано Конвенцію про заснування Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності, якою було визначено, що **до інтелектуальної власності належать права на:** літературні, художні та наукові твори; виконавчу діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі; винаходи у сферах людської діяльності; наукові відкриття; промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення; захист від недобросовісного суперництва; усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Інтелектуальна власність у її сучасному розумінні базується на факті першого опублікування або реєстрації. Такий підхід нехтує той факт, що одна і та сама ідея, а також механізм втілення цієї ідеї, можуть виникнути одночасно в декількох людей. Відомим прикладом є історія про те, як Нікола Тесла та Томас Едісон одночасно дослідили низку електричних феноменів.

Концепція інтелектуальної власності є міждисциплінарною. Інтелектуальна власність одночасно аналізується у економічній теорії, теорії раціоналізаторства та винахідництва, теорії наукових досліджень та юриспруденції. Остання, в свою чергу, аналізує інтелектуальну власність з позицій права інтелектуальної власності, під яким у країнах континентального права розуміють міжгалузевий інститут цивільного права. Оскільки Україна відноситься до континентальних правових систем, ключові положення права інтелектуальної власності містяться у Четвертій книзі Цивільного кодексу України.

Право інтелектуальної власності – це сукупність цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з творчою діяльністю. При цьому цивільне право безпосередньо не регулює саму творчу діяльність, тому що процес творчості залишається за межами дії його норм. Функції цивільного права полягають у визнанні авторства на вже створені результати творчої діяльності, встановленні їхнього правового режиму, моральному і матеріальному стимулюванню і захисту прав авторів і інших осіб, що мають авторські права.

Авторські, винахідницькі і подібні їм права звичайно називають винятковими, тобто абсолютними суб'єктивними правами, що забезпечують їхнім носіям правомочності на вчинення різноманітних дій з одночасною заборорою всім іншим особам чинити зазначені дії.

Проте інтелектуальна власність має свою істотну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелектуальної власності, творчому характері праці по їх створенню, тобто це інститут власності на нематеріальні блага його суб'єктів. І тут не зовсім придатна класична тріада правомочностей власника, що здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт, своєї інтелектуальної власності, його творець не позбавляється тим самим усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і узагалі вважати його винятково своїм. Тім більше, що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні картини, видання, технічна документація).

Таким чином, сутність права інтелектуальній власності полягає в нематеріальній природі її об'єктів.

Зміст права інтелектуальної власності складають особисті немайнові (духовна власність) і пов'язані з ними майнові права її суб'єктів. Специфіка змісту права інтелектуальної власності складається в двоєдиній структурі й у

тому, що тут майнові права не просто пов'язані з не майновими, смердоти виходять від немайнових прав і ґрунтуються на духовній власності творців.

У залежності від особливостей об'єктів права інтелектуальної власності можна виділити чотири її різновиди:

- 1) авторське право;
- 2) право на відкриття;
- 3) промислова власність (право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, що називають також патентним правом);
- 4) інші результати творчої діяльності, використовувані у виробництві (право на товарний знак, знак обслуговування, на раціоналізаторську пропозицію, фірмове найменування, охорону селекційних досягнень, топологій інтегральних схем, інтересів володаря «ноу-хау»).

Об'єкти права інтелектуальної власності варто відрізняти від матеріального носія, у якому виражений твір або інший результат інтелектуальної праці. Якщо право на об'єкти інтелектуальної власності належить тільки авторам і їхнім законним спадкоємцям, те право власності на матеріальні носії, у яких виражений твір, може належати необмеженому колові осіб, але вже не на праві інтелектуальної власності, а в порядку звичайного майнового права.

Стаття 54 Конституції України проголошує, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Держава надає захист інтелектуальній власності, авторських прав громадян, їх моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

За Конституцією кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може використовувати або поширювати зазначені результати без згоди їх власника лише за винятками, встановленими законами.

Аналізуючи суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності можна зробити висновок, що **інтелектуальна власність** – це результати творчої діяльності будь-якої фізичної особи. Її об'єктом, проте, є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях. Докладніше зупинімося на питанні про співвідношення власності і права інтелектуальної власності. Право власності і право інтелектуальної власності – це різні правові інститути, хоча вони і мають багато спільного. Воно полягає в тому, що: їх суб'єктам належать однакові права на об'єкти власності. Суб'єкти права інтелектуальної власності мають стосовно результатів творчої діяльності такі само правомочності як і суб'єкти звичайного права власності. Це - право володіння, користування і розпорядження об'єктом своєї власності на свій розсуд (ст. 41 Конституції України), спільними є способи виникнення права власності і права інтелектуальної власності, незважаючи на їх різноманітність. Право власності виникає шляхом виробництва об'єкта, право інтелектуальної власності

виникає також шляхом створення твору, винаходу тощо. Право власності виникає шляхом укладення цивільно-правових договорів, так само виникає й інтелектуальна власність.

Проте між цими двома видами права власності існує чимало суттєвих відмінностей. Зокрема:

1. Право власності не обмежене будь-яким строком. Цей строк може бути перерваний тільки у випадках, передбачених законом. Право інтелектуальної власності виникає, як правило, тільки після державної реєстрації результату творчої діяльності у відповідних державних органах. Для об'єктів права промислової власності, а також для засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту така реєстрація є необхідною, для об'єктів авторського права реєстрація є бажаною (вона засвідчує факт створення результату літературно-художньої творчості) і необхідна для реєстрації в подальшому об'єкта інтелектуальної власності у відповідних державних органах.

2. Право інтелектуальної власності є строковим, тобто воно припиняється з перебігом певного терміну, після чого об'єкт інтелектуальної власності стає суспільним надбанням. За загальним правилом дія авторського права на твір відбувається протягом життя автора та 70 років після його смерті, право на винаходи, корисні моделі – 20 років, право на промислові зразки – 10 років, право на товарні знаки – 10 років після подання заявки на отримання патенту або свідоцтва.

3. Об'єкти інтелектуальної власності – це не речі, як предмети матеріального світу, а ті ідеї, символи, образи, думки, гіпотези тощо, які виражені в об'єктивній формі – втілені в матеріальних носіях. У зв'язку з цим, об'єкти інтелектуальної власності здатні до тиражування, тобто до багаторазового втілення в матеріальному об'єкті.

4. З переходом права власності на річ до іншої особи, право інтелектуальної власності не переходить до нового власника. Передача прав на об'єкти інтелектуальної власності відбувається в спеціальному порядку. Як правило, договори щодо передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності підлягають обов'язковій державній реєстрації.

5. Діє принцип вичерпання права інтелектуальної власності, тобто автор не може заборонити використання та розповсюдження товару, який містить об'єкт інтелектуальної власності, якщо його правомірно було введено в обіг правовласником шляхом першого продажу.

6. Автору об'єкта інтелектуальної власності належить два види прав: майнові права та особисті немайнові права. Майнові права можуть передаватися іншим особам, немайнові права відчуженню не підлягають.

7. Відчуження права власності відбувається в повному обсязі, тоді як право інтелектуальної власності передається за ліцензійними договорами як в повному обсязі (виключна ліцензія), так і частково з обмеженням по строку, способу використання, території, кількості примірників тощо. Крім того,

договори на передачу прав інтелектуальної власності підлягають державній реєстрації так само, як і право інтелектуальної власності.

8. Охорона права інтелектуальної власності в деяких випадках (наприклад, стосовно товарних знаків) обмежується територією певної держави, де відбулася державна реєстрація (за виключенням загальновідомих товарних знаків).

9. Результати творчої діяльності, що визнаються об'єктами права інтелектуальної власності, є різними за рівнем творчості, цілями створення, характером діяльності і, як наслідок, за правовим режимом виникнення, використання та охорони.

В залежності від об'єкту, що підлягає правовій охороні, в цивільному праві виділяють наступні види права інтелектуальної власності:

1. Авторське право – це сукупність норм цивільного права, якими регулюються відносини щодо визнання авторства й охорони творів науки, літератури і мистецтва, встановлення режиму їх використання, наділення їх авторів немайновими і майновими правами, захисту прав авторів та інших правоволодільців. Законом України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 8) визначено, що об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва. Авторське право на твір виникає у творця завдяки факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не потрібно реєстрації, іншого спеціального оформлення твору чи дотримання будь-яких формальностей. Власник виключних авторських прав для оповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, що розміщується на кожному екземплярі твору і складається з трьох елементів: латинської букви «С» обведеної колом: ©, імені (найменування) особи, яка має авторське право, та року першого опублікування твору.

2. Суміжні права – це права виконавців на результати творчої діяльності, їх спадкоємців та інших правоволодільців, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконання, права виробників фонограм, відеограм, їх спадкоємців (правонаступників) та осіб, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм і відеограм, а також організацій мовлення та їх правонаступників, які охороняються авторським правом. До об'єктів суміжних прав належать: виконання; фонограми; відеограми; програми (передачі) організацій мовлення. Суміжне право виникає внаслідок факту виконання твору, виробництва фонограм, відеограм, оприлюднення передачі організації мовлення.

3. Патентне право (право промислової власності) – це системна сукупність норм, що регулюють майнові й особисті немайнові відносини, які виникають у зв'язку з використанням авторства на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, з охороною прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, установленням режиму використання цих об'єктів, матеріальним і моральним стимулюванням, а також захистом прав авторів і патентовласників. Об'єктами патентного права є винаходи, корисні моделі і промислові зразки,

яким надається правова охорона, що не суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності.

Винахід – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології, якщо воно є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним для використання. Об'єктом винаходу може бути продукт, (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології.

Корисна модель – це конструктивне виконання засобів виробництва і предметів споживання, а також їх складових частин. Корисна модель вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона, відповідно до закону, є новою і придатною для промислового використання.

Промисловим зразком є художньо-конструкторське рішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд. Зміст промислового зразка складає не технічне рішення, а художньо-конструкторське рішення виробу, що формує його зовнішній вигляд: автомобіля, літака, телевізора тощо. Правова охорона надається промислового зразку, що є новим і промислово придатним.

Набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок засвідчується патентом.

4. Право інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації товарів і послуг. До об'єктів такого виду права інтелектуальної власності відносять комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку, право на географічне зазначення. Так, за ст. 489 ЦК правова охорона надається комерційному (фірмовому) найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності. Торговельна марка відповідно до ст. 492 ЦК України – будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, придатних для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів.

Географічне зазначення у відповідності до ст. 1 Закону України «Про правову охорону географічних зазначень» являє собою найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території.

5. Право інтелектуальної власності на нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності. До нетрадиційних результатів інтелектуальної діяльності прийнято відносити наукові відкриття, комерційну таємницю, компонування напівпровідникового виробу, сорти рослин і породи тварин, раціоналізаторські пропозиції.

У ст. 457 ЦК України зазначено, що наукове відкриття – це встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей,

властивостей та явищ матеріального світу, що вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання. Автором наукового відкриття є та фізична особа, незалежно від віку та дієздатності, інтелектуальною творчою працею якої це відкриття було зроблено.

Відповідно до ст. 505 ЦК України комерційна таємниця – це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» компонування напівпровідникового виробу являє собою сукупність пов'язаних зображень, певним чином зафіксованих або закодованих, які становлять тривимірну конфігурацію шарів, з яких складається напівпровідниковий виріб та в яких кожне зображення містить конфігурацію або частину конфігурації напівпровідникового виробу на будь-якій стадії його виготовлення.

Об'єктом селекційного досягнення в рослинництві є новий сорт рослин. Сорт – це окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція), що, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови надання правової охорони:

Селекційним досягненням у тваринництві вважається створена внаслідок цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, сім'я тощо), яка має нові високі генетичні ознаки, що стійко передаються їх нащадкам.

Відповідно до ст. 481 ЦК України раціоналізаторська пропозиція являє собою визнану юридичною особою пропозиція, що містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Таким чином, слід зазначити, що аналізуючи суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності можна зробити висновок, що інтелектуальна власність – це результати творчої діяльності будь-якої фізичної особи. Її об'єктом, проте, є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях.

II. РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОХОРОНИ

Творчою працею людини створюються всі багатства суспільства. Так було, є і буде. Людство у своєму розвитку ніколи не досягне такого стану, коли б його задовольняли наявні засоби забезпечення життєдіяльності.

Людина постійно знаходиться у творчому пошукові. Це невід'ємна властивість людини, якою природа наділяє кожного із нас.

Творчість притаманна людині у будь-якій сфері її діяльності - у промисловому чи сільськогосподарському виробництві, військовій справі, охороні здоров'я людей, лікуванні тварин, організації свого відпочинку і дозвілля тощо.

Творча діяльність або просто творчість - це діяльність, внаслідок якої народжується щось якісно нове, що відзначається неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість властива тільки людині — адже творити може тільки людина. Суб'єктом творчої діяльності може бути тільки людина. Природа інколи також створює унікальні шедеври, але в природі здійснюється процес розвитку, а не творчості. Творчість — процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний.

Отже, результатом творчої діяльності є щось таке, чого ще не було - це суспільно-історична унікальність. Цей результат має бути новим, оригінальним, він не може бути повторенням уже відомого. У цьому аспекті специфічною рисою творчості є саме те, що творча діяльність не може бути повторенням відомого, її результату завжди властива новизна.

Творчість властива людині у будь-якій сфері її доцільної діяльності. Конституція України проголошує свободу творчості (ст. 54 Конституції). Це означає, що людина може творити в будь-якій галузі діяльності і творити все, що їй забажається. Проте обмеження творчості встановлюються законом — творчість не може бути антисуспільною, аморальною, спрямованою проти людства.

Кількість результатів творчої діяльності значно переважає кількості об'єктів інтелектуальної власності. До результатів творчої діяльності відносяться й ті, які з тих чи інших причин не можуть стати об'єктами правової охорони, наприклад, відкриття, винаходи, які втратили патентоздатність, не запатентовані об'єкти промислової власності.

Отже, творчі результати – це результати творчої діяльності, які можуть бути об'єктами правової охорони, а можуть і не бути. Ті результати творчої діяльності, які наділяються правовою охороною визнаються об'єктами інтелектуальної власності.

За своєю цілеспрямованістю творчість можна умовно розподілити на два основних **види**: духовна творчість і науково-технічна творчість. І перша, і друга охоплюють великі кола різноманітних видів творчості У зв'язку з цим всі результати творчої діяльності можна поділити на наступні **групи**:

Перша група – результати духовної творчості, спрямовані на збагачення внутрішнього світу людини, на формування її світогляду. Вона охоплює літературну, наукову, мистецьку, виконавську майстерність артистів, звукозапис, радіомовлення і телебачення, інші види творчої діяльності гуманітарного характеру. Так, наприклад, ст. 8 Закону України «Про авторське

право і суміжні права» дає перелік об'єктів, на які поширюється авторське право.

Другу групу складають результати науково-технічної творчості. Науково-технічні досягнення передусім сприяють підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, продуктивності тощо. До результатів науково-технічної творчості належать: винаходи в усіх галузях людської діяльності, корисні моделі, промислові зразки, що регулюються Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки».

Останніми роками закріпилася тенденція до існування ще однієї – третьої група результатів творчої діяльності – засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Вона відокремлюється від групи промислової власності. За Паризькою конвенцією про охорону промислової власності такі інститути, як знаки для товарів і послуг, фірмове найменування (фірма) та найменування місця походження товару належать до промислової власності. У той же час помітно, що зазначені об'єкти не дуже вписуються в групу промислової власності, принаймні за своїм функціональним призначенням. Знаки для товарів і послуг, фірмове найменування (фірма) та найменування місця походження товарів мають своїм призначенням індивідуалізацію учасників цивільного обігу товарів і послуг. Варто підкреслити й те, що засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг відрізняються від інших об'єктів промислової власності не лише функціональним призначенням. Вони також різняться і рівнем творчості - одна справа створити винахід, інша - знак для товарів і послуг, промисловий зразок чи фірмове найменування. У цілому об'єкти промислової власності мають своїм призначенням підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції тощо. Засоби індивідуалізації - відмінність товару одного виробника від подібного товару іншого виробника. Таким чином, значимість об'єктів промислової власності дещо вища.

Деякі автори (зокрема проф. Сергєєв А.П.) відокремлюють від промислової власності нетрадиційні результати творчої діяльності, які також визнаються об'єктами інтелектуальної власності і охороняються законодавством, але мають свою специфіку. До них відносять відкриття, службову і комерційну таємницю, топології інтегральних мікросхем, селекційні досягнення, раціоналізаторські пропозиції, недобросовісну конкуренцію.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що усі зазначені результати творчої діяльності об'єднані поняттям інтелектуальної власності.

Таким чином, інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, який відповідає вимогам чинного законодавства. Тільки в такому разі їй надається правова охорона. У наш час роль і значення інтелектуальної власності інтенсивно зростають, вона давно уже стала

найбільш цінним капіталом людства. В усьому світі інтелектуальна власність є об'єктом цивільного обороту. В силу істотного значення інтелектуальної діяльності і особливо її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства попит на неї також інтенсивно зростає. Вона часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання, недозволеного використання, тому потребує надійної і ефективної правової охорони.

ІІІ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

В структурі законодавчої гілки влади – Верховної Ради України створено Комітет з питань освіти, науки та інновацій.

Структура органів виконавчої гілки влади охоплює наступні установи:

Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності у структурі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України є центральним органом виконавчої влади, на який покладено функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності. На Департамент покладено завдання щодо організації експертизи об'єктів права інтелектуальної власності; здійснення державної реєстрації та обліку об'єктів права інтелектуальної власності, проведення реєстрації договорів про передачу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються на території України, ліцензійних договорів; ведення державних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності; організація проведення перевірок суб'єктів господарювання на предмет дотримання законодавства у сфері інтелектуальної власності; аналіз стану дотримання суб'єктами господарювання всіх форм власності вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності; здійснення міжнародного співробітництва у сфері правової охорони інтелектуальної власності і представлення інтересів України з питань охорони прав на об'єкти права інтелектуальної власності у міжнародних організаціях відповідно до законодавства; організація інформаційної та видавничої діяльності у сфері правової охорони інтелектуальної власності; організація роботи з підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності; видача офіційних бюлетенів з питань інтелектуальної власності; вивчення, узагальнення та аналіз досвіду зарубіжних країн, а також практики застосування законодавства України у сфері інтелектуальної власності, розробка та внесення пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації норм законодавства України з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є або має намір бути Україна; запровадження заходів, пов'язаних із забезпеченням відтворювачів, імпортерів та експортерів примірників, що містять об'єкти права інтелектуальної власності і суміжних прав, контрольними марками та веденням Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок; погодження видачі державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування аудіовізуальної продукції щодо дотримання авторського права і суміжних прав; запровадження заходів з легалізації комп'ютерних програм та правомірного їх

використання; ведення реєстру виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення; здійснення управління об'єктами державної власності.

Інші міністерства та відомства України, що діють у сфері охорони прав інтелектуальної власності:

Антимонопольний комітет України – є центральним органом, що забезпечує захист від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Міністерство юстиції України – бере участь у розробці законодавчих актів з питань інтелектуальної власності, координує законотворчу діяльність у цій сфері з іншими сферами законодавства та відповідає за його адаптацію до законодавства Європейського Союзу.

Міністерство внутрішніх справ України – здійснює заходи з попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням авторських і суміжних прав, бере участь у створенні та вдосконаленні необхідної для протидії цим порушенням законодавчої бази. Особливу увагу приділяє попередженню та викриттю фактів тиражування і розповсюдження контрафактної аудіовізуальної продукції, неліцензійного комп'ютерного програмного забезпечення, а також фактів виробництва та розповсюдження фальсифікованої продукції з незаконним використанням товарних знаків відомих вітчизняних і зарубіжних виробників. Проводить в усіх регіонах комплексні перевірки суб'єктів господарювання в частині дотримання ними вимог нормативно-правових актів, що регламентують оптову та роздрібну торгівлю примірниками аудіовізуальних творів і фонограм.

Державна фіскальна служба України – контролює порядок дотримання порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів, а також вживає заходів до захисту прав інтелектуальної власності у процесі зовнішньоекономічної діяльності, недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів;

Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» - забезпечує функціонування та розвиток національної системи стандартизації; розробляє стандарти, експертизу проектів стандартів, гармонізує національні стандарти з міжнародними та європейськими, координує діяльність національних технічних комітетів стандартизації;

Служба безпеки України – бере участь у розробці та здійсненні заходів із захисту державних таємниць України; в передбаченому законодавством порядку сприяє підприємствам, установам, організаціям, підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України. Відповідно до указів Президента України, має створити спеціальні підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності; несе відповідальність за державну політику

голографічного захисту товарів і документів; здійснює державний контроль і координацію у цій сфері.

Важливу роль у структурі органів регулювання охорони інтелектуальної власності відіграють організації, що утворюють інфраструктуру діяльності в цій сфері:

Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент) – інституційна складова державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Укрпатент відноситься до сфери управління Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України і є єдиним в Україні державним закладом експертизи, який: здійснює розгляд і проведення експертизи заявок на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ), які надходять на його адресу; забезпечує (а *де-факто* здійснює) державну реєстрацію та видачу охоронних документів на зазначені об'єкти; забезпечує (а *де-факто* здійснює) публікацію офіційних видань у сфері інтелектуальної власності; здійснює інформаційну, просвітницьку, навчальну та інноваційну діяльність, необхідні для проведення експертизи заявок й подальшого розвитку закладу експертизи; є центром міжнародного обміну виданнями; здійснює повноваження Міжнародного пошукового органу та Органу міжнародної попередньої експертизи відповідно до Договору про патентну кооперацію (РСТ). Ці повноваження Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) надала Укрпатенту у 2013 році та продовжила з 2017 року по 2027 рік; надає патентно-інформаційні послуги, здійснює інформаційну підтримку суб'єктів інноваційної діяльності, організовує та проводить семінари, конференції, круглі столи з актуальних питань щодо набуття та охорони прав на ОІВ.

Важливу роль у функціонуванні системи органів регулювання інтелектуальної власності відіграє інститут патентних повірених – представників у справах інтелектуальної власності, які є незалежними та діють на підставі Положення про представників у справах інтелектуальної власності. Патентні повірені надають фізичним і юридичним особам послуги, пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, представляють їх інтереси перед Державним департаментом розвитку сфери інтелектуальної власності та установами, що належать до сфери його управління, судовими органами, кредитними установами, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Управління майновими правами суб'єктів права інтелектуальної власності може здійснюватися також і громадськими організаціями. Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає можливість колективного управління майновими правами авторів, інших осіб, що мають авторське право або суміжні права. Зазначені особи можуть доручати управління своїми майновими правами на колективній основі організаціям, які не мають права займатися комерційною діяльністю. Такі організації діють на основі і в межах повноважень, що добровільно їм були передані авторами,

іншими особами, що мають авторське право або суміжні права. На діяльність зазначених організацій не поширюється обмеження, передбачені антимонопольним законодавством.

Такі організації можуть утворюватися для управління певними категоріями майнових прав певних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав або для управління різними майновими правами в інтересах різних осіб, або однієї організації, категорій авторського права і (або) суміжних прав.

Повноваження на колективне управління майновими правами передаються авторами та їх правонаступниками, суб'єктами суміжних прав та їх правонаступниками безпосередньо на основі письмових договорів.

На підставі письмових договорів здійснюється також представництво прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, що мають авторське право або суміжні права, з іноземними організаціями. Ці ж організації здійснюють ділові контакти іноземних авторів в Україні.

Користувачі творів та об'єктів суміжних прав договором зобов'язуються надавати авторам та іншим особам, що мають авторське право, та суб'єктам суміжних прав, їх представникам або організаціям, які управляють майновими правами на колективній основі, точний перелік і програми публічного використання творів, виконань, фонограм, програм мовлення і забезпечувати їх завіреним звітом про одержані прибутки. Основним обов'язком користувачів є своєчасна і в обумовленому розмірі виплата винагороди.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, система управління права інтелектуальної власності на сьогодні, здебільшого сконцентрована у Департаменті розвитку сфери інтелектуальної власності, що є структурним підрозділом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

III. ПОНЯТТЯ, ОБ'ЄКТИ, СУБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Авторське право – це сукупність норм цивільного права, якими регулюються відносини щодо визнання авторства й охорони творів науки, літератури і мистецтва, встановлення режиму їх використання, наділення їх авторів немайновими і майновими правами, захисту прав авторів та інших правоволодільців.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 8) визначено, що об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме: 1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; 3) комп'ютерні програми; 4) бази даних; 5) музичні твори з текстом і без тексту; 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; 7) аудіовізуальні твори; 8) твори образотворчого мистецтва; 9) твори

архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; 10) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; 11) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо, якщо вони не охороняються законами України про правову охорону об'єктів промислової власності; 12) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; 13) сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу; 14) похідні твори; 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за доббором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; 16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; 17) інші твори.

Об'єктом авторського права може бути як твір в цілому, так і його окрема частина, що відповідає критеріям охороноздатності і може використовуватися самостійно.

Для визначення об'єкта авторського права необхідно розуміти, що означає термін “твір”. Однак у законодавстві з авторського права жодної країни немає визначення поняття “твір”. Національне законодавство також не дає чіткого визначення цього поняття. Науковці неодноразово звертали увагу на складність у визначенні твору як предмета авторського права. Багато дослідників розглядають **твір** як результат творчої діяльності автора, виражений в об'єктивній формі.

Для авторського права сутність твору, його наукова, літературна, художня цінність значення не мають. Авторське право охороняє будь-які твори незалежно від їх призначення, необхідно лише, щоб твір був виражений у будь-якій об'єктивній формі (письмовій, усній, звуковій тощо).

Відповідно до ст. 8 Закону України “Про авторське право і суміжні права” охороні підлягають усі твори як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо). Однак забезпечити охорону не оприлюдненого твору досить складно. Формою оприлюднення твору є його опублікування, публічний показ, публічне виконання, передача в ефір тощо. Твір вважається оприлюдненим з моменту, коли він став потенційно доступним для відома невизначеного кола осіб, які могли б реально його сприймати. Кількість осіб такого кола значення не має.

Не всі твори відповідно до ст. 10 Закону України “Про авторське право і суміжні права” отримують правову охорону.

Не є об'єктами авторського права:

1) повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації; 2) твори народної творчості (фольклор); 3) видані

органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади; 4) державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади. Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій; 5) грошові знаки; 6) розклади руку транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду).

Проекти офіційних символів і знаків, зазначених у пунктах 4 і 5, до їх офіційного затвердження розглядаються як твори і охороняються відповідно до зазначеного Закону.

Передбачена Законом України “Про авторське право і суміжні права” правова охорона поширюється лише на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Дане обмеження авторського права обумовлене нездатністю самого авторського права забезпечити належну охорону подібних досягнень. Охорона ідей, способів, а також аналогічних результатів можлива лише при формалізації даних результатів, проведення експертизи і видачі охоронних документів, що не входить у функції авторського права.

Закон України “Про авторське право та суміжні права” визначає, що суб'єктами авторського права є автори творів науки, літератури і мистецтва, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їхні спадкоємці передали свої авторські майнові права. Іноземні особи та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів чи на основі принципу взаємності мають однакові з особами України права, передбачені цим Законом.

Відповідно до ст. 435 ЦК України первинним суб'єктом авторського права є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Авторське право на твір виникає у творця завдяки факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не потрібно реєстрації, іншого спеціального оформлення твору чи дотримання будь-яких формальностей. Власник виключних авторських прав для оповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, що розміщується на кожному екземплярі твору і складається з трьох елементів: латинської букви «С» обведеної колом: ©, імені (найменування) особи, яка має авторське право, та року першого опублікування твору.

Знак охорони авторського права служить інформаційним цілям і його розміщення має факультативний характер. Буква “С” є початковою буквою англійського слова «copyright» (“авторське право”). Розміщення знака

охорони авторського права на екземплярах опублікованих творів на практиці покликане забезпечити виявлення випадків несанкціонованого використання авторських прав на дані твори.

Співавторство породжує факт створення твору спільною творчою працею двох чи більше осіб. Співавтори мають єдине авторське право на твір, якщо він є нерозривним цілим або складається з самостійних частин, що можуть бути використані незалежно одна від одної. Перше – нероздільне співавторство, друге – роздільне. Ці два види співавторства розрізняються режимом використання творів.

Право на використання будь-якого колективного твору належить співавторам спільно. Вони можуть регламентувати свої відносини взаємною угодою. При роздільному співавторстві кожний із співавторів вправі використовувати створену ним частину твору на свій розсуд, у тому числі заборонити її використання, якщо інше не передбачено угодою між співавторами. При нероздільному співавторстві, коли твір складає одне нероздільне ціле, жоден із співавторів не має права без достатніх підстав заборонити використання твору.

Співавторство на колективний твір може виникати і при відсутності такої угоди, зокрема при використанні композитором виданих літературних творів для створення музичних творів з текстом. У будь-якому випадку важливий факт творчої участі у створенні твору. Надання автору чи співавторам лише технічної допомоги (підбір матеріалів, креслення схем, діаграм, графіків і т. п.) співавторства не породжує, так само як і надання авторам фінансової допомоги для створення твору.

Особливості виникнення і здійснення авторського права окремими суб'єктами можуть бути пов'язані з особливостями створених ними творів (авторами аудіовізуального твору визнаються режисер-постановник, автор сценарію і (або) текстів, діалогів, автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього, художник-постановник, оператор-постановник). Свою специфіку мають також авторські права упорядників складених творів, перекладачів і авторів інших похідних творів.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, авторське право необхідно тлумачити, як в об'єктивному так і в суб'єктивному значенні.

В об'єктивному значенні авторське право – це сукупність норм права, які регулюють суспільні відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів літератури, науки, мистецтва.

В суб'єктивному – це майнові і немайнові права автора на зазначені твори Твір це певна система понять або образів, які розкривають з допомогою відповідних наукових або художніх засобів ідейно-творчий задум автора. Ознаки твору: творчий характер; об'єктивна форма; можливість відтворення

результату творчої діяльності. Визначимо надалі зміст та здійснення авторського права.

IV. ЗМІСТ ТА ЗДІЙСНЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Змістом авторського права є як і для будь-якого права інтелектуальної власності сукупність особистих та немайнових прав щодо твору.

Лише автору як первинному суб'єкту авторських прав може належати весь обсяг особистих немайнових і майнових прав. Усі інші суб'єкти, крім спадкоємців автора, можуть за договором або законом набути лише майнових прав. Зокрема, за ст. 429 ЦК України майнові права на твір, створений у зв'язку з виконанням **трудового договору** (службовий твір), належать спільно автору і роботодавцю, водночас як особисті немайнові права залишаються за автором. Спадкоємці автора, крім успадкування майнових прав, мають немайнове право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посягання на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора.

Особисті немайнові права автора визначені ЦК України (статті 423, 438) та Законом України “Про авторське право та суміжні права” (ст. 14). Відповідно до цих законодавчих актів автор має право: на визнання свого авторства; перешкоджати посяганням на своє авторське право, здатному завдати шкоди честі чи репутації автора; вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посягання на твір, що може зашкодити честі і репутації автора (недоторканність твору).

Майнові права автора – це виключні права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом. Використання твору завжди приносить певні майнові вигоди, тому виключні права називаються майновими. До майнових прав автора на твір відповідно до ст. 440 ЦК України належать: право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

У ст. 15 Закону України “Про авторське право та суміжні права” деталізовано право на використання твору, яке включає право суб'єкта дозволяти або забороняти: відтворення творів; публічне виконання і публічне сповіщення творів; публічну демонстрацію і публічний показ; будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення; переклади творів; переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів; включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;

розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору; подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця й у будь-який час за їх власним вибором; здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеогамі або у формі, яку зчитує комп'ютер; імпорт примірників творів.

У цьому Законі зазначено, що даний перелік прав не є вичерпним. Крім того, виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва передбачають і право їх участі у реалізації проектів цих творів.

Автору чи іншій особі, яка має авторське право, належить право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору (крім випадків вільного використання твору), порядок та строки виплати якої встановлюється у авторському договорі або у нпа. Винагорода може здійснюватися у формі одноразового (**паушального**) платежу, або відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (**роялті**), або комбінованих платежів.

Цивільним законодавством передбачено окремі обмеження виключних авторських прав.

Закон України “Про авторське право і суміжні права” (статті 21-25 цього Закону) допускає досить широкий перелік способів використання творів без згоди автора, але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення. Як найбільш поширені, можна розглядати такі випадки вільного використання твору: використання цитат з опублікованих творів, цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, але в обсязі, виправданому поставленою метою; використання літературних і художніх творів, таких як ілюстрації у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відео записах навчального характеру в обсязі, виправданому поставленою метою; відтворення творів для судового й адміністративного провадження; публічного виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, похоронів в обсязі, виправданому характером таких церемоній; відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях; передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів в обсязі, виправданому поставленою метою; відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних); відтворення примірників твору для навчання; відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для

навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті; репрографічне відтворення навчальними закладами для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, коли: а) обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті; б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру; в) немає обмежень зі сторони організації колективного управління щодо умов такого відтворення.

Крім того, цей Закон передбачає окремі випадки обмеження виключних майнових прав для деяких видів творів, наприклад, вільне копіювання, модифікація і декомпіляція комп'ютерних програм правомірними власниками примірників цих програм, а також право доступу автора до твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір. Також допускається вільне відтворення творів виключно в особистих цілях без дозволу автора і без виплати авторської винагороди.

Важливою особливістю авторських прав є обмеженість їх дії у часі. Водночас особисті немайнові права є безстроковими.

Строк чинності майнових прав автора на твір визначено в ЦК України (ст. 446) та Законі України «Про авторське право та суміжні права» (ст. 28).

Відповідно до цих законодавчих актів авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, що відліковується з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом.

Для творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк дії авторського права закінчується через 70 років після того, як твір було оприлюднено. Якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно або під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через 70 років після оприлюднення твору, строк дії авторського права закінчується через 70 років після смерті автора.

Авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора.

Закінчення строку дії авторських прав означає їх перехід у суспільне надбання.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Таким чином змістом авторського права є як і для будь-якого права інтелектуальної власності сукупність особистих та немайнових прав щодо твору.

Особисті немайнові права автора включає право: на визнання свого авторства; перешкоджати посяганням на своє авторське право, здатному завдати шкоди честі чи репутації автора; вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; вимагати збереження цілісності твору і

протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора (недоторканність твору).

До майнових прав автора на твір відповідно до ст. 440 ЦК України належать: право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

V. ПОНЯТТЯ, ОБ'ЄКТИ, СУБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ

Інтереси артистів-виконавців, виробників фонограм, відеограм, організацій мовлення отримали правову охорону у багатьох країнах світу в рамках нового правового інституту так званих суміжних прав, що тісно пов'язані з авторськими правами. По-перше, вони поширюються на відтворення, сповіщення творів, що охороняються також авторським правом. По-друге, вони мають особливості, аналогічні з авторським правом, тобто є особистими правами, забезпечують права на винагороду, отримують правову охорону як у національних законодавствах, так і на рівні міжнародних авторсько-правових конвенцій, містять правила, за якими іноземцям надається аналогічний рівень правової охорони, як і громадянам даної країни тощо.

Водночас результатам діяльності суб'єктів суміжних прав властиві певні специфічні риси, і вони не можуть кваліфікуватися як твори науки, літератури та мистецтва.

Суміжні права – це права виконавців на результати творчої діяльності, їх спадкоємців та інших правоволодільців, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконання, права виробників фонограм, відеограм, їх спадкоємців (правонаступників) та осіб, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм і відеограм, а також організацій мовлення та їх правонаступників, які охороняються авторським правом.

Відповідно до ЦК України **первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення**. За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми, відеограми, програми (передачі) організації мовлення вважається особа, ім'я (найменування) якої зазначено відповідно у фонограмі, відеограмі, їх примірниках чи на упаковці, а також під час передачі організації мовлення.

Суб'єктами суміжних прав можуть бути також інші особи, які набули таких прав відповідно до договору чи закону (ст. 450 ЦК України), зокрема спадкоємці (чи правонаступники) виконавців, виробників фонограм і відеограм, організацій мовлення.

Виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів виконуваних творів та інших суб'єктів авторського права. Виробники фонограм та відеограм мають дотримуватися прав суб'єктів авторського права

і виконавців. Організації мовлення мають дотримуватися прав суб'єктів авторського права, виконавців, виробників фонограм (відеограм).

На відміну від виконавців, виробники фонограм, відеограм та організації мовлення не створюють самостійних творів. Правова охорона в основному стосується захисту їхніх прав від недобросовісної конкуренції.

Суміжне право виникає внаслідок факту виконання твору, виробництва фонограми, відеограми, оприлюднення передачі організації мовлення.

Виробники фонограм і виконавці для сповіщення про свої права можуть на всіх примірниках фонограм (відеограм) або їх упаковках використовувати знак охорони суміжних прав, що складається з латинської літери Р у колі — (Р), імені (найменування) особи, що має суміжні права, і зазначення року першої публікації фонограми (відеограми). За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми чи відеограми вважаються особи, імена (назви) яких зазначені на фонограмі, відеограмі та їх примірниках або на упаковці.

Згідно чинного законодавства до об'єктів суміжних прав належать: виконання; фонограми; відеограми; програми (передачі) організацій мовлення.

Об'єкти суміжних прав виражаються у будь-яких способах виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; у запису будь-якого виконання на фонограмі та відеограмі; у сповіщенні програм через трансляції в ефір і по проводах.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Суміжні права – це права виконавців на результати творчої діяльності, права виробників фонограм, відеограм, а також організацій мовлення та відповідних похідних суб'єктів, які охороняються авторським правом. Суміжне право виникає внаслідок факту виконання твору, виробництва фонограми, відеограми, оприлюднення передачі організації мовлення.

Відповідно до ЦК України первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення. До об'єктів суміжних прав належать: виконання; фонограми; відеограми; програми (передачі) організацій мовлення. Розглянемо надалі зміст та здійснення суміжних прав суб'єктами в залежності від об'єктів.

VI. ЗМІСТ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СУМІЖНИХ ПРАВ

Виконавцям належать особисті (немайнові) і майнові права. Виконавцеві твору належать такі немайнові права: 1) вимагати визнання того, що він є виконавцем твору; 2) вимагати, щоб його ім'я або псевдонім зазначалися чи повідомлялися у зв'язку з кожним його виступом, записом чи виконанням (у разі, якщо це можливо); 3) вимагати забезпечення належної якості запису його виконання і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій суттєвій зміні, що може завдати шкоди його честі і репутації.

Виключне майнове право виконавця полягає у можливості дозволяти чи забороняти іншим особам здійснювати досить широке коло дій, визначених

у ст. 37 Закону України “Про авторське право і суміжні права”: 1) публічне сповіщення своїх незафіксованих виконань (прямий ефір); 2) фіксацію у фонограмах чи відеограмах своїх раніше не зафіксованих виконань; 3) відтворення (пряме і (або) опосередковане) своїх виконань, зафіксованих без їх згоди у фонограмі чи відеограмі, чи за їх згодою, але якщо відтворення здійснюється з іншою метою, ніж та, на яку вони дали свою згоду; 4) розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, шляхом першого продажу або іншої передачі права власності у разі, коли вони при першій фіксації виконання не дали дозволу виробнику фонограми (виробнику відеограми) на її подальше відтворення; 5) комерційний прокат, майновий найм своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, якщо при фіксації не було їх згоди на комерційний прокат і майновий найм, навіть після розповсюдження виконань, здійсненого виробником фонограми (відеограми) або за його дозволом; 6) розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмах чи відеограмах, через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором, якщо при першій фіксації виконання не було їх згоди на такий вид розповсюдження.

Законом передбачено, що майнові права виконавців можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання виконань, розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору і використання виконань, територія, на яку розповсюджуються передані права, тощо. Визначені договором ставки винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

У ст. 38 Закону України “Про авторське право і суміжні права” зазначено **особисте немайнове право виробника фонограм чи відеограм**: виробник фонограми, відеограми має право зазначати своє ім'я (назву) на кожному носії запису або його упаковці поряд із зазначенням авторів, виконавців і назв творів, вимагати його згадування у процесі використання фонограми (відеограми).

Стаття 40 Закону передбачає **виключні права виробників фонограм та відеограм**, а саме: а) відтворення (пряме і (або) опосередковане) своїх фонограм і відеограм у будь-якій формі і будь-яким способом; б) розповсюдження серед публіки фонограм, відеограм та їх примірників шляхом першого продажу або іншої передачі права власності; в) комерційний прокат фонограм, відеограм і їх примірників, навіть після їх розповсюдження, здійсненого виробником фонограми чи відеограми або за їх дозволом; г) публічне сповіщення фонограм, відеограм та їх примірників через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором; д) будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм; е) ввезення на митну територію України фонограм, відеограм та їх примірників з метою їх поширення серед публіки.

Свої права виробники фонограми та відеограми можуть теж передавати іншим особам на підставі договору.

У разі введення фонограми або відеограми їх виробником чи за його згоди у цивільний оборот шляхом їх першого продажу в Україні допускається їх подальше розповсюдження шляхом продажу, дарування тощо без згоди виробника фонограми (відеограми) чи його правонаступника і без виплати йому винагороди. Проте й у цьому випадку право здавання таких примірників фонограм (відеограм) у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно правом виробника фонограми (відеограми).

Закон України “Про авторське право та суміжні права” надав **організаціям мовлення немайнове право** вимагати згадування своєї назви у зв'язку із записом, відтворенням, розповсюдженням своєї передачі і публічним повторним сповіщенням її іншою організацією мовлення.

До майнових прав організацій мовлення належить їх виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам: а) публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції і ретрансляції; б) фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення; в) публічне виконання і публічну демонстрацію своїх програм у місцях з платним входом.

Організація мовлення також має право забороняти поширення на території України чи з території України сигналу із супутника, що несе їхні програми, розповсюджуючим органом, для якого цей сигнал із супутника не призначався.

Майнові права організації мовлення можуть передаватися (відчуватися) іншим особам на підставі договору, або внаслідок ліквідації юридичної особи – суб'єкта суміжних прав.

Щодо майнових прав суб'єктів **суміжних прав** допускаються такі самі **обмеження**, як і щодо прав авторів літературних, художніх, наукових творів, за умови збереження особистих немайнових прав усіх суб'єктів.

Майнові права виконавців охороняються протягом 50 років від дати першого запису виконання, а їх особисті немайнові права – безстрокові. Права виробників фонограм і відеограм охороняються протягом 50 років від дати першого опублікування фонограми (відеограми) або їх першого звукозапису. Права організації мовлення охороняються протягом 50 років від дати першого публічного сповіщення передачі (ст. 44 Закону України “Про авторське право та суміжні права”). До спадкоємців виконавців і правонаступників виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконань, фонограм, відеограм, публічні сповіщення, а також право на одержання винагороди у межах вищезазначених строків.

Суб'єкти авторського права і суміжних прав можуть управляти своїми правами особисто, через свого повіреного, а також через організацію колективного управління.

В Україні система управління авторськими та суміжними правами ще перебуває у процесі становлення. Серед державних організацій можна назвати державне підприємство «Українське агентство з авторських та суміжних прав», а серед громадських організацій – Всеукраїнське об'єднання суб'єктів авторських і суміжних прав «Оберіг».

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ

Отже зміст суміжних прав теж включає особисті немайнові та майнові права. До того ж перелік даних прав дещо відрізняється у виконавця, виробника аудіо, відеогам та організації мовлення. Основні випадки обмеження суміжних прав аналогічні обмеженню авторського права. Перейдемо до зсування особливостей захисту авторського права та суміжних прав.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

В даній лекції було розглянуто поняття і види права інтелектуальної власності.

Результати творчої діяльності людини як об'єкт правового регулювання та охорони та органи державного управління інтелектуальною власністю.

Інтелектуальна власність – це результати творчої діяльності будь-якої фізичної особи. Її об'єктом, проте, є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях.

Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, який відповідає вимогам чинного законодавства. Тільки в такому разі їй надається правова охорона. У наш час роль і значення інтелектуальної власності інтенсивно зростають, вона давно уже стала найбільш цінним капіталом людства. В усьому світі інтелектуальна власність є об'єктом цивільного обороту. В силу істотного значення інтелектуальної діяльності і особливо її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства попит на неї також інтенсивно зростає. Вона часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання, недозволеного використання, тому потребує надійної і ефективної правової охорон.

Виходячи з викладеного в лекції матеріалу необхідно зробити наступні висновки. Авторське право необхідно тлумачити, як в об'єктивному так і в суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні авторське право – це сукупність норм права, які регулюють суспільні відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів літератури, науки, мистецтва. В суб'єктивному – це майнові і немайнові права автора на зазначені твори. Твір це певна система понять або образів, які розкривають з допомогою відповідних наукових або художніх засобів ідейно-творчий задум автора. Ознаки твору: творчий характер; об'єктивна форма; можливість відтворення результату творчої діяльності.

Змістом авторського права та суміжних прав є як і для будь-якого права інтелектуальної власності сукупність особистих та немайнових прав щодо твору.

Особисті немайнові права автора включає право: на визнання свого авторства; перешкоджати посяганням на своє авторське право, здатному завдати шкоди честі чи репутації автора; вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганням на твір, що може зашкодити честі і репутації автора (недоторканність твору).

До майнових прав автора на твір відповідно до ст. 440 ЦК України належать: право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Подібні права має виконавець, виробник аудіо, відеограми та організація мовлення щодо об'єктів суміжних прав з окремими особливостями. Майнові права суб'єктів авторського та суміжних прав можуть бути обмеженими у випадках передбачених законом.

Строк чинності виключних прав на об'єкт авторського твору складає 70 років, а на об'єкт суміжних прав – 50 років з визначеного законодавством моменту.

Дана лекція надала основні положення такого специфічного інституту права інтелектуальної власності як авторське право та суміжні права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять слухачі повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право інтелектуальної власності, джерела, результати творчої діяльності людини, правова охорона результатів інтелектуальної діяльності людини. Звернути увагу на структуру державних органів у сфері управління правом інтелектуальної власності, їх повноваження.

**ТЕМА № 7. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН
(2 години)**

План

Рекомендована література:	Ошибка! Закладка не определена.
Вступ.....	94
1. Поняття сімейного права і його місце в системі права України.....	96
2. Предмет та метод правового регулювання сімейного права.....	99
3. Принципи та функції сімейного права	100
Методичні поради щодо підготовки даної теми.....	107

Рекомендована література

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21-22, ст.135
3. Апопій І. В. Сімейне право України : [навч. посіб. для студ. ВНЗ]. –К. : ЦУЛ, 2011. – 359 с.
4. Дякович М. М. Сімейне право України : [навч. посіб.]. – [2-ге вид. випр. та допов.]. – К. : Правова єдність; Алерта; ЦУЛ, 2012. – 552 с.
5. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Сімейне право України : [посіб. для підготовки до іспитів]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 160 с.
6. Сімейне право України: навч. посіб. / С. М. Лепех ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. - 316 с.
7. Сімейне право: навч. посіб. / Шимон Світлана Іванівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. - 260 с.
8. Сімейне право: підручник / [Л. М. Баранова та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - 4-те вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2012. - 320 с.
9. Сімейне право України: Підручник / За ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. — К., 2015. — 375 с.
10. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) [Текст] : навч. посіб. / [Андрусишин Б. І. та ін. ; за ред. Б. І. Андрусишина, С. І. Шимон] ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. - 449с.
11. Цивільне та сімейне право: Ч. 1 : [навч.-метод. комплекс] / [уклад. : Заїка Ю. О., Демиденко Н. В., Лов'як О. О., Пилипенко С. А.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 292с.

Мета лекції:

сформувати в свідомості здобувачів вищої освіти уявлення про специфіку державно-правового регулювання сімейних відносин шляхом встановлення меж, правил та принципів такого впливу; з'ясування джерел сімейно-правового регулювання; аналізу основних інститутів сімейного права – сім'я, шлюб, усиновлення, майнові та особисті немайнові права учасників сімейних відносин.

Вступ

Поняття «**сімейне право**» може використовуватися в чотирьох взаємопов'язаних, але не тотожних значеннях: як галузь (підгалузь) права, як галузь законодавства, як галузь науки та як учбова дисципліна. Розглянемо кожне з них окремо.

Питання виокремлення сімейного права в окрему галузь права обговорюються в науці досить тривалий час. Цей факт обумовлюється в першу чергу тим, що історично (до 1926 року) на Україні сімейні правовідносини входили до кола цивільних правовідносин і регулювалися цивільним законодавством. І лише після Великої Жовтневої революції виявилися тенденції виокремлення сімейного права в окрему галузь, а політичні та економічні умови що існували, сприяли з часом закінченню цього процесу. Прийняття в 1926 році першого в Україні окремого «Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР» започаткувало традицію регулювання сімейних відносин окремим кодифікованим нормативним актом, а також формування та розвиток сімейного права як окремої галузі права. І хоча питання про самостійність сімейного права залишається дискусійним, все ж таки прийняття нового Сімейного кодексу України окремо від Цивільного свідчить про продовження традиції, що склалася і є однією з підстав для виокремлення сімейного права в самостійну галузь.

Таким чином, **сімейне право як галузь права** — це сукупність правових норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини між подружжям; між батьками та дітьми; усиновлювачем та усиновленим; між батьком та матір'ю дитини по його вихованню, розвитку та утриманню; а також між бабою, дідом, прабабою, прадідом та онуками, правнуками; рідними братами та сестрами; мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком; а також іншими членами сім'ї, що визначаються в СК України. З цього визначення можна зробити висновок, що предметом сімейного права, як і цивільного є майнові та особисті немайнові відносини, які виникають між чітко окресленим колом осіб і мають свої особливості.

Так майнові відносини в сімейному праві відрізняються від майнових відносин в цивільному праві тим, що не обов'язково носять вартісний характер. Наприклад, при визначенні розміру аліментів відсутня взаємна

оцінка майнових витрат, що робилися одним членом сім'ї на користь іншого. Також при розподілі майна подружжя у разі відсутності шлюбного контракту частки подружжя визнаються рівними незалежно від того, який був фактичний внесок кожного з подружжя в набування цього майна.

Особисті немайнові відносини також мають визначені особливості. Так на відміну від цивільно-правових відносин вони формуються тільки між конкретними чітко визначеними членами сім'ї, родичами, або особами, що до них прирівнюються. І хоча особисті відносини є визначальними в сімейних відносинах, правом регулюється лише їх невелика частка. Це пояснюється тим, що основна частина цих відносин знаходиться за межами правового регулювання і може регулюватися лише нормами моралі.

Сімейне право як галузь законодавства — це сукупність сімейно-правових нормативних актів, що розташовані у відповідній системі в залежності від їх юридичної сили (починаючи з Конституції України і закінчуючи так званими локальними нормативними актами).

Сімейне право як галузь науки — це система взаємоузгоджених понять, поглядів, висновків, міркувань, концепцій, теорій з питань сімейних правовідносин, сімейного законодавства, історії розвитку та сучасних кодифікацій сімейного права, правозастосування норм сімейного права, тощо.

Сімейне право як учбова дисципліна тривалий час в програмах вищих учбових юридичних закладів передбачалася самостійним курсом (спецкурсом). Однак сучасна кодифікація цивільного законодавства потягла за собою відповідні зміни і в учбових програмах і на сьогоднішній день сімейне право викладається в загальному курсі «Цивільне та сімейне право України».

І ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА І ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Сімейне право (як галузь права) – це сукупність правових норм, що регулюють сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання; сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком та між іншими членами сім'ї, визначеними у Сімейному кодексі України.

Визначення місця сімейного права в системі права України має велике значення, оскільки йдеться про обрання концепції права, відповідно до якої мають визначатися межі та засоби правового регулювання, а відтак — створюватися кодекси та інші акти законодавства, визначатися їх зміст, ієрархія, взаємодія тощо.

Для визначення поняття та сутності приватного права доцільно використати класичну дихотомію «приватне право — публічне право».

При цьому слід мати на увазі, що вказана конструкція є спрощеною, оскільки призначення її головним чином полягає в тому, щоб встановити головні засади регулювання тієї або іншої групи суспільних відносин.

Хиби, що мають місце при характеристиці приватного та публічного права, найчастіше пов'язані з ототожнюванням права і законодавства. В результаті можна зустріти твердження, сутність яких зводиться до того, що оскільки кожне право є явищем публічним, то й приватне право існує тільки в рамках публічного права.

Однак ототожнювати категорії «право» і «закон» не можна. «Право» поняття більш широке. Воно охоплює усі загальнообов'язкові норми, що існують у суспільстві (у тому числі ті, що ґрунтуються на приписах природного права, корпоративні норми тощо) і не може бути зведеним лише до сукупності нормативних актів, що видаються державними органами. Тому від урегульованості відносин законодавчими актами та або інша галузь права не стає автоматично публічним правом.

Підґрунтям приватного права є право природне. Від санкціонування цих відносин державою їх характер не змінюється, оскільки в ідеальному варіанті закони держави мають відповідати приписам природного права, а в реальному — якщо і не відповідають, то мають прагнути цього (звісно, якщо йдеться про громадянське суспільство та правову державу).

Іноді при визначенні приватного і публічного права обмежуються скороченим цитуванням відомої сентенції Ульпіана, що увійшла до Дигест Юстаніана: «Публічним правом є те, що стосується становища римської держави, приватне ... стосується користі окремих осіб».

Проте Ульпіан писав не про поділ римського права на галузі, а про те, що вивчення римського права поділяється на дві частини: публічне і приватне право (Д.1.1.1.2). Тому й визначення цих частин він дівав у спрощеному вигляді. Якщо ж підійти з цією міркою до оцінки особливостей приватного і публічного права, то вона виявиться недостатньою і потребує додаткових критеріїв.

Такими критеріями (характерними рисами) приватного права є:

- визнання пріоритетності інтересів приватної особи (суверенітету індивіда);
- юридична рівність учасників приватних відносин;
- ініціативність сторін при встановленні відносин між ними;
- вільний вибір варіантів поведінки, прямо не заборонених законом; — позовний порядок захисту інтересів суб'єктів у суді.

З урахуванням сказаного, приватне право можна визначити як сукупність правил і норм, що встановлюють статус і порядок захисту інтересів осіб, що не виступають як фігуранти держави, не знаходяться у відносинах влади — підпорядкування одне щодо одного рівноправно і вільно встановлюють для себе права і обов'язки у відносинах, що виникають з їх ініціативи.

Публічне право відрізняється від права приватного такими рисами як:

- жорстка окресленість меж можливої поведінки суб'єктів;
- покладення на учасників відносин обов'язку діяти певним чином;
- застосування заборони як методу формування поведінки суб'єкта;
- використання таких стимулів, як примус, загроза покарання тощо.

У підсумку публічне право можна визначити як сукупність правил та норм, що є основою функціонування, певним чином структурованої владно-організаційної системи, за допомогою якої досягається мета забезпечення публічного правопорядку і в кінцевому підсумку — реалізації та захисту прав людини (О.І. Харитонova).

Право публічне разом з приватним правом у сукупності створює єдину загальну систему права, що є складовою частиною цивілізації (культури).

На основі такого розуміння сутності приватного й публічного права можна визначити їх значення для регулювання тих або інших відносин. Тут у залежності від того, яка група відносин взята для аналізу, можна говорити про наявність публічних або приватних елементів в їхньому регулюванні.

Наприклад, при визначенні характеру взаємовідносин підприємців з державою, встановленні державних гарантій здійснення такої діяльності, оподаткуванні підприємців враховується, передусім, сукупний колективний інтерес, застосовується імперативний метод правового регулювання, діють принципи публічного права. З іншого боку, для регулювання відносин, що виникають з договорів між приватними особами у процесі здійснення ними підприємницької діяльності, практично повною мірою придатні норми приватного права.

Це пов'язано з тим, що категорії «приватне право» і «публічне право» є узагальнюючими поняттями, які застосовуються для позначення певного типу нормативних масивів, що регулюють різноманітні відносини за допомогою різних засобів і методів.

Отже, що стосується реальних відносин при здійсненні цих і подібних видів діяльності комплексного характеру, то вони підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

1. Сімейне право (як галузь права) – це сукупність правових норм, що регулюють сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання; сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком та між іншими членами сім'ї, визначеними у Сімейному кодексі України.

2. Визначення співвідношення понять «сімейне право» та «приватне право» має велике значення, оскільки йдеться про обрання концепції права, відповідно до якої мають визначатися межі та засоби правового регулювання, а відтак — створюватися кодекси та інші акти законодавства, визначатися їх зміст, ієрархія, взаємодія тощо.

3. «Право» поняття більш широке ніж „закон”. Воно охоплює усі загальнообов'язкові норми, що існують у суспільстві (у тому числі ті, що ґрунтуються на приписах природного права, корпоративні норми тощо) і не може бути зведеним лише до сукупності нормативних актів, що видаються державними органами.

4. Отже, що стосується реальних відносин при здійсненні цих і подібних видів діяльності комплексного характеру, то вони підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту.

II ПИТАННЯ

ПРЕДМЕТ ТА МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Предмет правового регулювання конкретної галузі права – це певна частина суспільних відносин, що врегульована нормами даної галузі права.

Предмет правового регулювання сімейного права складають майнові та особисті немайнові відносини між:

1. Подружжям.
2. Батьками та дітьми.
3. Усиновлювачами та усиновленими.
4. Матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.
5. Бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками.
6. Рідними братами та сестрами.
7. Мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком та між іншими членами сім'ї.

Не є предметом регулювання сімейного права сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

Сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства.

Цивільно-правові відносини близькі до сімейно-правових, проте відмежовуючою їх ознакою є відсутність у майнових сімейно-правових відносинах вартісної ознаки і в значній мірі сімейно-правовий характер визначення їх учасників.

Метод правового регулювання конкретної галузі права це сукупність прийомів і способів впливу на суспільні відносини, що регулюються нормами даної галузі права.

Метод правового регулювання сімейного права характеризується:

1. Імперативність.
2. Диспозитивність.
3. Ситуативність.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

1. Предмет правового регулювання сімейного права складають майнові та особисті немайнові відносини між учасниками сімейних правовідносин.
2. Цивільно-правові відносини близькі до сімейно-правових, проте відмежовуючою їх ознакою є відсутність у майнових сімейно-правових відносинах вартісної ознаки і в значній мірі сімейно-правовий характер визначення їх учасників.

3. Метод правового регулювання сімейного права ідентичний методу правового регулювання цивільного.

ІІІ. ПИТАННЯ ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Завдання сімейного права:

1. Визначення засад шлюбу, особисті.
2. З'ясування немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя.
3. Підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Мета сімейного права:

1. Зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб.
2. Утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї.
3. Побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки.
4. Забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Джерела сімейного права:

1. Конституція України.
2. Сімейний кодекс України.
3. Цивільний кодекс України.
4. Закони України.
5. Підзаконні нормативно-правові акти.
6. Сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками.

Принципи сімейного права:

1. Право на таємницю особистого життя учасників сімейних відносин;
2. Право на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя.
3. Відсутність привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.
4. Рівність прав і обов'язків чоловіка та жінки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї.
5. Забезпечення прав дитини та непрацездатних членів сім'ї.
6. Справедливість, добросовісність та розумність, відповідність моральним засадам суспільства.

7. Судовий захист інтересів, прав та свобод учасників сімейних відносин.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

1. Завдання сімейного права: а) визначення засад шлюбу, особисті; б) з'ясування немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя; в) підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

2. Під принципами сімейного права слід розуміти вихідні положення, начала, ідеї (кордони, межі) у відповідності до яких відбувається регулюючий вплив на сімейні особисті немайнові та майнові відносини.

IV. ПИТАННЯ

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМ'Ї

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.

Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Право на створення сім'ї має:

1. Особа, яка досягла шлюбного віку.
2. Особа, яка не досягла шлюбного віку.
3. Особа, яка народила дитину, незалежно від віку.

Кожна особа має право на проживання в сім'ї. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя.

Дитина – це особа, яка не досягла повноліття.

Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.
2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.
3. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

V. ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Норми сімейного права, як і інші правові норми, регулюють суспільні відносини за участю фізичних осіб. При цьому суспільні відносини будучи врегульованими нормами сімейного права, стають сімейно-правовими.

Сімейне правовідношення — це суспільне відношення, врегульоване нормами сімейного права.

Але існує точка зору на визначення правовідношення, що, на думку її авторів, дещо відрізняється від описаної вище та більше відповідає суті приватно-правового характеру цих відносин². Так, вони вважають, що сімейне правовідношення є лише юридичною формою суспільних відносин, які регулюються нормами сімейного права. Тому результатом правового регулювання є не привнесення нової, юридичної сторони, а лише надання відповідної форми фактичному відношенню, що склалося. Отже, **сімейно-правові відносини** — це форма, завдяки якій норми цивільного права реалізуються в житті.

Сімейно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки і правових відносин у цілому, і галузевих зокрема. Останні виникають на підставі правових норм, і саме цей момент пояснює регулюючий вплив права на суспільні відносини.

1. Учасники сімейно-правових відносин мають суб'єктивні права та обов'язки.

2. Ознакою правових відносин є те, що здійснення суб'єктивних прав та виконання суб'єктивних обов'язків можуть забезпечуватися засобами державного примусу.

Щодо галузевих особливостей сімейно-правових відносин, то вони зумовлені особливостями предмета і методу сімейного права.

Виходячи зі сказаного вище, можна окреслити такі **особливості сімейно-правових відносин**:

а) це майнові (сімейні, що не мають товарно-грошового характеру) і особисті немайнові відносини, врегульовані нормами сімейного права;

² Белов В. А. Гражданское право: Общая часть. — М., 2002. — С. 179.

б) їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю і юридичною рівністю;

в) суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки учасників цивільно-правових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів.

Такими є загальні та галузеві ознаки цивільно-правових відносин.

Таким чином, **сімейно-правові відносини** — це сімейні майнові та особисті немайнові відносини між суб'єктами сімейних правовідносин, що є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

У запропонованому визначенні відображено загальні ознаки правових відносин (виникнення на підставі правових норм, належність учасникам відносин суб'єктивних прав та обов'язків, можливість застосування засобів держави примусу). В ньому також показано особливості сімейно-правових відносин (групи суспільних відносин, які набувають вигляду сімейно-правових, майнова відокремленість і юридична рівність учасників, посилення на юридичні факти як підставу виникнення, зміни та припинення суб'єктивних сімейних прав та обов'язків).

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

1. Сімейно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки і правових відносин у цілому, і галузевих сімейно-правових зокрема.

2. Специфічні, галузеві ознаки сімейних правовідносин прямо пов'язані з ознаками, що відрізняють одну галузь права від іншої — предмет та метод правового регулювання.

VI. ПИТАННЯ

ЕЛЕМЕНТИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Фізичні особи вступають у різні сімейно-правові відносини. З метою індивідуалізації окремих сімейно-правових відносин наука сімейного права окреслює їх елементи: суб'єкти і об'єкти, суб'єктивне право та суб'єктивний обов'язок.

Суб'єкти сімейних правових відносин. У сімейно-правових відносинах мають брати участь принаймні дві особи, бо це відносини між людьми (відношення людини до речі не є правовим). Особи, які є учасниками сімейно-правових відносин, називаються *суб'єктами*.

До суб'єктів сімейного права слід віднести:

8. Подружжя.

9. Батьки та діти.

10. Усиновлювачі та усиновлені.

11. Матір та батько дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

12. Баба, дід, прабаба, прадід та внуки, правнуки.

13. Рідні брати та сестри.

14. Мачуха, вітчим та падчерка, пасинок та між інші члени сім'ї.

Умовами участі вказаних осіб у сімейних відносинах є наявність у них необхідного рівня сімейної правоздатності і дієздатності.

Сімейна правоздатність — це здатність мати сімейні права та обов'язки. Вона є необхідною передумовою правоволодіння у правовідносинах. Вона виникає у момент народження та припиняється у момент смерті громадянина. Обсяг сімейної правоздатності є однаковим для всіх фізичних осіб.

Сімейна дієздатність — це здатність фізичної особи своїми діями набувати сімейних прав і створювати для себе сімейні обов'язки. На відміну від правоздатності, яка виникає у момент народження громадянина, набуття дієздатності залежить від віку і стану здоров'я. Вона виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення 18-річного віку.

Об'єкти сімейних правовідносин — це матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів сімейного права. Питання визначення та систематизації об'єктів цивільних прав є одним з найменш розроблених у цивільному праві, оскільки саме загально-філософське поняття об'єкта є дискусійним та розглядається під різними кутами зору. Так, окремі види об'єктів сімейних прав, такі як інформація, послуги тощо, розглядаються не в системі об'єктів, а лише у відповідних розділах договірного права.

Зміст сімейного правовідношення складають суб'єктивні права та обов'язки його учасників.

Суб'єктивне сімейне право — це міра дозволеної поведінки управомоченого суб'єкта правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

Суб'єктивне цивільне право є поєднанням трьох правомочностей:

1. Правомочність на власні дії. Суб'єкт має право здійснювати самостійно фактичні та юридичні дії.

2. Правомочність вимагати — це можливість вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання ним певних обов'язків.

3. Правомочність на захист, яка полягає у можливості використання механізму державного примусу у випадках порушення суб'єктивного права.

Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта. Суть обов'язків полягає в тому, що суб'єкт має виконувати певні дії, прийняті ним добровільно чи покладені на нього законом, або ж утримуватися від них.

У сімейних правовідносинах існує два види обов'язку — активний та пасивний. Так, активну роль відіграє, як правило, боржник. Він має виконати певні юридичні або фактичні дії для досягнення конкретного результату, для

виконання обов'язку (боржник зобов'язується виконати певні юридичні дії на користь або в інтересах кредитора за договором доручення). Пасивна роль полягає в утриманні від активних дій для виконання свого обов'язку.

Треба зазначити, що суб'єкти сімейного, як правило, відіграють одночасно і активну, і пасивну роль, оскільки мають права й обов'язки (більшість правовідносин має комплексний характер).

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

1. Передумовою участі фізичних осіб, які є суб'єктами сімейних правовідносин, виступає наявність у них належного рівня правоздатності та дієздатності – правосуб'єктності.

2. Об'єкти сімейних правовідносин — це матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів сімейного права.

3. Суб'єктивне цивільне право — це міра дозволеної поведінки уповноваженого суб'єкта правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

4. Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта.

VII. ПИТАННЯ

ВИДИ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Сімейно-правові відносини досить різноманітні за суб'єктним складом, змістом та підставами виникнення. Наукою і практикою розроблено певні критерії а якими всі цивільно-правові відносини поділяються на види. Розглянемо їх.

Регулятивні та охоронні відносини. В основу розмежування зазначених видів правовідносин покладено такий критерій, як *підстави виникнення*.

Регулятивні відносини — це правовідносини, через які здійснюється регулювання нормальних сімейних відносин (шлюб, аліменти) та особистих немайнових відносин. Тобто за допомогою регулятивних відносин відбувається правомірна діяльність фізичних осіб. Саме тому вони виникають із договорів, односторонніх правочинів.

Охоронні відносини є сімейно-правовою формою усунення наслідків правопорушення, поновлення нормального правового й економічного або особистого становища. Отже, охоронні відносини виникають із правопорушень, тобто порушень правових норм, суб'єктивних прав і заподіяння шкоди потерпілим.

Абсолютні, загальнорегулятивні та відносні правовідносини. В основу їх розмежування покладено такий критерій, як коло зобов'язаних осіб і ступінь їх конкретизації.

В абсолютних правовідносинах визначено лише одну сторону, яка має право, тобто уповноважену сторону. Зобов'язана сторона — це кожен, чий обов'язок полягає в утриманні від порушення суб'єктивних прав, тобто невизначене коло осіб — кожен і всі.

Загальнорегулятивні відносини відображають зв'язок кожного з кожним. У них на боці уповноваженої і зобов'язаної сторін — кожен і всі. Вони виникають між усіма особами, які потрапляють у сферу дії сімейно-правових норм про охорону здоров'я.

У відносних правовідносинах конкретно визначено обидві сторони — уповноважену і зобов'язану. Сторони в них цілком конкретні — кредитор і боржник.

Активні та пасивні цивільні правовідносини. Вони різняться характером поведінки зобов'язаної сторони. Якщо на останню у правовідносинах покладено обов'язок активної поведінки, то суб'єктивне право вичерпується лише двома повноваженнями — правом вимоги і правом захисту порушеного суб'єктивного права (у разі невиконання обов'язку). При цьому суб'єктивне право покликане забезпечити виконання обов'язку, тобто досягнення активної діяльності зобов'язаної сторони. До активних правовідносин належать зобов'язальні відносини. В них боржник зобов'язаний вчинити на користь уповноваженої особи (кредитора) певну дію: передати майно, сплатити гроші тощо. У пасивних правовідносинах змістом суб'єктивного обов'язку є пасивна поведінка: зобов'язана сторона повинна утримуватися від порушення суб'єктивного права уповноваженої сторони.

Уповноважена сторона у пасивних правовідносинах, навпаки, має, так би мовити, повноцінне суб'єктивне право з його трьома повноваженнями: право вимоги, право на захист порушеного суб'єктивного права і право на свої активні дії, активну поведінку. В цих відносинах суб'єктивне право набуває головного і самостійного значення.

Майнові та особисті немайнові відносини. У майнових відносинах об'єктом є майно. Це перш за все відносини власності. В особистих немайнових відносинах об'єктом є немайнові блага: честь, гідність, спілкування, виховання та ін.

ВИСНОВКИ З СЬОМОГО ПИТАННЯ:

1. Класифікація є логічним прийомом, за допомогою якого процес формування уявлення про явище чи процес в свідомості відбувається структурно, що в свою чергу спрощує механізм сприйняття та відтворення інформації.
2. До основних критеріїв класифікації сімейних правовідносин слід віднести: а) підстава виникнення; б) коло зобов'язаних осіб і ступінь їх конкретизації; в) характер поведінки зобов'язаної сторони; г) об'єктом правовідносин тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Сімейне право (як галузь права) – це сукупність правових норм, що регулюють сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання; сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком та між іншими членами сім'ї, визначеними у Сімейному кодексі України.

Визначення співвідношення понять «сімейне право» та «приватне право» має велике значення, оскільки йдеться про обрання концепції права, відповідно до якої мають визначатися межі та засоби правового регулювання, а відтак — створюватися кодекси та інші акти законодавства, визначатися їх зміст, ієрархія, взаємодія тощо.

«Право» поняття більш широке ніж „закон”. Воно охоплює усі загальнообов'язкові норми, що існують у суспільстві (у тому числі ті, що ґрунтуються на приписах природного права, корпоративні норми тощо) і не може бути зведеним лише до сукупності нормативних актів, що видаються державними органами.

Отже, що стосується реальних відносин при здійсненні цих і подібних видів діяльності комплексного характеру, то вони підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту.

Предмет правового регулювання сімейного права складають майнові та особисті немайнові відносини між учасниками сімейних правовідносин.

Цивільно-правові відносини близькі до сімейно-правових, проте відмежовуючою їх ознакою є відсутність у майнових сімейно-правових відносинах вартісної ознаки і в значній мірі сімейно-правовий характер визначення їх учасників.

Метод правового регулювання сімейного права ідентичний методу правового регулювання цивільного.

Завдання сімейного права: а) визначення засад шлюбу, особисті; б) з'ясування немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя; в) підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Під принципами сімейного права слід розуміти вихідні положення, начала, ідеї (кордони, межі) у відповідності до яких відбувається регулюючий вплив на сімейні особисті немайнові та майнові відносини.

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Сімейно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки і правових відносин у цілому, і галузевих сімейно-правових зокрема.

Специфічні, галузеві ознаки сімейних правовідносин прямо пов'язані з ознаками, що відрізняють одну галузь права від іншої – предмет та метод правового регулювання.

Передумовою участі фізичних осіб, які є суб'єктами сімейних правовідносин, виступає наявність у них належного рівня правоздатності та дієздатності – правосуб'єктності.

Об'єкти сімейних правовідносин — це матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів сімейного права.

Суб'єктивне цивільне право — це міра дозволеної поведінки уповноваженого суб'єкта правовідношення, ті юридичні можливості, що надані йому нормами права, які іншими словами називають правомочностями.

Суб'єктивний цивільний обов'язок — це міра належної поведінки (активної чи пасивної) зобов'язаного суб'єкта.

Класифікація є логічним прийомом, за допомогою якого процес формування уявлення про явище чи процес в свідомості відбувається структурно, що в свою чергу спрощує механізм сприйняття та відтворення інформації.

До основних критеріїв класифікації сімейних правовідносин слід віднести: а) підстава виникнення; б) коло зобов'язаних осіб і ступінь їх конкретизації; в) характер поведінки зобов'язаної сторони; г) об'єктом правовідносин тощо.

**ТЕМА № 8. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ ЖИТЛОВИХ ПРАВОВІДНОСИН
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття, склад і види житлових правовідносин.
2. Поняття та види суб'єктів житлового права.
3. Склад житлових відносин.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. Відомості Верховної Ради УРСР, 1983. № 28. Ст. 573.
3. Дмитренко Ю.П. Трудове прав України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
4. Іншин М.І., Щербина В.І. Трудове право України : підручник. Харків : Диса плюс, 2014. 499 с.
5. Мельник К.Ю. Трудове право України : підручник. М-во внутр. справ України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Золота миля, 2014. 479 с.
6. Прилипко С. М., Ярошенко О. М Трудове право України : підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Х., 2012.

ВСТУП

Місце та значення права на житло у системі права в різні часи визначалося з різних наукових позицій.

В.Ф. Маслов щодо цивільно-правових відносин виділяв право на житло як суб'єктивне право громадянина на особливий майновий об'єкт та як одну з характеристик цивільної правоздатності особи¹. Право на житло поділялося ним на дві складові: право на конкретне житлове приміщення та

право на поліпшення житлових умов. Ґрунтуючись на класифікації конституційних прав, В.А.Золотар відносив право на житло до соціально-економічних прав громадян. В.А. Тархов, використовуючи комплексний підхід, зазначав, що право на житло є складним та включає як державно-правові, так і цивільно-правові аспекти.

Але зараз у суспільстві все більш зміцнюється та виходить на перший план розуміння права на житло як одного з природних і невід'ємних прав людини. Для цього є об'єктивні підстави. Адже 17 липня 1997 року Україна ратифікувала римську Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 року (далі - Конвенцію), а також Перший протокол та протоколи №№ 2, 4, 7 та 11 до цієї Конвенції.

Певна увага приділена у Конвенції правам людини, що пов'язані з житлом. Так, п. 1 ст. 8 Конвенції встановлює, що кожна людина має право на повагу до її житла. Цим правом закріплена недоторканність житла, яка проголошена також ст. 30 Конституції України. Відповідно до цього ніхто не може перешкоджати особі у законному володінні, користуванні чи розпорядженні своїм житлом, а будь-які порушення цих повноважень захищаються у встановленому законом порядку.

Право власності на житло охороняється правом лише настільки, наскільки його реалізація відповідає імперативним нормам закону.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1998 р. № 557 затверджено Положення про Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Відповідно до нього Уповноважений надсилає до відповідних державних органів України запити стосовно надання матеріалів і пояснень щодо конкретних випадків порушень прав людини та забезпечує максимальний рівень об'єктивності під час розгляду справ про порушення прав людини в Україні. Як зазначалось вище, право на житло відноситься до такої групи прав. Таким чином, створені додаткові механізми щодо захисту житлових прав громадян України, які згідно з Конвенцією визнані як одні з основних прав людини.

I. ПОНЯТТЯ, СКЛАД ТА ВИДИ ЖИТЛОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Права людини, що невідривне пов'язані з житловими, встановлені та захищаються Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права (далі Пакт), який ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 року. П. 1 ст. 12 Пакту встановлює, що кожному,

хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить право на свободу вибору місця проживання. У вузькому розумінні реалізація цього права невідривне пов'язана із свободою вибору

житла, яка проявляється у реалізації людиною права на житло. Інше пов'язане з житлом право людини встановлено ст. 17 Пакту. Згідно з ним ніхто не може зазнавати свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла. Вважаємо, що це право передбачає не тільки утримання

будь-кого від несанкціонованого проникнення у житло, але й право на недоторканність житла як об'єкту права власності чи інших речових прав (встановлених договором найму, сервітутів тощо). У

цьому смислі право людини на недоторканність житла перемежовується та взаємодіє з встановленим п. 1 ст. 8 Конвенції правом людини на повагу до її житла.

Міжнародним Пактом про економічні, соціальні і культурні права, який ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР ще 19.10.1973 року, також були встановлені соціальні права, які зараз активно реалізуються у житлових правовідносинах. Наприклад, у п. 1 ст. 10 Пакту вказано, що сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, повинна надаватися по

можливості якнайширша охорона й допомога, особливо при її утворенні і поки на нї відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання. Пряма допомога держави молодим сім'ям надається при реалізації програми молодіжного житлового кредитування, що здійснюється

відповідно до Положення про порядок надання пільгового довготермінового державного кредиту молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) житла, що затверджено Постановою КМ України від 17 травня 1999 р. № 825. Це дає можливість молодим сім'ям отримати довгострокові кредити на будівництво та реконструкцію житла на пільгових умовах.

При цьому позичальникові, що має дітей, кредит надається безкоштовно чи навіть частково погашається. Так виявляється передбачений у Пакті захист сім'ї на період, коли на нї відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей. Крім того, реалізація положень Пакту щодо допомоги соціально незахищеним сім'ям та громадянам при експлуатації ними житла виявляється у тому, що ним у встановленому законом порядку надаються субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг. Зокрема така допомога надається згідно з Положенням про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату

житловокомунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848.

Іншим соціальним правом людини, що закріплено у названому Пакті, є право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає право на достатнє харчування, одяг і житло та на неухильне поліпшення умов життя. Це право закріплено також у ст. 48 Конституції України. Отже,

житло є однією зі складових частин, які характеризують достатній життєвий рівень, що визначений ст. 48 Конституції України. Тому право на житло додатково забезпечується захистом іншого конституційного права - права на достатній життєвий рівень. Відповідно до цього у ст. 47 Конституції України визначено, що, реалізуючи своє право на житло, кожен громадянин може побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Отже, конституційне право на житло надає підтверджену державою можливість отримати у встановленому порядку житло у користування чи в приватну власність. Право на неухильне поліпшення умов життя, що закріплено у ст. 11 Пакту, також знаходить своє втілення у житлових правовідносинах. Зокрема це виявляється в тому, що особа може поліпшити свої житлові умови як за рахунок держави (при дотриманні відповідних умов, що викладені у Житловому кодексі України), так і за власні кошти.

Таким чином, право на житло невідривне пов'язано із соціальними, культурними та економічними правами людини, що закріплені у ратифікованих Україною документах Ради Європи. Це виявляється в тому, що права людини впроваджуються, реалізуються та захищаються при здійсненні особою права на житло.

Низка основних прав людини містить в собі передусім житлові права громадян. Це право людини на повагу до її житла, право на свободу вибору місця проживання, право на недоторканність житла тощо. У той же час деякі права людини містить в собі право на житло лише як одну із складових, поряд з іншими правами. Наприклад, право на достатній життєвий рівень уміщує не тільки право на житло, а також право на достатнє харчування та неухильне поліпшення умов життя тощо.

Отже, право особи на житло слід вважати одним із природних та невід'ємних прав людини. Це підтверджено Конституцією України, де право на житло закріплено у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина». Розгляд права на житло в аспекті прав людини має як теоретичне, так і практичне значення. Останнє виявляється, зокрема, в тому, що право на житло може захищатись не тільки на національному рівні. Якщо вичерпані усі доступні національні правові засоби захисту прав людини і вони не принесли позитивного вирішення справи, особа може звернутись зі скаргою на порушення прав людини, що закріплені у документах Ради Європи, до Європейської комісії з прав людини чи до Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Це сприяє зміцненню права на житло та підтримці осіб у реалізації ними цього права.

Термін «житлове право» охоплює декілька взаємопов'язаних, але не тотожних понять. Необхідно розрізняти житлове право як сукупність певних правових норм, як галузь законодавства, як частину науки цивільного права та як учбову дисципліну.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Як сукупність норм права України, що регулює житлові відношення, житлове право розуміється у широкому і вузькому значенні. У першому випадку, з погляду застосовуваних критеріїв побудови вітчизняної системи права, житлове право відносять до різноманітних галузей права - конституційного, адміністративного, цивільного і т. д. Тільки житлове законодавство, регулюючи єдині за своєю метою відношення, дозволяє об'єднувати їх одним поняттям.

У юридичній літературі можна зустріти різноманітні поняття «житлового права» у так званому вузькому значенні. Одні автори трактують його як частину цивільного права, другі - як комплексний правовий інститут, треті - як комплексну галузь права³, четверті - як підгалузь права, п'яті – як самостійну галузь права.

Для правильного розуміння цього поняття важливе значення має насамперед з'ясування питання про те, що таке «житлові відносини» як предмет регулювання житлового права. У «житлових» законах, як відомо, не міститься визначення його поняття. У юридичній літературі відносно поняття «житлові відносини» позиції можна поділити на дві групи.

Житлові правовідносини одні вчені-юристи розглядають у широкому значенні, як загальне, збірне поняття, що охоплює усі види житлових відношень⁶, об'єднаних правом на житло. До їх складу іноді включають правові зв'язки, що виникають із експлуатаційної діяльності суб'єктів житловокомунального господарства, зі стосунків підприємств, які забезпечують житло електроенергією, газом, теплом, водою, а також займаються вивезенням побутових відходів, та інше.

Дійсно, житлові правовідносини це ті, що пов'язані із задоволенням житлових потреб, з використанням саме жилих приміщень за їх споживчим призначенням.

II. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВОГО ПРАВА.

Визначивши місце житлового права в системі права України, актуальним стає питання про місце його

у системі цивільного права України. І.Л. Брауде вважав, що житлове право не утворювало

самостійної галузі права в єдиній системі радянського права. «Те, що в нас називають житловим

правом, є частина цивільного права», - стверджував він.

В.Н. Литовкін також вважає, що житлове право є складовою частиною цивільного права. «Житлове право - це спеціальні норми цивільного права...».

Прихильники цього погляду виходять із розуміння житлового права як права, що регулює, головним чином, користування житловими помешканнями. Що стосується інших правових норм, наприклад, які регулюють управління, експлуатацію житлового фонду, то вони розглядаються не як житлові, а як норми «іншого роду», що є за межами житлових.

У підручнику для юридичних вузів «Загальна теорія права» житлове право виділяється як підгалузь більш значної і складної галузі права - цивільного права. При цьому «підгалузь права» автори розуміють як «цілісне утворення, яким регламентується специфічний вид відношень у межах сфери правового регулювання відповідної галузі права».

Не зупиняючись на детальному аналізі наведених точок зору, не вдаючись у полеміку, зазначимо, що у своїй роботі ми виходимо із розуміння житлового права як права, що регулює відношення, у яких задовольняється потреба в житлі, відношення, що виникають у процесі задоволення громадянами своїх житлових потреб, відношення по задоволенню потреб громадян у житлі. Інакше кажучи, ми виходимо з того, що житлове право є частиною цивільного права.

Предметом житлово-правового регулювання є відносини, що виникають у зв'язку із задоволенням громадянами потреби у житлі. Такими є, в більшості своїй, майнові відносини. В реальному житті вони являють собою конкретні вольові (юридичні) взаємозв'язки.

Юридичні ознаки житлових правовідносин виражаються у майновій відокремленості, автономності суб'єктів. Громадяни, організації (в тому числі, державні) діють не в якості органів влади, а як рівноправні особи. Держава через свої органи повинна створювати умови, при яких суб'єкти будуть мати можливість здійснити своє право на житло. Але ці дії є, як правило, публічні і не входять до предмету житлового права. Формування державою житлового фонду та управління ним сприяє забезпеченню житлових прав, але ще не народжує житлові стосунки. Подібна ситуація відбувається при створенні житлового фонду й іншими суб'єктами.

Майнові відносини, що входять до предмету житлового права, поділяються на ті, що пов'язані з приналежністю житла певним суб'єктам та (чи) з переходом жилого приміщення від одних осіб до інших. Юридичне вони можуть бути оформлені за допомогою категорій речових і зобов'язальних прав.

Особливість житлових відносин, звичайно, обумовлює і певний метод їх регулювання. Оскільки вище вказувалось, що ми розглядаємо житлові правовідносини як частину цивільних, то нема підстав не застосувати до житлового права поняття методу цивільного права. Виходячи з цього, зазначимо, житлово-правовий метод регулювання суспільних відносин - це правовий метод, який, як правило, характеризується юридичною рівністю суб'єктів права, їхньою дис-позитивністю й ініціативою у формуванні і реалізації житлових правовідносин, покладанням заходів майнової

відповідальності і захисту (у випадку порушення житлових прав), що виконують в основному функцію відновлення. У той же час у ряді випадків житлове законодавство містить елементи адміністративно-правового методу правового регулювання. Це стосується порядку постановки на квартирний облік, перебування у черзі на отримання житлового приміщення, видачі ордеру та деяких інших відносин. Але таке становище не змінює сутності методу житлового права.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ

Юридична рівність свідчить про відсутність примусової влади одного учасника житлово-правових відносин над іншими. Сутність її зводиться до того, що:

- один суб'єкт не може веліти іншим; ці суб'єкти не підвладні один одному, не підпорядковані;
- їхні відносини засновані на рівноправності всіх форм власності;
- між ними існує майново-розпорядницька самостійність при виборі й організації житлових зв'язків;
- існує рівність заходів юридичної цивільно-правової відповідальності одного перед іншим при порушенні нормального ходу реалізації відношень, які регулюються житловим правом.

Диспозитивність. Під нею розуміється заснована на нормах приватного права юридична свобода (можливість) суб'єктів житлових правовідносин здійснювати свою право-суб'єктність і свої суб'єктивні права (здобувати, реалізовувати або розпоряджатися ними) за своїм розсудом. Іншими словами, сторонам надано самим визначати свої взаємовідносини і їх зміст. Більше того, вони вільні у виборі здійснювати чи ні гарантовані законом права та засоби їх захисту. Наприклад, особа, що отримала ордер, може відмовитись від вселення у жиле приміщення, що вказане в ордері.

Ініціативність. Ініціатива у власному розумінні цього слова означає почин, перший крок в якійсь новій справі, підприємливість. Ініціативність суб'єктів житлового права ви-ражає одну з особливостей юридично-фактичних основ виникнення житлових правовідносин, що полягають у тому, що , «перший крок» у розвитку (становленні) зазначених відносин належить, як правило, суб'єктам права.

Особливо це виявляється в угодах, наприклад, договорі найму чи купівлі-продажу житла. Отримання необхідного громадянинові результату у вигляді задоволення житлових потреб залежить насамперед від його ініціативи й уміння організувати свої правові зв'язки. Ініціативність передбачає і відомий майновий ризик.

ІІІ. СКЛАД ЖИТЛОВИХ ВІДНОСИН

Характерна риса такого елементу правового регулювання як характер правовідносин полягає в тому, що міри відповідальності не роблять

безпосереднього впливу на особистість правопорушника (наприклад, як це відбувається у кримінальному, адміністративному праві). Житлово-правова відповідальність є майновою. Вплив на правопорушника здійснюється шляхом обмеження майнових інтересів особи. Наприклад, несплата протягом певного часу наймачем по договору комерційного найму житлового приміщення може призвести до розірвання цього договору.

Особливість і в межах відповідальності. Відповідальність у житловому праві заснована на принципі повного відшкодування шкоди (збитків). Наприклад, при вилученні земельної ділянки власнику житлового будинку відшкодовується його вартість.

Характерною рисою цього елемента є і те, що відповідальність заснована на презумпції винності.

Тобто особа, що порушила житлове право іншого, повинна доказати свою невинність. У протилежному випадку вона визнається винною.

Міри захисту порушених житлових прав носять відновлюваний характер. Тобто вони спрямовані на відновлення майново-правового або особисто-правового положення (стану), що існувало до факту порушення відповідного особистого чи майнового права. Наглядно це виявляється у випадку пошкодження житла. Наприклад, при «затопленні» квартири винний повинен відшкодувати збитки у повному обсязі.

Функції житлового права такі, що вказують на його соціальне призначення, специфічні напрямки

правового регулювання відносин у процесі вирішення поставлених перед ним задач.

Житловому праву властиві такі функції:

- регулятивна, що спрямована на регламентацію конкретного поведіння людей при задоволенні житлових потреб;
- охоронна, що спрямована на захист житлових прав і інтересів від порушень;
- виховна, що спрямована на виховання і стимулювання потрібної суспільству поведінки громадян і організацій;
- попереджувальна, що спрямована на проведення профілактичних заходів у суспільстві;
- відновлювана, що спрямована на відновлення порушеного блага, у т. ч. і на еквівалентній основі.

Правовий принцип - це певне вихідне положення, основна ідея, відповідно до якої здійснюється правове регулювання житлових відносин. Схиляємось до думки В.Д. Комарова, що принципи цивільного права властиві і житловому праву¹. Але їх дія виявляється з урахуванням особливостей, які характерні для специфічних відносин, що розглядаються. Принципи можна поділити на дві категорії:

- 1) загальні принципи, тобто властиві будь-якій галузі права у цілому (наприклад, принцип гласності, законності тощо);

2) специфічні принципи, тобто властиві здебільшого житловому праву (наприклад, принцип недоторканності житла).

До специфічних принципів житлового права відносяться такі:

Принцип припустимості здійснення права на житло. Зміст даного принципу полягає у тому, що громадянину надана можливість реалізувати своє право різними способами: на підставі договору соціального чи комерційного найму, на підставі договору безоплатного користування житлом, вступом у члени житлово-будівельного кооперативу, придбанням у власність чи будівництвом і т. і.

Принцип недоторканності житла. Відповідно до цього принципу норми житлового права забезпечують власникам чи правомірним користувачам можливість стабільного здійснення правомочностей по володінню, користуванню і розпорядженню жилим приміщенням, що їм належить. Виходячи з цього принципу, виявляється, що жодний суб'єкт житлового права не може бути позбавлений свого житла інакше, ніж за рішенням суду, причому рішення суду про припинення суб'єктивного права може бути винесено тільки у випадках, прямо передбачених законом. Принцип недоторканності житла розповсюджується як на власників, так і на правомірних власників.

Принцип рівності правового режиму для суб'єктів житлового права. Цей принцип означає, що жодний спеціальний суб'єкт не має якихось переваг перед іншими. Він пронизує всю систему житлового права.

Принцип невтручання в особисті справи або ще можна назвати його принципом дозволеної спрямованості житлово-правового регулювання. У відповідності з цим принципом суб'єкти житлового права можуть одержувати права і покладати на себе обов'язки не тільки передбачені законом, іншими правовими актами, але й такі, що не передбачені житловим законодавством, якщо вони не суперечать загальним принципам права і змісту житлового законодавства.

При цьому необхідно пам'ятати, що у випадку здійснення права публічними або приватними юридичними особами вони можуть діяти у межах спеціальної правосуб'єктності. Це пояснюється тим, що громадянину не може бути відмовлено у наданні житла при наявності у нього необхідних підстав.

Принцип свободи договору. Цей принцип передбачає свободу суб'єктів житлового права у виборі партнерів за договором (наприклад, набути у користування житло, що належить державі чи громадянину), у виборі виду договору (наприклад, купівля-продаж, найм і т. д.), умов, за яких він буде укладений (наприклад, на певний строк чи безстрокове).

Принцип свободи особи. Це насамперед свобода людини в самовизначенні, у визнанні за нею природних і невід'ємних прав у різноманітних сферах громадського життя, що ніким, у тому числі і

державою, не повинні порушуватися. У рамках житлового права це означає забезпечення її засобами захисту від неправомірних дій проти недоторканності житла, таємниці особистого життя і т. д., створення

організації для досягнення самостійного здійснення всіх майнових і особистих прав, які їй належать.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Як зазначається у правовій літературі, право на житло в механізмі цивільно-правового регулювання має три основні форми реалізації: нормативну, правосуб'єктну і форму суб'єктивного права.

Нормативна форма здійснення права на житло - це ті житлово-правові норми, які регулюють відносини, що виникають з приводу житла. У цьому зв'язку не можна не відзначити, що право на житло - це, на думку В.П. Грибанова, гарантована законом, а значить і державою можливість задоволення потреби в житлі нужденних громадян різноманітними засобами. Правосуб'єктна форма реалізації представляє собою певний елемент змісту правоздатності та дієздатності громадян. Вона є юридичною передумовою виникнення, зміни та припинення конкретних житлових правовідносин.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Суб'єктивна форма здійснення права на житло - це конкретне суб'єктивне право на визначене житло. Воно (право) є елементом змісту відповідних цивільних житлових правовідносин. Коло таких суб'єктивних цивільних прав на житло досить широке і різноманітне у зв'язку з тим, що за законом громадянин може займати його на різних підставах (на правах власника, наймача, користувача, тимчасового мешканця, члена сім'ї та ін.).

Відомо, що поняття «здійснення (реалізація) суб'єктивного права» містить у собі не тільки дії, які слугують задоволенню позитивних інтересів суб'єкта, а і протидію - порушення позитивних прав уповноваженої особи. Як відомо, структура змісту суб'єктивного права передбачає наявність можливостей двоякого роду: це правова можливість здійснення певних дій самою правомочною особою та правова можливість правомочної особи вимагати від іншої чинити певні дії або утримуватись від них.

Відповідно до Конституції України громадяни можуть реалізувати своє право на житло шляхом будівництва, набуття у власність або отримання в оренду (найм). В свою чергу, кожний із вказаних способів має свій спектр відносин. Громадянин може задовольнити свою житлову потребу будівництвом через самостійне будівництво індивідуального житлового будинку, через вступ до житлово-будівельного кооперативу, через дольову участь у будівництві багатоквартирного будинку і т. д. Набути житло у власність особа може шляхом приватизації, спадкування, через укладення цивільно-правових договорів тощо. Отримати житлове помешкання у користування можна за договором найму, безоплатного користування, за заповітом і т. і.

Таким чином, в умовах ринку житла кожен громадянин при здійсненні своїх житлових прав повинен розраховувати на те житлове помешкання, яке він може набути. Але необхідно зазначити, що з урахуванням принципу

справедливості, на якому повинні базуватися всі правові стосунки, дія відомого закону природи - «слабкий гине» стосовно даного випадку обмежена Конституцією України.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Дана тема вивчається з метою визначення поняття та значення житла, права на житло, деяких видів майна, тощо.

При вивченні теми слід приділити увагу з'ясуванню змісту наступних понять: генеза житлового права, ордер, види найму, види житла, місця проживання, тощо.

У результаті вивчення теми здобувачі повинні опанувати наступними знаннями:

- поняття та значення житла;
- найм житла за законом (види);
- порядок реалізації права на житло.

Необхідним є формування у здобувачів наступних навичок та вмінь:

- встановлювати алгоритм поведінки при соціальному наймі;
- визначати види реєстрації місць проживання;
- складати проект договору найму житла.